

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**SEÇİLİ ÜLKELERDE VE TÜRKİYE'DE ORTA GELİR TUZAĞI
SORUNU VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Bahar ÖRS

**Danışman
Doç. Dr. Serkan CURA**

MANİSA-2019

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**SEÇİLİ ÜLKELERDE VE TÜRKİYE'DE ORTA GELİR TUZAĞI
SORUNU VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Bahar ÖRS

**Danışman
Doç. Dr. Serkan CURA**

MANİSA-2019

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI Tez Savunma Sınavı Tutanağı	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 08/08/2019 tarih ve 28/3 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından “Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9. Maddesi” uyarınca Enstitümüz Maliye Anabilim Dalı Maliye Teorisi Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Bahar ÖRS’ün; “**Seçili Ülkelerde Ve Türkiye’de Orta Gelir Tuzağı Sorunu Ve Çözüm Arayışlarının Değerlendirilmesi**” konulu tezi incelenmiş ve aday 22.08.2019 tarihinde saat 10:30’da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ⁹⁰ dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

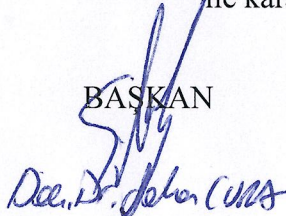
BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

ÜYE

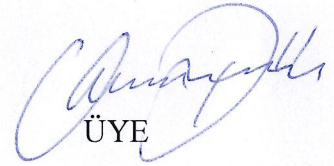
Dr. Dr. Asi KAYACIOĞLU

BASKAN

Dr. Dr. Mehmet CANS

ÜYE

Dr. Sp. By. Umut TARBUNLU

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Seçili Ülkelerde ve Türkiye’de Orta Gelir Tuzağı Sorunu ve Çözüm Arayışlarının Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../20..

Bahar ÖRS

ÖZET

SEÇİLİ ÜLKELERDE VE TÜRKİYE'DE ORTA GELİR TUZAĞI VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Orta Gelir Tuzağı kavramı; ülkelerin düşük gelir grubundan orta gelir grubuna geçiş sağladıktan sonra, yüksek gelir grubundaki ülkeler sınıfına geçememelerini ifade etmektedir. Orta Gelir Tuzağı kavramının kullanıldığı ülkeler düşük gelir grubundan orta gelir grubuna yüksek büyüme oranları sağlayarak geçiş yapmıştır. Ancak orta gelir grubuna geçtikten sonra yüksek büyüme oranlarının sürdürülebilirliğinin sağlayamamaları nedeniyle orta gelir tuzağına yakalanmışlardır. Bu ülkelerin orta gelir tuzağından çıkabilmeye yönelik politikalar üretmeleri gerekmektedir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde orta gelir tuzağının kavramsal açıklaması yapılmıştır. Ayrıca orta gelir seviyesini ifade eden eşik gayri safi yurtiçi hasıla değeri ve matematiksel olarak nasıl belirlendiği farklı yaklaşımlarla tartışılmıştır. İkinci bölümde gelişmiş ve gelişmekte olan ülke deneyimleri ele alınarak ülkelerin Orta Gelir Tuzağı'na yakalanma süreçleri ve Orta Gelir Tuzağı'ndan çıkış amacıyla uyguladıkları ekonomi politikaları ele alınmıştır. Ekonomi politikaları tartışılırken ülkelerin makro ekonomik verilerinden faydalanılarak yıllar itibarıyla ulusal ekonomik göstergeleri yorumlanmıştır. İkinci bölümün sonunda, Türkiye'nin orta gelir tuzağı riski ile karşı karşıya kalmasının nedenleri uzun vadeli büyüme performansları ele alınarak ortaya koyulmuştur. Buna bağlı olarak, Türkiye'nin yüksek gelir grubuna sıçramasını sağlayacak yapısal reformlar değerlendirilmiştir.

Bu reformlar başlığı altında beşeri sermayenin artırılması, hukukun üstünlüğünün ve kurumsal kalitenin sağlanması vardır. Tüm bu reformlarla beraber inovasyon politikalarıyla rekabetçi bir üretim sistemi oluşturulması, çalışmada Orta Gelir Tuzağı'ndan çıkış için bir politika önerisi olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Orta Gelir Tuzağı, Gelişmekte Olan Ülkeler, Sürdürülebilir Büyüme, Türkiye Ekonomisi

ABSTRACT

EVALUATION OF MIDDLE INCOME TRAP AND SOLUTION SEARCH IN SELECTED COUNTRIES AND TURKEY

The concept of Middle Income Trap; states that after transitioning from low-income to middle-income, countries can not move to the high-income countries. Countries using the concept of Middle Income Trap have shifted from low-income to middle-income by providing high growth rates. However, after the transition to the middle income group, they were caught in the middle income trap due to the failure of sustaining high growth rates. These countries need to produce policies to escape the middle income trap.

The study consists of two parts. In the first part, the concept of middle income trap is explained. In addition, the threshold gross domestic product value, which represents the middle income level and how it is mathematically determined are discussed with different approaches. In the second part, the experiences of developed and developing countries are discussed and the processes of the countries capture to the Middle Income Trap and the economic policies implemented by the countries for the purpose of exit from the Middle Income Trap are discussed. While discussing the economic policies, national economic indicators have been interpreted by using the macroeconomic data of the countries. At the end of second part, causes long-term growth performance of Turkey's middle-income trap will be faced with the risk has been revealed by considering. Accordingly, Turkey's will to jump to high-income structural reform were evaluated.

These reforms include increasing human capital, ensuring the rule of law and institutional quality. Together with all these reforms, the creation of a competitive production system with innovation policies was presented as a policy proposal for the exit from Middle Income Trap.

Keywords: Middle Income Trap, Developing Countries, Sustainable Growth, Economy of Turkey

TEŞEKKÜR

Çalışmanın bilimsel temeller doğrultusunda planlanması, yürütölmesi ve tamamlanması aşamasında büyük bir özveriyle bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren ve her aşamada beni yönlendiren, akademik kimliğini örnek aldığım ayrıca kendisini tanımaktan ve birlikte çalıőmaktan büyük onur duyduğum değerli hocam, Sayın Doç. Dr. Serkan CURA'ya sonsuz teőekkürlerimi sunarım. Tüm hayatım boyunca olduğu gibi lisansüstü eğitimim süresince de anlayıőını ve desteğini hissettiğim çok değerli Perihan ÖRS, Mustafa ÖRS ve Kerim ÖRS'e teőekkürü bir borç bilirim.

Bahar ÖRS
Manisa,2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
TEŞEKKÜR.....	viii
KISALTMALAR.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR TUZAKLARI, ORTA GELİR TUZAĞI VE TEORİK YAKLAŞIMLARI

1. 1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE:ORTA GELİR TUZAĞI.....	3
1.1.1. Gelir Tuzakları.....	3
1.1.1.1. Düşük Gelir Tuzağı.....	7
1.1.1.2. Yüksek Gelir Tuzağı.....	8
1.2. ORTA GELİR TUZAĞI VE BİLEŞENLERİ.....	10
1.2.1. Orta Gelir Tuzağı Kapsamı ve Tanımı.....	10
1.2.2. Ulusal ve Uluslararası Literatürde Yer Alan Çalışmalar.....	16
1.2.3. Orta Gelir Tuzağı Türleri.....	25
1.2.4. Orta Gelir Tuzağı'nın Eşik Değerini Oluşturan Yaklaşımlar.....	33
1.2.4.1. Büyümede Yavaşlama Yaklaşımı.....	33
1.2.4.2. Felipe, Abdon ve Kumar'ın Yaklaşımı.....	36
1.2.4.3. Yakalama Endeksi (CUI) Yaklaşımı.....	37
1.2.5. Orta Gelir Tuzağı'nın Gelişme Evrelerini Açıklayan Yaklaşımlar.....	38
1.2.5.1. Ohno'nun Endüstrileşmeyi Yakalama Aşamaları.....	38
1.2.5.2. Tho'nun Aşamalı Kalkınma Yaklaşımı.....	41
1.2.5.3. Agenor Yaklaşımı.....	42
1.2.5.4. Aoiki Yaklaşımı.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ORTA GELİR TUZAĞI'NIN İNCELENMESİ

2.1. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ORTA GELİR TUZAĞI.....	47
2.1.1. Dünyada Orta Gelir Tuzağı.....	47
2.1.1.1. Güney Kore.....	48

2.1.1.2. Arjantin	58
2.1.1.3. Meksika.....	65
2.1.1.4. Brezilya.....	73
2.2. TÜRKİYE EKONOMİSİ VE ORTA GELİR TUZAĞI SORUNLARI	80
2.2.1. Türkiye Ekonomisi İçin 2000 Yılı Sonrası Büyüme Süreci.....	80
2.2.2. Türkiye Ekonomisi Açısından Orta Gelir Tuzağı Riski.....	86
2.2.3. Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejileri	96
2.2.3.1. İnovasyon ve Ar-Ge Kapasitesinin Arttırılması	97
2.2.3.2. Eğitim ve Beşeri Sermaye Kalitesinin İyileştirilmesi.....	99
2.2.3.3. Tasarruf ve Yatırım Dengesinin Kurulması.....	100
2.2.3.4. İş Gücü Piyasası Reformu.....	102
2.2.3.5. Hukukun Üstünlüğü ve Siyasi İstikrarın Sağlanması	106
SONUÇ	109
KAYNAKÇA.....	111

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KBGSYH	Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Hasıla
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
OGT	Orta Gelir Tuzağı
SPG	Satınalma Gücü Paritesi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
Vb.	... Ve Benzeri

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Dünya Bankası Kişi Başına GSMH Düzeyleri Bakımından Ülke Ekonomileri Sınıflandırması	6
Tablo 2: Düşük Gelirli Ekonomiler.....	7
Tablo 3: Yüksek Gelirli Ekonomiler	9
Tablo 4: Alt-Orta Gelirli Ekonomiler.....	26
Tablo 5: Üst-Orta Gelirli Ekonomiler	27
Tablo 6: 1950'den sonra Alt-Orta Gelir Grubunda Olan ve Üst-Orta Gelir Düzeyine Ulaşan Ülkeler.....	29
Tablo 7: 1950'den sonra Üst-Orta Gelir Grubunda Olan ve Yüksek Gelir Düzeyine Ulaşan Ülkeler.....	30
Tablo 8: Büyümede Yavaşlama Durumuna Örnek Ülkeler	35
Tablo 9: Türkiye'de Yıllar İtibariyle İstihdam ve Kayıt Dışı İstihdam Oranları	105

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejileri	14
Şekil 2: Eşitsizlik ve Orta Gelir Tuzağı Arasındaki İlişki	17
Şekil 3: Ekonomilerin Gelir Kategorilerine Göre Değişimi	32
Şekil 4: Endüstrileşmenin Aşamaları.....	39
Şekil 5: Orta Gelir Tuzağına Sıkışmış Olmak	44

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Bir Ekonominin Gelişim Aşamaları.....	41
Grafik 2: Güney Kore ve Seçili Ülkelerin GSYH Değerleri (2000-2018).....	51
Grafik 3: Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ya Oranı (2000 – 2016).....	52
Grafik 4: Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Patent Başvuru Sayıları (2010-2015) ...	54
Grafik 5: Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Araştırmacı Sayısı (2000-2016).....	54
Grafik 6: Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yükseköğretim Harcamalarının GSYH'ye Oranı (2000-2015).....	55
Grafik 7: Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Beşeri Sermayenin Kıyaslanması (2017 Yılı).....	57
Grafik 8: Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yüksek Teknolojili Ürünlerin Toplam İhracat İçindeki Payı (2000-2017).....	58
Grafik 9: Arjantin, Güney Kore ve Seçili Ülkelerin ve GSYH Değerleri (2000-2018).....	60
Grafik 10: Arjantin, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ya Oranı (2000 – 2016).....	61
Grafik 11: Arjantin, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Patent Başvuru Sayıları (2010-2017).....	62
Grafik 12: Arjantin, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Araştırmacı Sayısı (2000-2016).....	63
Grafik 13: Arjantin, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yükseköğretim Harcamalarının GSYH'ye Oranı (2000-2015).....	64
Grafik 14: Arjantin, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yüksek Teknolojili Ürünlerin Toplam İhracat İçindeki Payı (2000-2017).....	65
Grafik 15: Meksika, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde GSYH Değerleri (2000-2018).....	67
Grafik 16: Meksika, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ya Oranı (2000 – 2016).....	68
Grafik 17: Meksika, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Patent Başvuru Sayıları (2000-2015).....	69
Grafik 18: Meksika, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Araştırmacı Sayısı (2000-2013).....	70

Grafik 19: Meksika, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yükseköğretim Harcamalarının GSYH'ye Oranı (2000-2015).....	71
Grafik 20: Meksika, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yüksek Teknolojili Ürünlerin Toplam İhracat İçindeki Payı (2000-2017).....	72
Grafik 21: Brezilya, Güney Kore ve Seçili Ülkelerin GSYH Değerleri (2000-2018).....	74
Grafik 22: Brezilya, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ye Oranı (2000 – 2016).....	76
Grafik 23: Brezilya, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Patent Başvuru Sayıları (2010-2015).....	77
Grafik 24: Brezilya, GüneyKore ve Seçili Ülkelerde Araştırmacı Sayısı (2000-2014).....	78
Grafik 25: Brezilya, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yükseköğretim Harcamalarının GSYH'ye Oranı (2000-2015).....	79
Grafik 26: Brezilya, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yüksek Teknolojili Ürünlerin Toplam İhracat İçindeki Payı (2000-2017).....	79
Grafik 27: Türkiye, Güney Kore ve Seçili Ülkelerin GSYH Değerleri (2000-2018).....	82
Grafik 28: Türkiye, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ya Oranı (2000 – 2015).....	87
Grafik 29: Türkiye, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Patent Başvuru Sayıları (2010-2017).....	90
Grafik 30: Türkiye, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Araştırmacı Sayısı (2000-2015).....	91
Grafik 31: Türkiye, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yükseköğretim Harcamalarının GSYH'ye Oranı (2000-2015).....	93
Grafik 32: Türkiye, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yüksek Teknolojili Ürünlerin Toplam İhracat İçindeki Payı (2000-2017).....	95
Grafik 33: Türkiye'nin Yatırım ve Tasarruf Miktarlarının GSYH İçindeki Oranı (2000-2018).....	101
Grafik 34: Türkiye'nin İşsizlik Oranı ve GSYH Büyüme Oranı (2000-2018).....	103

GİRİŞ

1960'lı yıllardan itibaren orta gelir grubunda bulunan ülkelerden yüksek gelir grubuna geçiş sağlayan ülkelerin sayısının düşük seviyelerde kalması iktisat alanında Orta Gelir Tuzağı kavramını ön plana çıkarmıştır. Orta Gelir Tuzağı kavramı ilk kez Indermit Gill ve Homi Kharas tarafında 2007 yılında An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth (Bir Doğu Asya Rönesansı: Ekonomik Büyüme İçin Fikirler) adlı çalışmada gündeme getirilmiştir. Kesin bir tanımı olmamakla birlikte Orta Gelir Tuzağı; bir ülkenin kişi başı gelirini arttıramamasıyla içinde bulunduğu gelir gurubunda takılı kalmasıdır. Orta gelir grubunda üst gelir grubu ve alt gelir grubu olarak ayrılmıştır. Üst gelir grubu gelişmiş ülkelere yakınsamakta olan ülkeler iken, alt gelir grubunda bulunan ülkeler insani kalkınma değişkenlerinde çok geri sıralarda yer almaktadır.

Ülkelerin gelişme serüvenleri ile paralel olarak ilerleyen gelir seviyeleri bir çok parametreye bağlıdır. Burada ele alacağımız en önemli unsur ise ülkelerin büyüme oranlarıdır. Orta gelir grubuna takılan ülkeler daha çok yüksek büyüme oranları ile hızlı bir şekilde orta gelir seviyesine ulaşmakta fakat bu düzeyde yerinde saymaktadırlar. Düşük gelirli ekonomiler ilk etapta büyüme hızlarını doğal kaynak ve ucuz işgücüne dayandırmaktadır. Yurtdışından transfer edilen teknoloji ve ucuz emek ile üretilen ürünler başlangıçta bu ülkelerin uluslararası pazarda rekabet edebilirliğini sağlamaktadır. Emek ve sermayenin de imalat sektörüne kaymasıyla gelir seviyesi artmaktadır. Orta gelir grubuna geçiş sağlayan fakat üretim faktörlerine kendi teknolojilerini dahil edemeyen ülkelerde doğal kaynağın ve ucuz emeğin getirisi kalkınma sürecinde azalarak devam etmektedir. Ucuz maliyet avantajını kullanan düşük gelirli ekonomiler ve yüksek kabiliyet gerektiren ürünleri üreten gelişmiş ekonomiler arasında sıkışan ülkeler orta gelir tuzağına yakalanmaktadırlar. Bu tıkanıklık noktasında söz konusu ülkelerin kalkınmalarını tamamlayabilmeleri güçlü bir sermayenin varlığına ve yapısal bir dönüşüm sağlamalarına bağlı olmaktadır.

Türkiye'nin de içinde bulunduğu orta gelir grubunda yer alan ülkelerin durgunluğu aşabilmeleri toplam faktör verimliliğinin istikrarlı olarak artmasına, yatırımların ulusallaştırılmasına, eğitim ve beşeri sermayenin güçlendirilmesine bağlıdır. Bunun yanı sıra uzun dönemli teknoloji politikaları ile bilgi temelli üretime

yönelik uygulamalar devlet kanalıyla desteklenmeli, çalışmalar araştırma geliştirme ve inovasyona dayandırılmalıdır.

Bu çerçevede yapılan çalışmada, ilk olarak gelir tuzağı başlığı altında orta gelir tuzağı kavramının teorik kökenleri ele alınmıştır. Orta gelir tuzağını inceleyen literatür çalışmalarının özeti sunulmuştur. Orta gelir tuzağı sürecini açıklamada farklı görüşlere sahip yaklaşımlara ve hesaplama yöntemlerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde; Orta Gelir Tuzağı'nın dünyadaki ülke örnekleri ve Türkiye'deki mevcut durumu incelenmiştir. Dünya ekonomisinde orta gelir grubuna sıkışan ülkelerin büyüme ve kalkınma düzeyleri tartışılmış ve tuzaktan başarıyla çıkış sağlamış olan Güney Kore'nin bu gelir düzeyine nasıl ulaştığı açıklanmıştır.

Çalışmada son olarak Türkiye'nin orta gelir tuzağı ile ilişkisi 2000-2018 yılları arası dönem ele alınarak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin orta gelir tuzağından çıkışında etkin rol oynayacak önerilere değinilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR TUZAKLARI, ORTA GELİR TUZAĞI VE TEORİK YAKLAŞIMLARI

Orta gelir tuzağı kavramını açıklayabilmek için ülkelerin ekonomik göstergeleri incelenmektedir. Aynı zamanda kavramın literatürde nasıl açıklandığı, temel yaklaşımlarının ne olduğu, gelişmekte olan ülkeler için ne ifade ettiği önemlidir. Çalışmanın bu bölümünde gelir tuzakları başlığı altında, orta gelir tuzağı kavramının nasıl tanımlandığı, eşik değerini belirleyen yaklaşımların ne olduğu ve orta gelirin türleri de açıklanarak literatürdeki önemi vurgulanacaktır.

1. 1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE:ORTA GELİR TUZAĞI

Ülkeler arasında belirgin hale gelen gelir farklılıklarıyla ilişkilendirilen Orta Gelir Tuzağı (OGT) kavramı literatürde yeni bir olgudur. Bu kavram daha çok gelişmekte olan ülkeleri kapsamaktadır. Orta gelir tuzağı, yüksek büyüme oranları sergileyerek orta gelire ulaşan fakat üst gelir seviyesine çıkmakta zorlanan ülkelerin sorunu haline gelmektedir. Ülkelerin büyüme hızlarının yavaşlaması ile beraber belirli bir gelir grubunda sıkışıp kalmaları durumunda tuzak riski ile karşılaşmaktadırlar.

1.1.1. Gelir Tuzakları

En geniş ifadeyle “tuzak (trap)” kavramı, olağan kısa vadeli dış etkenlerden etkilenmeyen ekonomide istikrarlı bir denge durumunu ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, kişi başına düşen gelirin artışını sağlayan bir faktörün etkisinin tamamen ortadan kalkmasıyla sürdürülemez hale gelmesi ve diğer kısıtlayıcı faktörlerin ortaya çıkmasıyla kişi başı gelir düzeyinin eski seviyesine geri gelmesi durumudur¹. Gelir tuzakları çerçevesinde son yıllarda literatürde orta gelir tuzağı kavramı akla gelse de, “gelir tuzağı” kavramı bütün gelir grupları için geçerli bir durumdur. Ülkelerde kişi

¹ Fang Cai, “Is There a “Middle-income Trap”? Theories, Experiences and Relevance to China”, *China&World Economy*, Vol:20, No:1, 2012, pp.50-51.

başına geliri gösterge kabul eden ve Satınalma Gücü Paritesi'ne (SPG) göre kişi başına düşen geliri dolar cinsinden ölçerek, bir ülkenin yerinde saymasına neden olan kısır döngüye dikkat çekmektedir. Bu noktada, gelir tuzağına yakalanan ülkeler, çok uzun süre bu grupta kalmakta ve bir üst gruba geçiş sağlayamamaktadırlar. Gelir tuzaklarını belirleyen en iyi gösterge, belirli bir gelir seviyesine ulaşmış ülkedeki büyüme oranlarıdır. Bu noktada büyüme hızını uzun yıllar belli bir oranda devam ettirebilen ülkeler, geleceğe umutla bakmaktadırlar. Düşük gelirli ancak istikrarlı büyüyen bir ülke, bir süre sonra orta gelirli ve istikrarlı büyüyen orta gelirli bir ekonomi ise yüksek gelirli ekonomi grubuna geçiş sağlayacaktır².

Gelir gruplarını sınıflandırmada Dünya Bankası göstergeleri kullanılmaktadır. Dünya Bankası, dünya ekonomilerini yüksek gelir, üst-orta gelir, alt-orta ve düşük gelir olmak üzere dört gelir grubuna ayırmaktadır.

Dünya bankası bu sınıflandırmayı yaparken ülkelerin kişi başına Gayrisafi Milli Hâsıla (GSMH) düzeylerini dikkate almakta ve hesaplamalarını “Atlas Metodu³” kullanarak yapmaktadır. Bu sınıflandırmalar benzer ülke gruplarına ait verileri toplamak için kullanılmaktadır. Atlas metodunun kullanılmasının amacı; döviz kuru dalgalanmalarının, ele alınan ülkenin GSMH gelirleri üzerindeki etkilerini azaltmaya çalışmaktır.

Atlas metodu, ulusal para birimi cinsinden ele alınan kişi başı GSMH değerlerinin son üç yılın döviz kuru ortalamaları kullanılarak Amerikan doları cinsinden hesaplanarak ifade edilmesidir. Her yıl için Atlas dönüşüm faktörü⁴, bir ülkenin o yıldaki döviz kurunun ortalaması ve önceki iki yılın döviz kurlarıdır; ülkedeki enflasyon oranı ile uluslararası enflasyon arasındaki farka göre hesaplanmaktadır. Düzeltmenin amacı, enflasyonun neden olduğu döviz kurundaki herhangi bir değişikliği azaltmaktır.

² Hatice Karahan (Ed.), “Kakınma Yolunda Yeni Eşik Orta Gelir Tuzağı”, **Türkiye Ekonomisi Raporu**, Müsiad Yayını, Rapor Sayı:79, 2012, s.96.

³ Atlas metodu, ülkelerin milli gelirleri dolara çevrilirken, cari yılın döviz kuru ile önceki yılın döviz kurlarının ortalamasının alınmasıdır. Dünya Bankası tarafından, gayri safi milli hasıla büyüklüğünü belirlemek için kullanılan bir yöntemdir Atlas metoduna göre, ülkeler gayri safi milli hasılaya (GNI) göre hesaplanmaktadır.

⁴ Bir ülkenin o yıl döviz kurunun ve önceki iki yıla ait döviz kurunun ortalamasıdır. Bir ülkenin t yıl ve $t - n$ yıl arasındaki enflasyon oranı GDP deflatörü p_t ile ölçülmektedir ($r_{t-n} = p_t / p_{t-n}$). Kullanılan metotta GDP deflatörünün hesaplanmasında GDP deflatörlerinin (Japonya, İngiltere ve Euro Bölgesinin ABD dolarına göre hesaplanmış) ağırlıklı ortalamasını temsil eden SDR (Özel Çekme Hakları) deflatörü kullanılmaktadır. Kullanılan metotta GDP deflatörünün hesaplanmasında GDP deflatörlerinin (Japonya, İngiltere ve Euro Bölgesinin ABD dolarına göre hesaplanmış) ağırlıklı ortalamasını temsil eden SDR (Özel Çekme Hakları) deflatörü kullanılmaktadır.

Burada ölçü birimi ve sınıflandırma işlemi için temel kriter Amerika Birleşik Devleti (ABD) dolarıdır⁵. 1920 yılından bu yana, ABD dünyanın ekonomik lideri kabul edildiğinden, bir ülkenin gelir gruplandırılması ABD'nin gelir seviyesi ile karşılaştırılarak yapılmaktadır⁶. Gelir gruplarının belirlenmesinde ABD kişi başı gelirinin referans alınması olağan bir sonuçtur. ABD ekonomisinin son 125 yılı baz alındığında ABD'de kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ortalama büyüme oranı, yıllık %1,8 olarak sabit kalmıştır. Bu nedenle ABD ekonomisinin sürdürülebilir ve dengeli olarak büyüdüğü görülmektedir⁷.

Dünya Bankası farklı gelir grupları için orijinal kişi başına gelir eşiklerini, yoksulluk oranı, bebek ölüm oranı ve kişi başına GSMH'yi kapsayan refah ölçütleri arasındaki bağlantıyla ilişkilendirerek oluşturmuştur. Orijinal eşikler ortaya çıktığında refahın gelir dışı yönü ele alınarak oluşturulan Dünya Bankası'nın her bir gelir sınıflama kategorisi bir grup ülkenin (sadece geliri kapsamayan) refah seviyesini vermektedir⁸. Dünya Bankası, orjinal eşikleri; Japonya, İngiltere, ABD ve Avro Bölgesi'nin ortalama uluslararası enflasyona göre ayarlanarak güncellenmektedir. Enflasyona göre ayarlama yapılması eşiklerin zaman içinde reel olarak sabit kalmasını sağlamaktadır⁹.

Dünya Bankasının Atlas Methoduna göre, 1 Temmuz 2019 itibariyle yayınlamış olduğu Dünya Kalkınma raporunda ülkeleri, Tablo 1'de bulunan ayrıma göre sınıflandırılmaktadır.

⁵ The World Bank, "New Country Classifications by Income Level: 2017-2018", 01.07.2017, <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-country-classifications-income-level-2017-2018>, (13.09.2018).

⁶ Wing Thye Woo, "China Meets the Middle Income Trap: The Large Potholes in The Road to Catching-Up", **Journal of Chinese Economic and Business Studies**, Vol:10, No:4, 2012, p.314.

⁷ Peter E. Robertson, Longfeng Ye, "On the Existence of a Middle Income Trap", **Economic Discussions**, Working Papers, No:12-13, 2013, p.4.

⁸ Zekayi Kaya, Erkan Tokucu, Murat Aykırı ve Cahit Durmuş, "Türkiye Ekonomisinde Orta Gelir Tuzağı ve Ödemeler Bilançosu Kısıtı", **International Conference On Eurasian Economies**, 2015, s.832.

⁹ Jesus Felipe, Arnelyn Abdon ve Utsav Kumar, "Tracking the Middle Income Trap: What is it, Who is in It and Why?", **Levy Economics Institute**, Working Paper, No: 715, 2012, p.10.

Tablo 1:Dünya Bankası Kişi Başına GSMH Düzeyleri Bakımından Ülke Ekonomileri Sınıflandırması

Ekonomiler	Kişi Başına Yıllık GSYH (USD)
Düşük Gelirli Ekonomiler	1025 \$ ve daha düşük
Orta Gelirli Ekonomiler	1026 \$ – 12.375 \$
Alt-Orta Gelirli Ekonomiler	1026 \$ - 3.995 \$
Üst-Orta Gelirli Ekonomiler	3.996 \$ - 12.375 \$
Yüksek Gelirli Ekonomiler	12.376 \$ ve üstü

Kaynak: The World Bank, “World Bank Country and Lending Groups”, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>, (13.07.2019).

Dünya Bankası'nın yaptığı bu gruplandırmadan hareketle Dünya Bankası Atlas yöntemi kullanılarak hesaplanan kişi başına düşen GSMH'sı mevcut 2020 mali yılında 1.025 \$ veya daha düşük olan ülkeler düşük gelirli ekonomiler, 1.026\$ - 12.375 \$ arasında bulunan ülkeler orta gelirli ülkeler ve 12.376 \$ ve üstü olan ülkeler ise üst gelirli olarak kabul edilmektedir. Orta gelir sınıflandırmasında; alt orta gelirli ekonomiler kişi başı gelirin 1.026 \$ - 3.995 \$ arasında olduğu ülkeler bu grupta kabul edilmektedir. 3.996 \$ - 12.375 \$ aralığında olan ülkeler ise, üst orta gelirli ülkeler olarak kabul edilmektedir¹⁰.

2019 yılı sınıflandırmasına göre; 31 ülke düşük gelir grubunda, 80 ülke ise yüksek gelir grubuna dahil edilmiştir. 47 ülke alt-orta gelir grubuna, 57 ülke ise üst-orta gelir grubuna dahil edilmiştir.

Orta gelir tuzağında bulunan ülkelerin sayısı olarak baskın olduğu görülmektedir. Fakat, gelir tuzaklarını sınıflandırmada orta gelir tuzağı kavramı ön plana çıksa da, düşük gelir tuzağı ve yüksek gelir tuzağı da açıklanması gereken kavramlardır.

¹⁰ The World Bank, “World Bank Country and Lending Groups”, <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-country-classifications-income-level-2017-2018>, (13.09.2018)

1.1.1.1. Düşük Gelir Tuzağı

Düşük gelir grubunda yer alan ülkeler de tuzak riski ile karşı karşıya kalabilmektedir. Ülkelerin uzun süre boyunca düşük gelir statüsünden çıkamaması “yoksulluk tuzağı” olarak da adlandırılmaktadır¹¹. Bu ülkeler tuzağı bir kader olarak görmekte, saplanıp kaldıkları için kısır döngüye girmektedirler¹². Dünya Bankası’nın yaptığı sınıflandırmaya göre, GSMH değeri 1025 \$ ve altında bulunan ülkeler düşük gelir grubuna dahil edilmektedir. Bu ülkeler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Düşük Gelirli Ekonomiler

Afganistan	Haiti	Güney Sudan
Benin	Kuzey Kore	Suriye
Burkina Faso	Liberya	Tacikistan
Burundi	Madagascar	Tanzanya
Orta Afrika Cumhuriyeti	Malawi	Togo
Chad	Mali	Uganda
Kongo	Mozambik	Yemen
Eritrea	Nepal	
Etiyopya	Nijer	
Gambiya	Ruanda	
Gine	Sierra Leone	
Guinea-Bissau	Somali	

Kaynak: The World Bank, “World Bank Country and Lending Groups”, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>, (13.07.2019).

2018 yılında yayınlanan Dünya Bankası raporuna göre; Suriye, Tacikistan ve Yemen ülkeleri alt-orta gelir grubunda iken, Dünya Bankası’nın güncellenen 2019 sınıflandırmasında düşük gelirli ülkeler grubuna gerilemişlerdir.

¹¹ Murat Nişancı, Mine Gerni, Candidate Adem Türkmen, Ömer Selçuk Emsen, “Türkiye Ekonomisinin Orta Gelir Tuzağına Düşüp Düşmediğine Dair Tartışma: Kur Değerlenmesi Çerçevesinde Bir Bakış”, **International Conference On Eurasian Economies**, SESSION 3B: Makroekonomi, 2015, s.233.

¹² Ferda Karagöz, “Yoksulluk Tuzağı ve Dış Yardım: Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:4, s.3.

2018 sınıflandırmasında düşük gelirli ekonomiler arasında yer alan Comoros, Senegal ve Zimbabwe ise 2019 sınıflandırması ile beraber alt-orta gelirli ülke grubuna geçiş sağlamışlardır.

Düşük gelirli ülke sınırında olmak ve orta gelir grubuna yükselebilmek için ülkelerin bu grupta bekleme süreleri ve büyüme oranları dikkate alınmaktadır. Bu sınıra ulaşan ülkeler, belirli bir süre bir üst sınıfa geçiş sağlayamazsa düşük gelir tuzağına yakalanmış olduğu kabul edilmektedir. Bu gruptan çıkan ülkeler sonrasında orta gelir grubuna yükselmektedir¹³.

Bu noktada, pek çok Asya ve Afrika ülkesi, fakirlik çemberine dahil olmuştur ve ekonomik avantajları olmasına rağmen buradan çıkacak ekonomik reformları bugün halen yapamamaktadırlar¹⁴.

1.1.1.2. Yüksek Gelir Tuzağı

Yüksek büyüme oranları ile orta gelir sorununu aşan ülkeler belirli bir süre sonunda bu hızı kaybetmektedir. Bunun sonucunda yüksek gelir grubunda sıkışmaları riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Orta ve düşük gelir grubunda yaşanan kısır döngü yüksek gelir grubunda da ortaya çıkmaktadır.

Bir diğer uçta, yüksek gelirli ekonomilerin de aynı tuzağa düştüğü görülmektedir. Örneğin; Japonya orta gelir grubundan ayrılarak yükselme sürecini tamamlamış ve önde olan ekonomilerle arasındaki farkı kapatmış bir ülkedir. Ancak bu büyümenin sürdürülebilirliğini sağlayamamıştır. Japonya'nın ortalama büyüme oranı son yirmi yılda % 1'in altında kalmış ve ülke ekonomisini bu kısır döngüden kurtaramamıştır. Bunun yanında Japonya ekonomisi, 19. Yüzyılda İngiltere'de olduğu gibi, yüksek maliyetler sebebiyle bir "sanayi göçü" vererek "tersine bir sanayileşme" (*de-industrialization*) sürecine dahil olmuştur. Nitekim günümüzde Japonya, kişi başına düşen milli geliri yüksek kabul edildiği halde, durağan seyreden büyüme oranıyla bu gelir bandında sıkışmıştır¹⁵. Tablo 3'te, Yüksek Gelirli Ekonomiler ortaya koyulmuştur.

¹³ Şahin Çetinkaya, "Orta Gelir Tuzağı Tehlikesi ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Analiz", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:4, Sayı:25, 2016, s.217.

¹⁴ Karahan, ss.96-98.

¹⁵ Karahan, ss.96-98.

Tablo 3: Yüksek Gelirli Ekonomiler

Andorra	Cebelitarık	Palau
Antigua and Barbuda	Yunanistan	Panama
Aruba	Grönland	Polonya
Australia	Guam	Portugal
Austria	Hong Kong SAR, China	Puerto Rico
Bhamas, The	Macaristan	Qatar
Bahrain	Izlanda	San Marino
Barbados	İrlanda	Saudi Arabia
Belgium	Isle of Man	Seychelles
Bermuda	İsrail	Singapore
Britis Virgin Islands	İtalya	Sint Maarten (Dutch part)
Brunei Darussalam	Japonya	Slovak Republic
Kanada	Korea, Rep.	Slovenia
Cayman Islands	Kuveyt	Spain
Channel Islands	Letonya	St. Kitts and Nevis
Chile	Liechtenstein	St. Martin (French part)
Hırvatistan	Litvanya	Sweden
Curaçao	Lüksemburg	Switzerland
Kıbrıs	Macao SAR, China	Taiwan, China
Czech Republic	Malta	Trinidad and Tobago
Denmark	Monako	Turks and Caicos Islands
Estonia	Hollanda	United Arab Emirates
Faroe Islands	Yeni Kaledonya	United Kingdom
Finland	Yeni Zelanda	United States
France	Northern Mariana Islands	Uruguay
French Polynesia	Norveç	Virgin Islands(U.S.)
Germany	Oman	

Kaynak: The World Bank, “World Bank Country and Lending Groups”, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>, (13.07.2019).

Dünya Bankasının 2018 yılında yaptığı sınıflandırmada, Arjantin, Panama ve Hırvatistan yüksek gelir grubuna dahil edilmişlerdir. 2019 yılında yapılan sınıflandırmada Arjantin üst-orta gelir grubuna geri dönüş yapmıştır.

Ülkelerin ekonomik kalkınma süreçlerini analiz etmek literatürde iktisatçıların tartışma konusu olmuştur. Bununla birlikte ülkeler düşük veya orta gelirli gruplara uzun süre takılı kalarak, yüksek gelir grubuna yükselememektedirler. Orta gelir düzeyine ulaşmış olan ülkeler, ekonomide oluşan yapısal sorunlar nedeniyle veya fiyatlarda ortaya çıkan ani bir düşüş karşısında da düşük gelir grubuna tekrar dönüş yapabilmektedirler¹⁶. Gelir tuzakları, ‘orta gelir’ seviyesinde görülebileceği gibi, ‘düşük gelir’ grubunda da ortaya çıkabilmektedir. Aynı zamanda yüksek gelirli ülkelerde de yapısal sorunlar nedeniyle gelir seviyesinde gerilemeler söz konusu olabilmektedir. Gerek düşük, gerek orta, gerekse de yüksek gelir tuzağına yakalanan ekonomilere, birden fazla örnek vermek mümkündür¹⁷.

1.2. ORTA GELİR TUZAĞI VE BİLEŞENLERİ

II. Dünya Savaşı sonrasında ülkeler orta gelir grubuna eriştikten sonra durgun ya da azalan bir büyüme sürecine girmişlerdir. Bu süreç orta gelir tuzağı kavramı üzerinden açıklanmaktadır.

1.2.1. Orta Gelir Tuzağı Kapsamı ve Tanımı

Bir ülkenin belirli bir gelir seviyesine ulaşip, bu noktadan sonra seviyeyi yükseltememesini ya da ekonominin durağanlaşmasını orta gelir tuzağı kavramı özetlemektedir¹⁸. Bu kavram, düşük ücretli üreticiler ve yüksek vasıflı yenilikçiler arasında sıkışan ülkeleri karakterize eden bir gelişme aşamasıdır. Bu ülke ekonomileri daha yavaş büyümektedir. Düşük gelirli ülkelere karşı, emek yoğun ürünlerde maliyet avantajını kaybetmektedirler. Aynı zamanda ‘kapana kısılmış’ ülkeler, yenilikleri yakalayabilmelerini sağlayacak olan esnek sermaye piyasalarına,

¹⁶Felipe, Abdon ve Kumar, p.6.

¹⁷ Karahan, ss.96-98.

¹⁸ Mahfi Eğilmez, ‘Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye’, **Kendime Yazılar**, 16.12.2012, <https://www.mahfiegilmez.com/search?q=orta+gelir+tuza%C4%9F%C4%B1>, (21.12.2018).

yüksek vasıflı işçilere sahip değildirler¹⁹. OGT kavramı, ilk defa Gill ve Kharas tarafından 2007 yılında hazırlanan ve Dünya Bankası “*An East Asian Renaissance Ideas for Economic Growth (Doğu Asya Rönesansı Ekonomik Gelişme İçin Fikirler)*” başlıklı raporunda yer almış ve zamanla daha dikkat çekici bir araştırma konusu olmaya başlamıştır. İlk tanımı bu raporda Gill ve Kharas yapmıştır. Gill ve Kharas çalışmalarında;

“Orta gelirli ülkelerin başarılı olmaları durumunda farklı bir şeyler yapmak zorunda oldukları fikrinden yola çıkarak orta gelirli ülkelerin zengin ya da fakir ülkelerden daha yavaş büyüdüğü bulgusuyla ve 20. Yüzyılda gelişmiş ülkelere kıyasla ekonomik yakınsamalarını tamamlayamadıklarına işaret etmektedir. Orta gelirli ülkeler, hızlı endüstrilerde egemen olan düşük ücretli yoksul ülke rakipleri ile hızlı teknolojik değişime uğrayan endüstrilerde egemen olan zengin ülke yenilikçilerinin arasında rekabet edememeleri vebu ikisi arasında bir noktada sıkışması şeklinde tanımlanmaktadır. Orta gelirli ülkeler, 21. Yüzyıl dünyasında ekonomik çeşitliliğe ayak uyduramadıkları için zengin ülkelere kıyasla daha yavaş büyüyecektir. Yani, orta gelir tuzağına yakalanan ülkeler düşük ücretli, fakir ülkelere karşı standart imalat sanayi ürünlerinde rekabet gücü zayıflayan, diğer taraftan yeniliğe dayalı zengin ülkelere ise yakınsamakta zorlanan ülkelerdir.”²⁰ tanımını yapmıştır.

Raporda orta gelirli ekonomilerin durumu, düşük gelirli ülkelerle yüksek gelirli ülkeler arasında sıkışıp kalması olarak ifade edilmektedir²¹. Aynı raporda, orta gelir tuzağı kavramı açıklanırken örnek olarak Latin Amerika ve Türkiye'nin de içinde yer aldığı Orta Doğu ülkeleri verilmiştir²². Ayrıca raporda; Doğu Asya'daki ülkelerin orta gelir tuzağına yakalanma süreci üç aşamada ifade edilmiştir. İlk aşamada, ülkenin üretimde ve istihdamda uzmanlaşacağını belirtmiştir. İkinci aşamada, inovasyon faaliyetlerinin hızlanacağını ve üçüncü aşamada ise, eğitim sistemlerinin iyileştirilmesiyle beraber, çalışanların yeni ürünlere, süreçlere ve teknolojilere uyum sağlayacaklarını belirtmiştir. Ayrıca, orta gelir tuzağında bulunan ülkenin aşama kaydettikçe, staretijilerinde de dönüşüme gidileceği aktarılmıştır²³.

¹⁹ Aaron Flaaen, Ejaz Ghani, Saurabh Mishra, “How to Avoid Middle Income Traps? Evidence from Malaysia”, **The World Bank Economic Premise**, No:120, 2013, p.1.

²⁰ Indermit Gill ve Homi Kharas, “An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth”, **Washington DC: World Bank**, 2007, p.5-18.

²¹ Eda Bozkurt, Serap Bedir, Dilek Özdemir, Erol Çakmak, “Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye”, **Maliye Dergisi**, 2014, s.24.

²² Sumru Öz, “Orta Gelir Tuzağı”, Politika Notu 12-06, **Ekonomik Araştırma Formu**, https://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/eaf_pn1206.pdf, (21.12.2018), s.1.

²³ Gill ve Kharas, p.18.

Kalkınmanın ilk aşamalarında, ülkeler nispeten verimsiz olan tarım sektörü istihdamda büyük bir paya sahiptir. Bir noktada, firmaların yeni çalışma alanları için istihdama ihtiyaç duymasıyla, kaynakların (sermaye ve emek) düşük verimlilikteki faaliyetlerden (tipik olarak tarım), yüksek verimlilikteki faaliyetlere (sanayi ve hizmetlere) aktarılmaktadır. Sanayileşme ile birlikte yeni ürünlerin üretimi ve yeni üretim yöntemleri geliştirilmektedir ve verimlilik artmaktadır. Sonuç olarak, tüm sektörler (tarım dahil) daha yüksek ücretler ödemeye başlamakta ve kişi başına düşen gelir artmaktadır²⁴.

Ekonomik büyümenin ilk aşamaları hızlı ve kolay ilerlemektedir. Geleneksel tarım mallarından hafif tüketim malı sanayilerine geçişi hızlı büyüme oranları ile sağlamaktadır. Bu süreçte kırsal alandaki “işgücü fazlası”, kent ekonomisine “sınırsız” bir emek transferi şeklinde aktarılmaktadır. Sanayi alanında elde edilen yüksek kar, büyümenin temposunu hızlandırmakta ve bu da sermaye birikimini teşvik etmektedir.

Orta gelirli ülkelerin geçiş sürecinde, tarımdan aktarılan vasıfsız işgücünün tükendiği ve ücretlerin hızla artmaya başladığı nokta o ülkenin ekonomisi için dönüm noktasıdır. Bu nokta Lewis tarafından dönüm noktası olarak adlandırılmaktadır. Bu geçiş sırasında ekonomilerde emek yoğun üretimden uzaklaşması, aynı zamanda verimlilik kazançlarının kaybolması nedeniyle sektörlerin ve kaynakların yeniden tahsisi gerekmektedir²⁵.

Ancak ekonomiler “orta gelir” grubuna yaklaştıkça, işgücü transferine ve yatırımların ortaya çıkardığı yüksek karlara dayanan “kolay” büyüme kaynaklarının etkisini zamanla yitirmektedir. Emek tabanlı üretim gibi düşük katma değerli faaliyetlere bağlı bir ekonomi ortaya çıkmaktadır²⁶. Bu noktada, karlılık aşağı yönlü bir seyir izlemektedir ve aynı zamanda sermaye birikimi de hızını kaybetmektedir. Bu süreci kaydettikten sonra sermaye yönünü yeni yatırımlara değil, üretkenliğe çevirmelidir. Üretkenliğin artırılması eğitim alanında yapılacak reformlarla, araştırma-geliştirme (Ar-Ge) yatırımlarıyla mümkündür²⁷.

²⁴ Felipe, Abdon, Kumar, 2012, p. 6.

²⁵ Indermit S. Gill ve Homi Kharas , “The Middle-Income Trap Turns Ten”, **World Bank Policy Research Working Paper 7403**, 2015, p.12.

²⁶ Maria Carnoval, “Developing Countries and the Middle-Income Trap: Predetermined to Fall?”, (**An Honors Thesis**), **New York University**, 2012.

²⁷ Yeldan Erinç, “Türkiye Orta Gelir Tuzağına Yaklaşırken”, **İktisat ve Toplum Dergisi**, Sayı: 2, 2012, s.26.

Dünya Bankası tarafından 2012 yılında yayınlanan “Çin: 2030” başlıklı rapora göre; Düşük gelirli ülkeler, yurt dışından transfer ettikleri teknolojileri kullanarak emek yoğun, düşük maliyetli ürünler üreterek uluslararası pazarlarda rekabet gücü kazanmaktadırlar. Emek ve sermayenin yeniden tahsis edilmesiyle yüksek kazançlar elde edilir. Fakat ülke orta gelir seviyesine ulaştığında kırsal işgücü azalmaktadır. Teknoloji transferi ile sağlanan büyüme hızı yavaşlamakta, yükselen ücretlerle beraber ülke rekabetçiliği kaybetmekte ve ihracatı azalmaktadır. Eğer ülke, inovasyon yolu ile üretkenliğini arttıramazsa orta gelir tuzağına yakalanmaktadırlar²⁸.

Orta gelir tuzağından çıkmayı başaran ve yüksek gelir grubuna geçen Tayvan ve Güney Kore geniş sanayi kapasitesine ve teknolojik altyapıya sahiptir. 1960’larda bu ülkelerle aynı paralelde sanayileşmeye başlayan Malezya ve Tayland ise, orta gelir tuzağı grubundan çıkamamıştır²⁹. Gelişmekte olan ekonomilerin büyük bir kesimi son elli yıllık zaman aralığında mamul ve hammadde ihracatçısı olma noktasından çıkmayı başarmışlardır³⁰. Bu ülkeler, belirli bir süre boyunca yüksek büyüme oranları sergilemiş ancak bunun zamanla uzun vadede sürdürülebilirliğini sağlayamayarak buldukları gelir grubundan çıkamama durumuyla karşı karşıya kalmışlardır. Bu noktada, orta gelir kategorisi incelendiğinde, bu seviyede bulunan ekonomiler, düşük gelir grubundan hızlı bir büyümeyle çıkmışlar fakat orta gelir seviyesine eriştiklerinde büyüme hızını kaybetmişlerdir.

Bu ülkelerin kısır döngüye girmelerinin ilk nedeni, artış gösteren ücretlerdir. Ülke ekonomileri başlangıçta sınırsız ve ucuz emek gücünü kullanarak, hızlı bir şekilde basamakları tırmanmaktadır. Orta gelir düzeyine eriştiklerinde bu avantajlarını yitirmekte ve buna bağlı olarak uluslararası pazarda rekabet edebilme üstünlüklerini kaybetmektedirler. Bu ülkelerde, büyümenin yanı sıra verimlilik faktörünün göz ardı edilmesi ve teknolojinin geliştirilememesi halinde, belli oranda devam eden büyüme oranları ile yüksek gelir seviyesi sınırına ulaşmamakta ve orta gelir tuzağına yakalanmaktadırlar³¹. Benzer şekilde 19. Yüzyılın başlarında “yüksek gelir” elde eden çoğu Latin Amerika ülkesi hala “gelişmekte” olan ülke

²⁸ The World Bank, “China 2030: Building a Modern, Harmonious, and Creative High-Income Society”, 2012, p.12.

²⁹ Kenichi Ohno, “Avoiding the Middle-Income Trap: Renovating Industrial Policy Formulation in Vietnam”, **ASEAN Economic Bulletin**, No:26, 2010, p.1.

³⁰ Cem Okan Tuncel, “Orta Gelir Tuzağı ve İnovasyon Politikaları: Doğu Asya Deneyimi ve Türkiye İçin Dersler”, **Maliye Dergisi**, Sayı:167, 2014, s.42.

³¹ Karahan, ss.96-97.

konumundadır. Bir avantaja sahip olmayan bir çok Afrika ülkesi ise, düşük gelirli konumda kalmıştır³². Şekil 1’de Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejileri ortaya koyulmuştur. Orta gelir tuzağının nedenleri, devletin oynaması gereken rol ve stratejiler belirlenmiştir.

Şekil 1: Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejileri

Strateji	Orta Gelir Tuzağının Sebepleri	Devletin Oynaması Gereken Rol
Eğitim ve doğru kurumların seçimi	Yetersiz eğitim kalitesi ve eğitim kurumları	Doğru teşvik sistemlerinin yapılması, eğitime ve Ar-Ge’ye yatırım yapmak
İhracat kompozisyonunun değiştirilmesi	Ürün üretiminde ve ihrac etmede işgücünün kabiliyetinin zayıf olması	Karşılaştırmalı üstünlük için kilit endüstri alanlarını desteklemek
Devlet tarafından endüstriyel sanayinin yükseltilmesi	Devletin yüksek teknoloji üretilmede ve koşulların geliştirilmesindeki yetersiz rolü	Kapasite birikimine odaklanmak ve gelişmekte olan sektörlere ağırlık verme

Kaynak: Kanchoochat ve Intarakumnerd, p.5.

Şekil 1’e göre, kişi başına düşen geliri arttırmak insan sermayesinin niteliğini arttırmaya bağlıdır. Yetersiz eğitim kalitesi ile beraber, düşük düzeyde kalan Ar-Ge faaliyetleri de orta gelir tuzağının en önemli nedenleri arasındadır. Bu noktada, devlet doğru teşvik sistemlerini oluşturmalı, eğitim alanına, odak sektörlerle ve Ar-Ge’ye daha fazla yatırım yapma yoluna gitmelidir³³.

“Doğu Asya Rönesansı” başlıklı Dünya Bankası Raporu’nda, Doğu Asya Ülkeleri’nin başarılı bir büyüme serüveninden sonraki süreçte geçiş yaptıkları orta gelir düzeyinde tuzağa düşmemeleri için üç farklı reformu uygulaması gerekmektedir. İlk adımda, üretim ve istihdam alanında çeşitlenmenin uzmanlaşma ile beraber artış göstermesi; ikinci olarak ise, yatırımın geri plana alınarak inovasyon çalışmalarının temel alınması gerekmektedir. Son olarak, eğitim sisteminin çalışanları yeni teknolojilere uyum sağlayacak şekilde donanıma kavuşturmak, bunun yanında yeni ürün ve sürece katılım sağlayacak hale getirilmesi çok önemli bir noktadır. Yaratıcı bir işgücüne ve ekonomiye sahip olabilmek, eğitime yapılacak yatırımlarla, köklü kurumsal reformlarla mümkün görülmektedir³⁴. Dolayısıyla yerli teknolojinin üretilmemesi ve verimliliğin arttırılamaması durumunda, istikrarlı bir

³² Ohno, p.1.

³³ Kanchoochat ve Intarakumnerd, pp.5-6.

³⁴ Sumru Öz, “Orta Gelir Tuzağı”, Politika Notu 12-06, **Ekonomik Araştırma Formu**, 2012, https://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/eaf_pn1206.pdf, (21.12.2018).

şekilde ilerleyen büyüme performansı ile yüksek gelir grubuna ulaşmak uzun yıllar mümkün görünmemekte ve gelişmekte olan ülkeler kendini orta gelir tuzağına yakalanmış bulmaktadır³⁵.

Gelişmekte olan ülkelerde yüksek büyüme oranları uzun bir ekonomik süreçte devam etmeyecektir. Kırsal kesimdeki iş gücü havuzu boşaldığında, verimi arttırmak daha zor hale gelmektedir. Ülkenin işgücü maliyeti artmaktadır. Bu süreçte ülke, teknolojiyi ithal etmemeli, kendi teknolojisini üretebilmelidir³⁶. Ayrıca, sanayileşmeden kaynaklı kırsal kesimden kentsel alanlara göçün meydana gelmesi ve şehir nüfusunun daha yüksek oranda büyümesi, ülke çapında kırsal kentsel gelir eşitsizliğinin genişlemesine neden olmaktadır. Kötüleşen gelir eşitsizliğinin toplumsal huzursuzluğa neden olacağı ve bunun sonucunda ekonomik büyüme üzerinde etkileyici olacaktır. Ancak bu ekonomik durgunluğun temel bir nedeni değildir³⁷.

Eğitim politikalarının iyileştirilmesi ise, sadece okuryazarlık oranını arttırmaya, ortalama eğitim süresini uzatmaya bağlı değildir. Eğitim politikaları ulusal kalkınma stratejisini destekleyecek şekilde uygulanmalıdır. Örneğin Singapur'da, insan kaynakları sistemi, ülkenin ithala ikamesinden ihracat odaklı sanayileşmeye geçmeye karar vermesiyle yeniden yapılandırıldı. Yeni sistemde, işgücünün becerileri eğitim yoluyla iyileştirildi. Buna karşılık Filipinler, Tayland, Malezya yüksek okullaşma oranına sahip olmasına rağmen, üniversite endüstri bağlantısı çok düşük düzeydedir. Ayrıca ülke, iyi desteklenmiş imalat sektörleri olmadan gelişmişse, ülke sonunda "beyin göçü" sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır³⁸. Nitekim, hiç bir ülke işgücünün yaklaşık beşte birini kullanan güçlü bir imalat sektörü olmadan yüksek gelir seviyesine ulaşamamıştır³⁹.

Ayrıca bir başka çalışmada, orta gelir tuzağına düşen ülkeler arasında dört benzerlik tespit edilmiştir. Düşük yatırım oranları, yavaş üretim artışı, sınırlı sanayi ürünü çeşitliliği ve kötü işgücü piyasası koşulları sergilemeleri sayılmaktadır⁴⁰.

³⁵ Karahan, s.97.

³⁶ Barry Eichengreen, Donghyun Park, Kwanho Shin, "When Fast-Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China", **Asian Economic Papers**, Vol:1, No:11, 2012, p. 43.

³⁷ Egawa Akio, "Will Income Inequality Cause a Middle Income Trap in Asia?", **Bruegel Working Paper**, No:6, 2013, pp.5-6.

³⁸ Veerayooth Kanchoochat, "The Middle-Income Trap Debate: Taking Stock, Looking Ahead", **National Graduate Institute for Policy Studies**, No:633, 2014, p.10.

³⁹ Francis E. Hutchinson, "APEC and the Middle Income Trap", **ISEAS Yusof Ishak Institute**, No:52, 2015, p.6.

⁴⁰ Carnovale, p.8.

1.2.2. Ulusal ve Uluslararası Literatürde Yer Alan Çalışmalar

Felipe, Abdon ve Kumar'ın 2012 yılında yaptıkları "Tracking the Middle Income Trap: What is it, Who is in It and Why?" çalışmalarında, 1950-2010 dönemini ele alarak 124 ülkenin orta gelir tuzağı ile ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmada bahsedilen 124 ülke için, 1990 yılı satın alma gücü paritesi dikate alınarak kişi başına düşen GSYH'si belirlenmiştir. Çalışmada, bir ülkelerin üst gelir grubuna geçişlerinin ne kadar sürede gerçekleştiği hesaplanmıştır. Ayrıca, ülkelerin alt-orta gelir ve üst-orta gelir grubunda ne kadar süre kaldıklarında tuzağa yakalanacakları da belirlenmiştir.

Yapılan çalışmada; ülkeler, 1950 yılı sonrası düşük orta gelir grubunda olan ve yüksek orta gelir grubuna yükselen ülkeler olarak ile 1950 öncesi düşük orta gelir grubunda olan ve yüksek orta gelir grubuna yükselen ülkeler olmaz üzere iki gruba ayrılmıştır. Ülkelerin gruplandırılmasında, düşük orta gelir düzeyine ulaşma yılı, yüksek orta gelir düzeyine ulaşma yılı, ülkenin düşük orta gelir grubunda kalma yılı ve geçiş döneminde ortalama büyüme hızı belirleyici başlıklar olmuştur. Çalışmada, düşük orta gelir düzeyinde bulunan ülkelerin daha çok Asya ülkeleri olduğu göze çarpmaktadır. 1950 yılı sonrası sınıflandırılan ülkelerin düşük orta gelir grubunda kalma süreleri ortalama 69 yıl, 1950 öncesi sınıflandırılan ülkelerin düşük orta gelir grubunda kalma süreleri 58 yıl olarak belirlenmiştir.

Akio Egawa, 2013 yılında yaptıkları "Will Income Inequality Cause a Middle Income Trap in Asia?" çalışmasında, gelir eşitsizliği ve orta gelir tuzağı arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. Çalışmasında, Çin, Malezya ve Tayland ülkelerini ele almıştır. Bu ülkelerin, gelir dağılımını iyileştirme konusundaki başarısızlıkları, orta vadeli planlarında dağılımı iyileştirme konusuna yeterince önem vermemelerinden kaynaklanmaktadır. Gelir eşitsizliği ve orta gelir tuzağı arasındaki ilişki Kuznets eğrisi yaklaşımı⁴¹ ile açıklanmaktadır.

Çalışmada verilen Kuznets eğrisinde, yatay ekseninde kişi başına düşen gelir, dikey ekseninde ise S5/S14⁴² oranına yer verilmektedir. Buna göre, kişi başına düşen gelir 3.836 \$ düzeyinde yani eğrinin tepe noktasını veren gelir düzeyinde (düşük orta

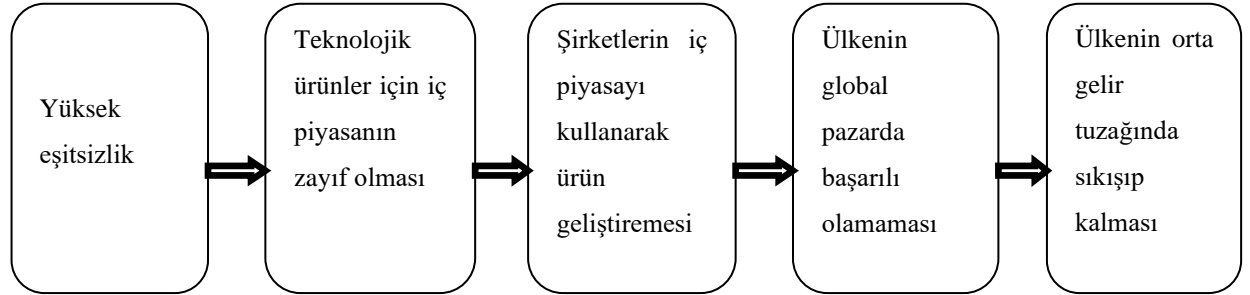
⁴¹ Simon Kuznets 1955 yılında yayınladığı "Economic Growth and Income Inequality" adlı çalışmasında ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada ele alınan düşünce, ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasında ters-U şeklinde bir bağlantının olduğudur.

⁴² S5/S1 oranı, en yüksek kazanç sağlayan yüzde 20'lik (S5) ortalama gelirin en düşük kazançlı yüzde 20'lik ortalama gelirine oranıdır (S1).

gelir seviyesi) ters U Kuznets eğrisi çizilebilmektedir. Buna göre, kalkınmanın ilk aşamalarında, gelir dağılımının bozulması ekonomik büyümeyi artırır fakat ilerleyen süreçte azaltmaktadır. Ülke bu aşamada, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için kaynakları öncelikli sektörlere yoğunlaştırmalıdır. Çalışmanın sonunda, gelir dağılımındaki eşitsizliğin ülkelerin orta gelir tuzağına yakalanmada bir etken olduğu sonucuna varılmıştır⁴³.

2015 yılında, S. Nazrul Islam, “Will Inequality Lead China to the Middle Income Trap?” isimli çalışmasında, *eşitsizlik tuzağı* kavramından yola çıkarak gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme bağlantısını Şekil 2’deki gibi analiz etmiştir. Çalışmada Çin ele alınarak, ülkede gelir eşitsizliğinin yüksek seviyede olduğuna dikkat çekilmiştir. Çin’in, orta gelir tuzağına zemin hazırlayan “eşitsizlik tuzağı” yakalanıp yakalanmayacağı ve yüksek eşitsizlik, Çin’in büyümesini engelleyerek orta gelir tuzağına yol açabilir mi? sorusunu gündeme getirmektedir. Makalenin sonucunda, Çin’in ekonomi alanında ilerlemesinde eşitsizliğin engel teşkil ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Makroekonomik dengesizlikler, sermayenin verimliliğindeki düşüş, yüksek eşitsizliğin güvensiz bir piyasa ortamı oluşturması, yatırım alanında ortaya çıkan bozukluklar, sosyal gerilimlerdeki artış orta gelir tuzağına yol açmıştır⁴⁴.

Şekil 2: Eşitsizlik ve Orta Gelir Tuzağı Arasındaki İlişki

Kaynak: S. Nazrul Islam, “Will Inequality Lead China to the Middle Income Trap?”, **Department of Economic&Social Affairs**, No:142, 2015, p.7.

Şekil 2 incelendiğinde; Orta gelirli ülkelerin ürettikleri düşük ücretli ürünler için talebin fiyat esnekliğinin uluslararası pazarda yüksek olduğu görülmektedir. Bu noktada orta gelirli ülkelerin talep konusunda endişelenmeden, arz üzerine odaklanması gerekmektedir. Bununla birlikte, bu ürünlerin dünya pazarındaki başarısı, iç piyasayı kullanarak uzun bir ürün geliştirme süreci gerektirir. Ancak, teknolojik olarak gelişmiş ürünler için büyük bir iç pazar, ekonomideki gelir

⁴³ Akio, 2013.

⁴⁴ Islam, pp.1-13.

dağılımının çok eşitsiz olması durumunda ortaya çıkamaz. Sonuç olarak, eşitsizlik ülkeyi orta gelir tuzağına sürüklemektedir⁴⁵.

2013 yılında Flaaen, Ghani ve Mishra; “How to Avoid Middle Income Traps? Evidence from Malaysia” isimli çalışmalarında; Malezya’yı ele almışlardır. Çalışmaya göre Malezya, düşük-orta gelir seviyesinden başarıyla yükselerek, dünyanın önde gelen imalatçı sanayi ülkelerinden biri olmuştur. Ancak “orta gelir tuzağına” düşebileceği, dönüşümü sürdürülebilir hale getiremeyeceği düşüncesinin güçlü olduğunu ifade etmişlerdir. Malezya küresel ekonomide, diğer bir çok orta gelirli ekonomi gibi, düşük ücretli ekonomiler ve yenilikçi gelişmiş ekonomiler arasında yer almaktadır. Bu durumda Malezya ne yapabilir? Malezya’nın yeni bir büyüme stratejisine ihtiyacı var mı? sorularının cevabı aranmaktadır.

Malezya küreseleşmede ticaret, sermaye ve yönetim kanallarını kullanmış fakat hizmetler sektörü büyümeye katkıda bulunmamıştır. Hükümet, bilgi ağları ve vasıflı işgücünden faydalanabilmek için girişimciliği ve inovasyonu teşvik etmelidir. Yükseköğretim eğitim sisteminin hızla iyileştirilmesi becerilere sahip mezunlara sahip olabilmek için kritik öneme sahip olacaktır. Hizmet sektöründe olmak üzere, yabancı firmaları ülke sermayesine çekerek ağ dışsallıklarından ve yatırımlardan faydalanılması üzerinde durulması gereken diğer bir konudur. Hizmetlerin genişlemesi, Malezya gibi gelişmekte olan piyasaların orta gelir tuzağından uzaklaşmalarını sağlayacaktır⁴⁶.

2012 yılında Carnovale, “Developing Countries and the Middle-Income Trap: Predetermined to Fall?” başlıklı tez çalışmasında, orta gelir tuzağını çevreleyen tüm faktörlerin sistematik bir analizini yaparak, orta gelirden yüksek gelire geçen çok az ülke tespit etmiştir. Çalışmada, 22 ülke için 1960-2010 yılları arası dönem ele alınarak ülkeler 4 gruba ayrılmış, ve orta gelire geçişte sosyal sermayenin önemli bir rol oynadığına dikkat çekilmiştir. Çalışmada ülkeler;

i) 29 yıl veya daha az süre orta gelir grubunda yer alıp yüksek gelire geçen 5 ülke (Hong Kong, Japonya, Güney Kore, Malta, Singapur)

ii) 30 yıl veya daha fazla orta gelir düzeyinde bulunan yüksek gelire geçişi sağlayan 2 ülke (Portekiz, Trinidad ve Tobago)

iii) Geçiş aşamasının başında olan 4 ülke (Kolombiya, Dominik Cumhuriyeti, Peru ve Tunus) ve

⁴⁵ Islam, 2015, p.7.

⁴⁶ Flaaen, Ghani and Mishra, 2013, pp.1-7

iv) orta gelir tuzağına yakalanmış olan 11 ülke (Arjantin, Belize, Botsvana, Brezilya, Şili, Kosta Rika, Gabon, Malezya, Mauritius, Panama ve Uruguay) şeklinde dört gruba ayrılmıştır.

Çalışmada, gelir dağılımındaki adaletsizliğin ve etnik-dini farklılıkların orta gelir statüsüne geçişteki etkileri incelenmiştir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik ve etnik-dini farklılıklar, orta gelir tuzağına yakalanma nedenleri olarak belirlenmiştir.

Buna göre hükümetler, kırsal ve kentsel alanlar arasındaki gelir eşitsizliğini azaltmak için üretimde daha fazla iş alanı yaratmalıdır. Ekonomiyi kalkınmanın ileri aşamasına hazırlamak için, yapısal dönüşümü sağlayacak reformları sağlamalıdır. Orta gelir grubuna geçiş sürecinde, teknoloji temelli bir sanayi politikası belirlenmeli, piyasa güçleri kalkınmanın kontrolünü ele almalıdır. Ülkenin bu politikalarda odak noktası ise, yurt içinde insan sermayesini geliştirmek olmalıdır⁴⁷.

2012 yılında Lin ve Treichel, “Learning from China’s Rise to Escape the Middle- Income Trap: A New Structural Economics Approach to Latin America” isimli çalışmalarında; Latin Amerika ve Karayipler’deki gelir tuzağının nedenlerini araştırmışlardır. Çalışmada düşük değerli ürünlerden yüksek katma değerli ürünlere geçiş yapamadıkları için orta gelir tuzağına düştükleri vurgulanmıştır. Hükümetler, karşılaştırmalı olarak avantaja sahip oldukları sektörlerle müdahale etmeli, destek politikalarını kamu-özel sektör ittifakları aracılığıyla özel sektöre yakın işbirliği içinde sürdürmelidir. Doğal kaynakların, bilimsel bilginin ve niteliksiz işgücünün olduğu sektörlerde sürekli yapısal iyileştirme sayesinde dinamik bir büyüme performansı sergilenebilir. Bu da eğitim, Ar-Ge ve fiziksel altyapıya yatırım yapılması ile mümkündür⁴⁸.

Kasenda 2014 yılında yaptığı, “Can Asian Developing Countries Stuck In A “Middle-Income Trap” Learn From South Korea’s Economic Development Experience?” isimli çalışmasında; Güney Kore’nin düşük gelirli bir ülkeden yüksek gelirli bir ülke haline gelmesinde hızlı büyümenin etkili olduğunu belirtmiştir. Gelişmekte olan Asya ülkelerinin orta gelir tuzağından kurtulmaları için Güney Kore’nin ekonomi politikalarını uygulamaları gerektiği ifade edilmiştir.

Aslında, orta gelirli ülkelere geçiş yapan bir çok eski düşük gelirli ülke Güney Kore’nin benzer politikalarını ve büyüme modellerini izlemişler fakat yüksek gelir

⁴⁷ Carnovale, 2012,

⁴⁸ Justin Yifu Lin and Volker Treichel, “Learning from China’s Rise to Escape the Middle-Income Trap: A New Structural Economics Approach to Latin America”, **The World Bank, Policy Research**, No:6165, 2012, ss.1-61.

statüsüne geçiş yapamamışlardır. Çalışmada, Güney Kore'nin kalkınma deneyimi ile aynı bölgede bulunan gelişmekte olan Asya ülkelerine (Endonezya, Tayland, Filipinler) odaklanarak analiz yapılmış, Güney Kore ile olan farklılıkları incelenmiştir. Çalışmanın bulguları, ülkelerin orta gelir tuzağından çıkmaları için, sanayileşme ve güçlü bir altyapı, eğitim ve Ar-Ge gibi başlangıç koşullarının öncelikli olarak sağlanması gerektiği vurgulanmıştır⁴⁹.

Hutchinson 2015 yılında yaptığı, "APEC and the Middle Income Trap" isimli çalışmasına göre; APEC (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği)'e üye ve orta gelir grubunda yer alan dokuz ülke ekonomisi için sonuçlar elde etmiştir. Aynı zamanda bu ülkeler gelecekte büyümeye en fazla katkıda bulunma eğiliminde olan büyük ve dinamik ülkelerdir. Gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı sorun yoksulluktan kaçmak değil, büyümeye devam etmelerini sağlayacak politiklardır. Japonya, Kore, Tayvan, Singapur ve Hong Kong'un yüksek performanslı ekonomi deneyimleri göz önüne alındığında, sermaye ve emeğin imalat ve hizmetler gibi üretken sektörler kaydırılması, ürün çeşitliliği ile desteklenen ihracat "sepetlerinin" gelişmişliği ve daha verimli üretim yöntemlerinin kullanılması göze çarpmaktadır. Üretkenlik ve teknolojiye dayalı büyümeye geçişin desteklenmesinde imalatın önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca, çeşitlendirilmiş mal ve hizmet üreten firmalara sahip ülkelerin daha hızlı büyümelerinin olası olduğu bildirilmiştir⁵⁰.

Türkiye'de OGT'yi açıklamaya yönelik 2012 yılında yapılan önemli çalışmalardan biri olan Yeldan, Taşçı, Voyvoda ve Özsan tarafından ortaya konan "Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye? Cilt 1: Makro/Bölgesel/Sektörel Analiz" isimli raporda; bir çok ülke, gelişmiş ekonomi sınırını aşmadan orta gelirli ülke grubunda kalmaktadır. Ekonomi alanında "Orta Gelir Tuzağı" adıyla anılan bu durum, uygun politikaların hayata geçirilmemesi halinde Türkiye için de geçerli olacaktır. Türkiye'de orta gelir tuzağı genel bir sorun olmasının yanında, bazı bölgelerin yüksek gelir grubunda, bazı bölgelerin ise "Düşük Gelir Tuzağı" ile karşı karşıya olduğu belirtilmiştir. Çalışmada; orta gelir tuzağı başlığı altında Türkiye'nin bölgesel ve sektörel dinamiklerinin ortaya konması hedeflenmektedir. Çalışmanın hedefi Türkiye'nin sorunlarına ilk etapta hızlı bir şekilde çözüm yaratacak analiz

⁴⁹ Daniel Kasenda, "Can Asian Developing Countries Stuck In A "Middle-Income Trap" Learn From South Korea's Economic Development Experience?", **A Research Paper Examining the Relevance of South Korea's Development Experience for Developing Countries GDN and KOICA**, No:12720, 2014, ss.1-16.

⁵⁰ Hutchinson, 2015, ss.1-11.

çerçevesini ortaya koymak ve elde edilen sonuçlara göre bölgesel ve sektörel anlamda sorunu net bir şekilde “teşhis” etmektedir.

Türkiye ekonomisinin gelişim seyrini ortaya koymak için dönemler itibariyle Türkiye'nin Toplam Faktör Üretkenliği(Verimliliği) (TFÜ ya da TFV) hesaplanmıştır. Türkiye’de toplam faktör verimliliğinin büyümeye katkısı;

(i) 1980-1989 yıllarını kapsayan dönemde ortalama olarak pozitif yönde bir yükseliş göstermiş

(ii) 1990-1999 yıllarını kapsayan dönemde dalgalı bir seyir izlemiş

(iii) 2000 yılı sonrasında ise TFV'nin bir düşüş içinde olduğu gözlenmektedir.

Yapılan analizler sonucunda Türkiye orta gelir tuzağı riski bulunmayan, orta gelir tuzağı riski olan ve orta-düşük gelir grubunda olan bölge olmak üzere 3 gruba ayrılmaktadır. Bölgelerin sektörel yapısı klasik tarım-sanayi-hizmetler ile teknoloji seviyeleri üzerinden analiz edilmiştir. Bunun sonucunda; sanayileşmiş birinci bölge için orta gelir tuzağı riskinin olmadığı, ikinci grup için riskin söz konusu olduğu, üçüncü grup için ise, yoksulluk riskinden söz edilebileceği söylenmektedir. Ulusal anlamda Türkiye için Orta-Gelir Tuzağı riski yoktur bilgisi verilmektedir. Bölgelerin gelir seviyelerinin farklı olması sebebiyle farklı politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Risk taşımayan bölgelerde teknoloji yoğun alanlara yönelmeli, arz yanlı politikalar göz önüne alınmalıdır. Orta gelir tuzağı riski taşıyan bölgeler, yüksek gelirli bölgelerle olan altyapısını geliştirmeli ve teknoloji üretimi desteklenmelidir. Diğer bölgelerde ise, tarımsal ekonomiden endüstriyel üretime geçişin sağlanma bu bölgeler aracılığıyla üretime ürünlere yönelik teşviklerin sağlanması gerekmektedir⁵¹.

2012 yılında, Karahan, “Kalkınma Yolunda Yeni Eşik:Orta Gelir Tuzağı” adlı raporda; GSYH, enflasyon, dış ticaret, işsizlik gibi ekonomik göstergeleri ele alarak Türkiye'nin orta gelir tuzağı sorunu hakkında rapor sunmuştur. Raporda, özellikle Türkiye'nin yıllar içerisinde yüksek büyüme rakamları göstermesine dikkat çekilmiş, fakat cari açığın yıllar itibariyle kronik bir sorun olması sebebiyle büyümenin sürdürülebilirliği açısından başa çıkılması gereken bir konu olduğu saptanmıştır. Türkiye'nin çitayı hızla yükseltmek için, verimlilik ve bunun yanında rekabet gücünü artıracak politikalar uygulaması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca çalışmada, makine,

⁵¹Eriç Yeldan, Kamil Taşçı, Ebru Voyvoda ve Mehmet Emin Özsan, “Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye? Cilt: Makro/Bölgesel/Sektörel Analiz”, **Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu Araştırma Notu**, İstanbul: Sis Matbaacılık, İstanbul, 2012.

bilişim, enerji, otomotiv, turizm, sağlık, inşaat, gıda ve tarım sektörlerinin öncelikli olarak ele alınması gerektiğini ifade edilmektedir. Türkiye'nin orta gelir tuzağına takılmadan milli geliri hızla artırmasının eğitim, istihdam, teknoloji ve üretim alanında yapılacak politikalara bağlı olduğu belirtilmektedir. Bu politikaların yanında mali disiplini sağlayacak sistemin temelini oluşturulması gerektiği bildirilmiştir⁵².

2013 yılında, Gürsel ve Soybilen, "Türkiye Orta Gelir Tuzağı'nın Eşiğinde" isimli çalışmalarında; GSYH artışını istihdam oranı ve emek verimliliği açısından değerlendirmişlerdir. Kullanılan çeyreklik istihdam rakamları 2005 yılından itibaren olduğundan çalışma da 2005-2013 arası bir dönemi kapsamaktadır.

Çalışmada kişi başına gelir artışını(büyüme performansını);

i) Çalışabilir nüfusun toplam nüfus içindeki payının değişimi

ii) Çalışabilir nüfus içinde fiilen çalışan nüfusun payındaki değişim ya da istihdam oranındaki değişim

iii) Çalışan başına GSYİH değişimi ya da emek verimliliğindeki değişim olarak üç bileşen halinde incelenmiştir. Türkiye'nin bu süre içinde büyüme performansı kriz öncesinde verimliliğe dayalı ve kriz sonrası istihdam kaynaklı büyüme olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda çalışabilir nüfusun payının artması büyüme performansı üzerinde çok etkili olmayacağı bilgisi verilmiştir. Orta Gelir Tuzağına yakalanmayı engelleyecek en önemli etkenin emek verimliliği olduğu ve verimliliğin artışı için istihdam edilenlerin eğitim düzeylerinin artması, ekonomik yönetimin etkinliğinin artması ve yatırımların Ar-Ge alanına yönlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir⁵³.

2016 yılında, Kayalidere, Özcan ve Tepekule, "Orta Gelir Tuzağı'nı Önlemede Vergi Politikalarının Rolü" isimli çalışmalarında; OGT'yi önlemede hedefin ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi olduğunun ve bununla vergi politikalarının belirli kriterler dahilinde uygulanmasıyla yatırımın artmasını, dolayısıyla üretimin artmasını sağlayacağını ifade etmişlerdir. OGT'yi önlemede kullanılacak vergi politikaları dolaylı ve dolaysız vergi ayırımı şeklinde incelenmiştir. Dolaysız vergiler; tasarruf unsurlarını vergilendirmesi nedeniyle bireylerin ekonomik tecihlerini tasarruf yönünde vermemelerine sebep olmakta, tasarruf maliyetleri artmakta ve buna bağlı olarak tasarruf oranları azalacağından OGT'ye yakalanma

⁵² Karahan, 2012, ss.5-136.

⁵³ Seyfettin Gürsel, Barış Soybilen, "Türkiye Orta Gelir Tuzağının Eşiğinde", **BETAM Araştırma Notu**, Sayı:13-154, 2013, ss.1-7.

riskini artırmaktadır. Bu sebeple dolaylı vergiler üzerinde yapılacak vergi indirimi, istisnası, muafiyeti gibi uygulamaların tasarruf hacmini artırması sebebiyle büyüme performansını yükselteceği vurgulanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde en büyük gelir kaynağını oluşturan dolaylı vergilerde ise, özellikle kayıt dışı ekonomiyi önlemek için adaletli bir vergi sistemi olması gerektiği, verginin ülkenin ekonomik konjonktürüne uygun bir şekilde kullanılması gerektiği vurgusu yapılmıştır. Vurgulanan şartlar sağlandığında dolaylı vergiler tasarrufları teşvik edebilir ve ekonomik büyüme açısından önemli rol oynar⁵⁴.

Koçak ve Bulut, 2014 yılında yayınladıkları “Orta Gelir Tuzağı: Teorik Çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama” isimli çalışmalarında; Robertson ve Ye’nin (2013) geliştirdiği yaklaşımı kullanarak Türkiye’nin orta gelir tuzağında olup olmadığını araştırmışlardır. Bu çalışmalarında Lee ve Strazicich, Carrion-i-Silvestre vd. (2003) ‘nin birim kök testleri uygulanmıştır. Testlerden elde edilen sonuçlara dayanarak Türkiye’nin orta gelir tuzağında olmadığı, hatta ABD ekonomisi ile arasındaki farkı kapatmaya yönelik ilerleme kaydettiği vurgulanmıştır. Bu ilerlemenin sürdürülebilirliğini sağlamak, Türkiye ekonomisinin ilerleyen yıllarda ortaya koyacağı büyüme oranlarına bağlıdır. Türkiye ekonomisinde son dönemde oluşan durağanlaşma söz konusudur. Tuzak riski ile karşı karşıya kalmamak için; beşeri sermayenin nitelikleri uzun vadeli politikalarla güçlendirilmeli, kurumsal yapıyı güçlendirerek, özgür, fikri mülkiyet haklarının güvence altına alındığı hukuki düzenlemeler gözden geçirilmelidir. Ayrıca, ekonomik istikrarı, ılımlı enflasyonu, sürdürülebilirliği sağlamaya, ve tasarrufu arttırmaya dönük stratejilerin üzerinde önemle durulmalıdır⁵⁵.

2014 yılında, Bozkurt, Bedir, Özdemir ve Çakmak, “Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye Örneği” isimli çalışmalarında; Türkiye’nin 1971-2012 yılları arasına ilişkin ekonomik verileri ele alınarak yakınsama ve ARDL (autoregressive distributed lag) analizi yaparak, Türkiye ekonomisinin yüksek gelir grubundaki ekonomilere yakınsadığını, eğitimde okullaşmanın ve tasarruf oranlarının gelir üzerinde pozitif ve önemli bir etkiye sahip olduğunu ve imalat sanayinin gelir arttırıcı etki sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Gelir yakınsaması Türkiye’nin üst gelire ulaşmasında önemli bir

⁵⁴ Gül Kayalidere, Pelin M. Özcan, Umut Tepekule, “Orta Gelir Tuzağını Önlemede Vergi Politikalarının Rolü”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:7, 2016, ss.1906-1915.

⁵⁵ Emrah Koçak, Ümit Bulut, “Orta Gelir Tuzağı: Teorik Çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 167, 2014, ss.1-21.

adım olarak değerlendirilmekte fakat yeterli görülmemektedir. Burada dikkat çekilen nokta, beşeri sermaye stokunun niteliğidir. Türkiye’de görülen eğitimin niteliğinin iyileştirilmesi ve yurt içi tasarrufların artması sonucu olarak, imalat sanayisinin de gelir arttırıcı etkisi olması gerekmektedir. Türkiye’nin bu koşulları sağlaması eğitim politikalarının bilginin ve yeniliğin temeline oturtulmasına bağlıdır. Toplam faktör verimliliğinin arttırılması veya yüksek oranda yatırım oranları sürdürülebilir büyümeyi sağlayacaktır ve bu koşulların üretime dönüştürülmesi gerekmektedir⁵⁶.

Uyanık, 2015 yılında yayınladığı “Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye’nin Konumu Açısından Bir Değerlendirme” başlıklı makalesinde, işgücünün niteliği ve buna bağlı olan düşük ücret durumu, iktisat politikası ve yapısal faktörler bu çalışmada açıklayıcı unsurlar olarak ele alınmıştır. Türkiye belirlediği hedef sektörlerde uzmanlaşarak karşılaştırmalı üstünlük elde etmelidir. Türkiye böyle bir durumda ilk etapta ilaç, kozmetik, tohum ve yeni melzemeler sektörüne ağırlık vermelidir. Sanayileşme yolunda bilgiyi referans alarak kendine özgü bir yol çizmesi yerinde ve rasyonel bir karar olacaktır. Bilgiyi ticarileştirme noktasında devlet mekanizması tarafından sürecin desteklenmesi için demokrasi ve hukukun üstünlüğü ön planda tutulmalıdır. İşgücünün niteliği, eğitim ve öğretim sisteminin teknoloji üretebilir, akıllı ve vicdanı hür bireyler yetiştirmesine bağlıdır. Aksi halde Türkiye’nin orta gelir tuzağından kurtulmasını beklemek, rasyonel bir tutum olmayacaktır⁵⁷.

2012 yılında, Eğilmez, “Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye” başlıklı yazısında, orta gelir tuzağına yakalanmış ve üst gelir grubuna geçmekte zorlanan ülkelerde ortaya çıkan sorunları ifade etmiştir. Bu ülkeler için; tasarruf ve yatırım oranının düşük düzeyde kaldığını, imalat sanayisinde gelişmenin yavaş ilerlediğini ve aynı zamanda bu sektörde ürün çeşitliliğinin ortaya çıkmadığını, emek piyasasında koşulların zayıf olduğunu belirtmiştir. Eğilmez, IMF Sünya Ekonomik Görünümü veri setinden yararlanarak 1980-2012 yılları arasında değerlendirmiştir. Ayrıca Eğilmez, Türkiye’nin kişi başına ortalama yıllık gelirinin 10.673 olmasıyla üst orta gelirli ekonomiler arasında yer aldığını fakat uzun süredir bu tuzağa düşme riski olduğunu belirtmiştir. Yatırımlara finansman sağlamak için tasarruf oranlarını arttırmanın önemine vurgu yapılmıştır. Buna bağlı olarak, imalat sanayisinin gelişimi

⁵⁶Bozkurt, Bedir, Özdemir ve Çakmak, 2014, ss.22-39.

⁵⁷ Cemal Caner Uyanık, “Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye’nin Konumu Açısından Bir Değerlendirme”, **Sosyoekonomi**, Cilt:23, Sayı:26, 2015, ss.175-186.

hızlandırılmalı, emek piyasasında koşullar iyileştirilmeli, kayıtdışı olmak üzere altyapı sorunları çözülmelidir⁵⁸.

2018 yılı çalışmasında; Kişi başına ortalama geliri dünya kişi başına gelir ortalamasını geçememiş ülkeleri orta gelirli ülkeler olarak kabul etmiş, 2018 yılında beklenen dünya kişi başına gelir ortalaması 11.114 dolar olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre, Türkiye'nin tahmini kişi başına geliri 8.175 olarak hesaplanmış, 2017 yılında başlayan ve 2018 yılında hızını artıran ivme kaybı giderek artmıştır⁵⁹.

Acar, 2012 yılında, "Tuzaktan Çıkmak İçin Sanayisizleşmeyi Durdurmak Gerekli midir" isimli çalışmasında, Türkiye'nin 1990 ve 2000'de imalat sanayi üretiminde en büyük 15 ülkeden biriyken, 2010 yılında ilk 15 içinde yer alamadığını ve orta gelir tuzağına yakalandığını belirtmiştir. Sanayi alanına ağırlık vermedikçe verimliliği arttırmak, inovasyon temelli bir büyüme sağlamak ve cari açık sorunundan kurtulmak güçleşmektedir. İmalat sanayide işgücünün niteliği ile sanayi üretiminin milli gelir içindeki payı arasında aynı yönlü kuvvetli bir bağlantı bulunmaktadır. Sanayisizleşmenin temel nedeni, imalat sanayi yapısındaki nitelik problemidir. Türkiye, orta teknoloji bir üretim yapısına geçmekte fakat teknolojinin ihracat içindeki oranı oldukça sınırlıdır. Teknoloji yoğun ürünleri üretmeden gelişmiş ülkelerin sofistikasyon seviyelerine ulaşmak imkansız hale gelmektedir. Üretimin niteliğini arttırmak için vergi sisteminde kapsamlı bir reform yapılması, işgücünün beceri düzeyinin iyileştirilmesi, adalet sisteminin etkinliğinin artırılması gerekmektedir⁶⁰.

1.2.3. Orta Gelir Tuzağı Türleri

Bir ülke, kişi başına gelir seviyesini belirli bir oranda arttırdığında önce "düşük gelir" grubundan "düşük orta gelir" grubuna, sonra "yüksek orta gelir" grubuna ve son basamak olan "yüksek gelir" grubuna geçiş yapmaktadır⁶¹.

⁵⁸Mahfi Eğilmez, Mahfi. "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye", **Kendime Yazılar**, 16.12.2012, <https://www.mahfiegilmez.com/search?q=orta+gelir+tuza%C4%9F%C4%B1>, (21.12.2018).

⁵⁹ Mahfi Eğilmez, "Orta Gelir Tuzağında Son Durum", **Kendime Yazılar**, 20.12.2018, <https://www.mahfiegilmez.com/2018/12/orta-gelir-tuzagnda-son-durum.html>, (30.12.2018)

⁶⁰ Ozan Acar, "Tuzaktan Çıkmak İçin Sanayisizleşmeyi Durdurmak Gerekli midir", **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı**, 2012.

⁶¹ Ercan Yaşar ve Mesut Alper Gezer, "Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Riski ve Bu Riskten Kurtulma Önerileri", **Maliye Dergisi**, Sayı 167, 2014, s.128.

Orta gelir grubu alt-orta ve üst-orta olarak iki gruba ayrılmaktadır. Felipe, Abdon ve Kumar, ülke ekonomilerinin alt orta gelir kategorisinde 28 yıl ve daha uzun bir süre takılı kalması ve bu gruptan bir üst gruba çıkamaması halinde tuzağa yakalandıklarını açıklamaktadır. Üst-orta gelir grubunda ise, 14 yıl ve daha uzun süre kalınması tuzak olarak kabul edilmektedir⁶². Robertson ve Longfeng çalışmalarında, kişi başına düşen GSYİH değeri ABD'nin %8'i ile %36'sı arasında olan ülkeleri alt-orta gelirli ülke olarak sınıflandırmışlardır⁶³.

Tablo 4, Alt-Orta Gelirli Ekonomiler sınıfındaki ülkeleri göstermektedir.

Tablo 4: Alt-Orta Gelirli Ekonomiler

Angola	Endonezya	Papua Yeni Gine
Bangladeş	Kenya	Filipinler
Bhutan	Kiribati	Sao Tome and Principe
Bolivya	Kırgız Cumhuriyeti	Senegal
Cabo Verde	Lao PDR	Solomon Adaları
Kamboçya	Lesotho	Sudan
Kamerun	Moritanya	Swaziland
Comoros	Mikronezya	Timor-Leste
Kongo	Zimbabve	Tunus
Fildişi Sahili	Moldova	Ukrayna
Cibuti	Moğolistan	Özbekistan
Mısır	Fas	Vietnam
El Salvador	Myanmar	Vanuatu
Gana	Nikaragua	Batı Şeria ve Gazze
Honduras	Nijerya	Zambia
Hindistan	Pakistan	

Kaynak: The World Bank, "World Bank Country and Lending Groups", <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>, (13.07.2019).

⁶² Jesus, Abdon and Kumar, 2012, pp.23-24.

⁶³ Robetson and Longfeng, p.5.

Kişi başına milli geliri belirli bir seviyeye ulaşan gelişmekte olan alt orta gelirli ülkeler, geleneksel üretim modellerine bağlı kalması sebebiyle kısır döngüye giren ülkeler kabul edilmektedir. Dünya Bankası'nın 2019 yılında yaptığı sınıflandırmada 47 ülke alt orta gelir grubunda bulunmaktadır. Felipe, Abdon ve Kumar'ın 2012 yılında yaptıkları çalışmaya göre, 1955 yılında alt orta gelir grubuna yerleşen ve 2005 yılında yüksek gelir grubuna yükselen Türkiye'nin 28 yılı aşması sebebiyle orta gelir tuzağında olduğu kabul edilmektedir.

Dünya Bankası'nın 2018 yılı sınıflandırmasında ise, düşük gelirli ülkeler arasında yer alan Comoros, Senegal, Zimbabwe 2019 yılı güncel sınıflandırmada alt orta gelirli ekonomiler grubuna yükselme göstermiştir.

Tablo 5, Üst-Orta Gelirli Ekonomiler sınıfındaki ülkeleri göstermektedir.

Tablo 5: Üst-Orta Gelirli Ekonomiler

Arnavutluk	Fiji	Namibya
Cezayir	Gabon	Nauru
Amerikan Samoası	Grenada	Paraguay
Arjantin	Guatemala	Peru
Azerbeycan	Guyana	Romanya
Ermenistan	İran	Rusya Federasyonu
Belarus	Irak	Samoa
Belize	Jamaika	Sırbistan
Botsvana	Ürdün	Güney Afrika
Brezilya	Kazakistan	Santa Lucia
Bulgaristan	Lübnan	Saint Vincent ve Grenadinler
Çin	Libya	Surinam
Kolombiya	Makedonya	Tayland
Kosta Rika	Malezya	Tonga
Küba	Maldivler	Türkiye
Dominik Cumhuriyeti	Marşal Adaları	Türkmenistan
Ekvator Ginesi	Meksika	Venezuela

Ekvador	Karadağ	Gürcistan
Bosna Hersek	Sri Lanka	Kosova

Kaynak: The World Bank, “World Bank Country and Lending Groups”, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>, (13.07.2019).

Felipe, Abdon ve Kumar’ın yaklaşımına göre, Türkiye belirlenen 14 yılı doldurduğundan orta gelir tuzağında kabul edilmektedir.

Ermenistan, Guatemala, Ürdün; 2018 yılında yapılan sınıflandırmada ise, alt orta gelir grubundan, üst orta gelir grubuna yükselmişlerdir. Tablo 5 incelendiğinde, bu statüyü korudukları gözlemlenmektedir. Gürcistan, Kosova alt orta gelirden üst orta gelir seviyesine yükselmiştir.

Dünya Bankası sınıflandırması dışında; Felipe, Abdon ve Kumar’ın 2012 yılında yaptıkları çalışmalarında, 1950-2010 yılları arasında 124 ülkeyi inceleyerek kişi başına gelir düzeyini sınıflandırmış, 2.000\$ doları orta gelir tuzağının eşiği olarak kabul etmişlerdir. Bu süreçte 38 ülkenin alt orta gelir grubunda ve diğer 14 ülkenin üst orta gelir grubunda olduğunu belirlemişlerdir. Alt orta gelirli bir ülke alt orta gelir tuzağına düşmemek için yılda en az %4,7 ve üst orta gelirli bir ülke üst orta gelir tuzağına düşmemek için yılda en az %3,5’luk bir büyüme oranına sahip olmalıdır. Felipe, Abdon ve Kumar’ın yaklaşımına göre, ülkeler 2 gruba ayrılmıştır. Bu kapsamda incelenen ülkeler, 1950’den sonra Alt-Orta Gelir Grubunda Olan ve Üst-Orta Gelir Düzeyine Ulaşan Ülkeler ve 1950’den sonra Üst-Orta Gelir Grubunda Olan ve Yüksek Gelir Düzeyine Ulaşan Ülkeler olmak üzere 2 gruba ayrılmıştır. Bu ülkeler, Tablo 6 ve Tablo 7’de listelenmiştir⁶⁴. Çalışmada ilk olarak, ülkelerin üst-orta gelir grubuna geçmeden önce alt-orta gelir grubunda kaldıkları yıl sayısı belirlenmektedir.

⁶⁴ Felipe, Abdon and Kumar, 2012, pp.22-26.

Tablo 6: 1950'den sonra Alt-Orta Gelir Grubunda Olan ve Üst-Orta Gelir Düzeyine Ulaşan Ülkeler

Ülke	Bölge	Alt-Orta Gelirli Olduğu Yıl (Y _{LM})	Üst-Orta Gelirli Olduğu Yıl (Y _{UM})	Alt-Orta Gelir Grubunda Geçirdiği Yıl(LM)	Üst-Orta Gelire Geçişte Ort. GSYH Büyüme Oranı (%)
Çin	Asya	1992	2009	17	7.5
Malezya	Asya	1969	1996	27	5.1
Güney Kore	Asya	1969	1988	19	7.2
Taipei, Çin	Asya	1967	1986	19	7.0
Tayland	Asya	1976	2004	28	4.7
Bulgaristan	Avrupa	1953	2006	53	2.5
Türkiye	Avrupa	1955*	2005	50	2.6
Kosta Rika	Latin Amerika	1952*	2006	54	2.4
Oman	Orta Doğu	1968	2001**	33	2.7

Kaynak:Felipe, Abdon, Kumar, 2012, p. 22.

*Türkiye ve Kosta Rika'nın ikinci kez alt-orta gelir statüsü kazandığı anlamına gelir. Türkiye 1953'te alt-orta gelir statüsünü kazanmış fakat 1954'te düşük gelir seviyesine geri dönmüş, Kosta Rika ise 1947'de alt-orta gelir statüsüne ulaşmasına rağmen 1950'de düşük gelir seviyesine düşüş yaşamıştır.

**Uman'ın ikinci kez üst-orta gelir statüsü kazandığı anlamına gelir. 1997'de üst-orta gelir düzeyine ulaşmış fakat 1998'de tekrar alt-orta gelir seviyesine dönüş yaşamıştır.

Tabloda, Çin, Malezya, Güney Kore, Tayvan gibi ülkelerin alt-orta gelir tuzağına yakalanmadan üst-orta gelir statüsüne ulaştığı ve 9 ülke arasında Çin'in en az süre alt-orta gelir seviyesinde kaldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, Doğu Asya ülkelerinin bu tuzaktan daha kısa sürede çıktığı, buna karşın Bulgaristan, Türkiye ve Kosta Rika'nın 50 yılı aşan sürelerle alt-orta gelir tuzağında kaldığı söylenebilir.

Türkiye, 1960 ve sonrası dönemde kişi başı GSYH oranlarına göre, yaklaşık 45 yılını düşük orta gelirli bir ülke olarak sürdürmüş ve 2005 sonrası dönemde ise kişi başı GSYH'sinin ABD kişi başı GSYH'sine oranı %2,47 oranında ilerleme göstermiştir. 2005 - 2012 yılları arasında ise bu oran ortalama olarak %3,17 büyüme

olarak hesaplanmıştır. 2008 yılı döneminde ABD ekonomisinde oluşan gerileme sebebiyle, Türkiye'nin kişi başı GSYH'sinin ABD kişi başı GSYH'sine oranı yaklaşık olarak %0,6 oranındadır. 2009 yılında %6 oranında küçülmesine rağmen 2005 – 2012 dönemindeki kişi başı GSYH'sinin ABD kişi başı GSYH'sine oranındaki büyüme oldukça yüksek kabul edilmektedir⁶⁵. Tablo 7, 1950'den Sonra Üst-Orta Gelir Grubunda Olan ve Yüksek Gelir Düzeyine Ulaşan Ülkeler'i göstermektedir.

Tablo 7: 1950'den sonra Üst-Orta Gelir Grubunda Olan ve Yüksek Gelir Düzeyine Ulaşan Ülkeler

Ülke	Bölge	Üst-Orta Gelirli Olduğu Yıl (Y _{UM})	Yüksek Gelir Düzeyine Ulaştığı Yıl (Y _H)	Üst-Orta Gelir Düzeyinde Geçirdiği Yıl (UM)	Yüksek Gelire Geçişte Ort. GSYH Büyüme Oranı (%)
Hong Kong, Çin	Asya	1976	1983	7	5.9
Japonya	Asya	1968	1977	9	4.7
Güney Kore	Asya	1988	1995	7	6.5
Singapur	Asya	1978	1988	10	5.1
Taipei, Çin	Asya	1986	1993	7	6.9
Avusturya	Avrupa	1964	1976	12	4.1
Belçika	Avrupa	1961	1973	12	4.4
Danimarka	Avrupa	1953	1968	15	3.3
Finlandiya	Avrupa	1964	1979	15	3.6
Fransa	Avrupa	1960	1971	11	4.4
Almanya	Avrupa	1960	1973	13	3.4
Yunanistan	Avrupa	1972	2000	28	1.8
İrlanda	Avrupa	1975	1990	15	3.2
İtalya	Avrupa	1963	197	15	3.4

⁶⁵ Yaşar ve Gezer, ss.128-129.

Holland	Avrupa	1955	1970	15	3.3
Norveç	Avrupa	1961	1975	14	3.5
Portekiz	Avrupa	1978	1996	18	2.8
İspanya	Avrupa	1973	1990	17	2.7
İsviçre	Avrupa	1954	1968	14	3.6
Arjantin	Latin Amerika	1970	2010	40	1.2
Şili	Latin Amerika	1992	2005	13	3.7
İsrail	Orta Doğu	1969	1986	17	2.6
Mauritius	Sahra Altı Afrika	1991	2003	12	4.0

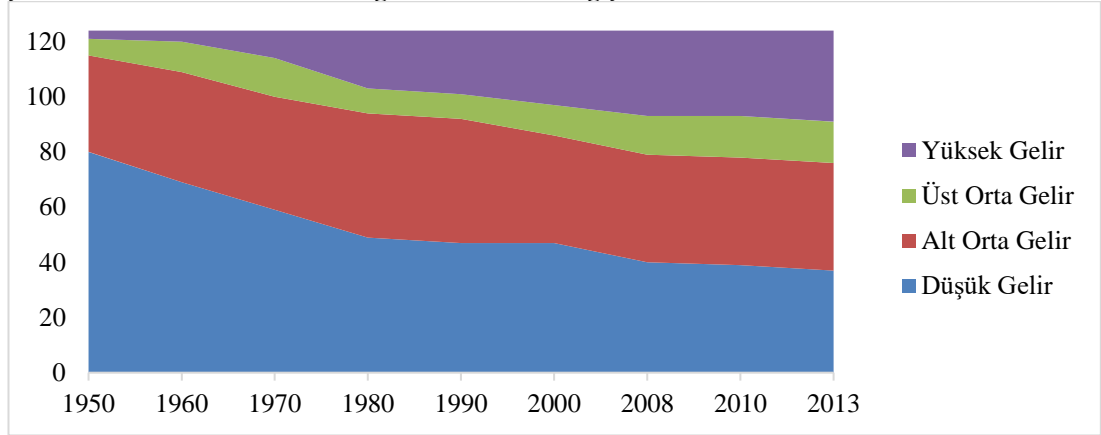
Kaynak: Felipe, Abdon and Kumar, 2012, p.24.

Tablo 7 incelendiğinde; Hong Kong, Kore ve Tayvan yüksek-orta gelir grubundan yüksek gelir grubuna 7 yılda, diğer ülkelerle kıyaslandığında çok kısa bir süre içerisinde geçiş sağlamıştır. Bu ülkelere dikkat edildiğinde bu süre boyunca ortalama %6 oranında büyüme hızı göstermişlerdir. Yunanistan ve Arjantin’de yüksek gelirli ülkeler olmadan önce üst-orta gelir tuzağına yakalanmışlardır. Bu ülkelerin bir sonraki gruba geçişte tahmin edilen büyüme oranları yüzde %4,7 ve %3,5’ten daha düşük olarak ilerlemiştir. Yunanistan 28 yıl boyunca yüksek-orta gelir grubunda, Arjantin ise 40 yıl boyunca yüksek-orta gelir grubunda kalmış ve bu süre boyunca yıllık ortalama büyüme hızları çok düşük düzeyde seyretmiştir. Doğu Asya ülkeleri (Hong Kong, Japonya, Kore, Singapur, Tayvan, Çin) üst-orta gelir tuzağından kaçınan ülkelerdir.

Şekil 3, 1950 ve 2013 yılları arasında, yüksek gelir, üst orta gelir, alt orta gelir ve düşük gelir grubunun seyrini ifade etmektedir. 124 ülkenin zaman içindeki gelir sınıfına göre dağılımını ifade etmektedir. Buna göre, 1950 yılında, 80 ekonomi düşük gelir grubunda sınıflandırılmıştır. 35 ülke ekonomisi düşük-orta gelirli iken, 6 ekonomi üst-orta gelirli ülke grubunda bulunmaktadır. Sadece 3 ülke ekonomisi

(Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri) ise, yüksek gelir eşiğinin üzerinde kişi başına gelir elde etmiştir⁶⁶.

Şekil 3: Ekonomilerin Gelir Kategorilerine Göre Değişimi

Kaynak: Felipe, Kumar ve Galope, 2014, p.7.

Düşük gelir grubundaki ülkelerin sayısı 1950’de 80 iken, 2010’da 39 ülke, 2013 yılında 37 ülke olarak belirlenmiştir. 1950’li yıllarda düşük gelirli ülkelerin sayısı artış göstermiştir. 1960-1980 aralığında ise, 20 ülke ekonomisi düşük gelir grubundan çıkış sağlayabilmiştir. 1980’den 2000’lerin başına kadar çok az sayıda düşük gelirli ekonomi bir üst gelir grubuna geçiş sağlayabilmiştir. 1980 yılında düşük gelirli ülkelerin sayısı 49 olarak belirlenmiştir. Bu sayı ise, toplam ülkelerin %39’unu ifade etmektedir. 2000 yılında düşük gelirli ülkelerin sayısı 47’dir. Bu sayı toplam ülkelerin %38’ini ifade etmektedir. Sonuç olarak 1980 ile 2000 yılları benzer durumdadır.

2000-2013 döneminde ise, 10 ekonomi (Kamboçya, Gana, Honduras, Hindistan, Lao Halk Dem. Cum., Lesoto, Mozambik, Myanmar, Pakistan ve Vietnam) düşük-orta gelir statüsüne ulaşmıştır. 1950 yılındaki 80 düşük gelirli ekonomiden 43’ü düşük gelir kategorisinden 2013 yılına kadar yükseliş sağlayabilmiştir. Bölgelere göre bu 43 ekonomiden 14’ü Asya, 9’u Latin Amerika ve Karayip, 9’u Orta Doğu ve Kuzey Afrika, 5’i Avrupa ve 6 ülke ise, Sahra Altı Afrika ülkesidir⁶⁷.

⁶⁶ Jesus Felipe, Utsav Kumar and Reynold Galope, “Middle-Income Transitions: Trap or Myth?”, **Asian Development Bank Economics Working Paper Series**, No:421, 2014, p.6.

⁶⁷ Felipe, Kumar ve Galope, 2014, p.3.

1.2.4. Orta Gelir Tuzağı'nın Eşik Değerini Oluşturan Yaklaşımlar

Bir ekonominin, orta gelir kategorisinde ne kadar süre kaldığını anlamak için, yüksek gelir grubunda bulunan ülkelerin yükselme sürecinde uyguladıkları politikalar dikkate alınmalıdır. Dünya Bankası gelir gruplarını 1987 yılından itibaren sınıflandırmaya başlamıştır. Fakat, 1987 yılında pek çok ülkenin yüksek gelir grubunda olması sebebi ile Dünya Bankasının yaptığı sınıflandırma çok kısa bir zaman serisini yansıtmaktadır⁶⁸. Bu temel sebepten dolayı hangi ülkelerin orta gelir tuzağında olduğunu, ne kadar süre bu tuzakta kaldıklarını ve OGT'yi süreç temelli anlatan farklı yaklaşımlar söz konusudur. Çalışmanın bu kısmında söz konusu temel yaklaşımlar ele alınacaktır.

1.2.4.1. Büyümede Yavaşlama Yaklaşımı

Gelişmekte olan ülkeler, hızlı büyüme kapasitesinin yanında yeni teknolojilere öncülük etmek yerine, yurt dışından teknoloji ithal etmektedirler. Bu ülkeler, ithal edilen teknolojilerin kullanıldığı ihracata yönelik üretime geçerek verimlilik artışı elde etmektedirler ve bu süreçte yüksek düzeyde yatırımları finanse edebilirler. Fakat gelişmekte olan bu ülkelerde yüksek büyüme oranları süreklilik göstermemektedir. Tarım sektöründen diğer sektörler aktarılan istihdam bir noktadan sonra son bulmaktadır. Sürdürülebilir büyümenin yanında daha fazla sermaye stokunun sağlanması için daha fazla tasarruf yapılması gerekmektedir. Ancak, gelişmiş ülkelerde tasarruflar genel olarak milli gelirin %10 ile %20'sini oluşturmaktadır⁶⁹. Ayrıca gelişmekte olan ülkeler, ekonomiyi ithal teknolojiye dayandırmak yerine yerli teknoloji üretime geçiş yapmak zorundadır. GSYİH büyüme oranı üç şartı yerine getiriyorsa büyümede yavaşlama olduğu kabul edilmektedir. Hausman vd. 2005 yılındaki, büyümede yavaşlamanın eşik değerlerininin sorgulandığı çalışmalarında üç farklı koşul kabul edilmiştir. Bu koşullar;

⁶⁸Felipe, Utsav and Galope, 2014, p.7.

⁶⁹ Islam, p.13.

$$g_{t, t-n} \geq 0.035 \quad (1)$$

$$g_{t, t+n} - g_{t, t-n} \geq 0.02 \quad (2)$$

$$y_t > 10,000 \quad (3)$$

Yukarıdaki formüllerde yer alan y_t ; 2005 yılı sabit uluslararası fiyatlarla kişi başına düşen gelir düzeyini, $g_{t, t+n}$ ve $g_{t, t-n}$ değişkenleri sırasıyla t dönemi ile $t+n$ arasındaki ortalama büyüme hızı ile t dönemi ile $t-n$ dönemdeki ortalama büyüme oranlarını ifade etmektedir. Büyüme rakamlarının 1957-2007 yılları arası için, eşitliklerde n değeri 7⁷⁰ olarak kabul edilmektedir. Denklemin şartları yorumlandığında;

(1) yavaşlamadan önceki 7 yıllık bir dönemde kişi GSYİH'nin ortalama büyüme hızının %3,5 ve daha fazla olması,

(2) yavaşlamanın olduğu 7 yıllık dönemde ortalama GSYİH büyüme oranında %2'lik bir gerilemenin olması,

(3) 2005 yılı sabit fiyatları ile kişi başına düşen GSYH'nin 10.000\$'dan daha büyük olması, ülkede orta gelir tuzağının ortaya çıkmasına neden olmaktadır⁷¹.

Tablo 8, yıllar itibariyle büyüme oranlarındaa durağanlaşma yaşayan ülkeleri gösterilmektedir.

⁷⁰ Yaklaşımına göre yedi yıllık dönem ele alınmaktadır.

⁷¹ Barry Eichengreen, Donghyun Park and Kwanho Shin, "When Fast Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for the People's Republic of China", **ADB Economics Working Paper Series**, No:262, 2011, pp.1-3.

Tablo 8: Büyümede Yavaşlama Durumuna Örnek Ülkeler

Ülke	Yıl	Yavaşlamadan Önceki Ortalama Büyüme Oranı (%)	Yavaşlamadan Sonraki Ortalama Büyüme Oranı (%)	Büyümedeki Fark (%)	Kişi Başına Düşen Gelir (\$)
Arjantin	1998	3.7	0.5	-3.2	13,132
Avustralya	1969	3.9	1.6	-2.3	16,326
Şili	1998	6.1	2.7	-3.4	14,011
Yunanistan	1978	3.6	-0.3	-3.9	16,775
Hong Kong	1994	4.4	0.7	-3.6	30,822
Irak	1980	7.9	-3.5	-11.5	11,129
Japonya	1992	3.7	0.2	-3.5	27,250
Güney Kore	1996	7.2	-2.2	-0.5	17,613
Malaysia	1997	6.5	2.5	-4.0	13,297
Puerto Rico	2000	4.1	0.1	-4.0	25,955
Singapore	1997	6.2	1.5	-4.7	32,986
Taipei	1999	5.4	3.2	-2.2	20,562
Uruguay	1998	4.4	-1.2	-5.6	12,097

Kaynak: Eichengreen, Park and Shin, 2011, pp.5-9.

Tablo 9’da Büyüme Yavaşlama Durumuna Örnek Ülkeler gösterilmektedir. Arjantin’de 1998’de, Kore’de 1997 yılında bir finansal krizin hemen öncesinde bir yavaşlama olduğu tespit edilmiştir; önceki yıllara göre istikrarlı fakat önemli bir yavaşlama söz konusudur⁷². Yavaşlamadan önceki ortalama büyüme oranı en düşük ülkeler Arjantin ve Yunanistan iken, yavaşlamadan önceki ortalama büyüme oranı en yüksek ülkeler Güney Kore ve Irak olmuştur. Büyüme oranları Güney Kore’de %7,2 olarak, Irak’ta %7,9 olarak hesaplanmıştır. Singapur ise, kişi başına düşen geliri en yüksek ülke olarak dikkat çekmektedir ve Arjantin, Güney Kore gibi ülkeleri geride bırakmıştır. Tayvan ise %3,2 ile, yavaşlamadan sonra ortalama büyüme oranı en yüksek olan ülkedir. Yavaşlamadan önce ve sonra ortalama büyüme oranı arasındaki en büyük farkı Irak’ta görmekteyiz.

⁷² Eichengreen, Park and Shin, 2011, pp.9-10.

Eichengreen, Park ve Shin 2012 yılında yayınlanan bir çalışmada ise;

(1) *Ele alınan ülkelerin 2005 yılı sabit fiyatları göz önüne alındığında GSYH'nin 16.000\$ veya üzerinde olması,*

(2) *Ülke ekonomisinde toplam GSYH içerisinde imalat sanayinin payının %23'e ulaşmış olması,*

(3) *Ülkenin kişi başına düşen GSYH'nin ABD'nin kişi başına düşen GSYH'nin %58'ine ulaşması şartlarını taşıdığına ülkelerin orta gelir tuzağından kurtulabileceklerini belirtmişlerdir⁷³.*

1.2.4.2. Felipe, Abdon ve Kumar'ın Yaklaşımı

Felipe, Abdon ve Kumar'ın 2012 yılında yaptıkları çalışmalarında, gelişme ve büyümenin “üretken yapının bir dönüşüm olduğunu, kaynakların düşük verimlilikteki faaliyetlerden yüksek verimlilikteki faaliyetlere aktarıldığı bir süreç” olarak görülmesi gerekmektedir. Felipe vd., 1950-2010 döneminde, 124 ülkenin büyüme oranlarını ve büyüme sürelerini incelemişlerdir. Ele alınan ülkelerin ekonomik gelişme süreçlerinin aynı sonuçlara sahip olmadığına dikkat çekmişlerdir⁷⁴.

Ülkeleri gelir bazında grupları düşük gelirli, düşük orta gelirli, yüksek orta gelirli ve yüksek gelirli olarak dört gruba ayırmışlardır. Bu ayrıma göre; kişi başına düşen GSYH'si 2.000 \$ ve altı olanlar düşük gelirli, 2.000 \$- 7.250 \$ arası düşük orta gelirli, 7.250 \$- 11.750 \$ arası yüksek orta gelirli ve 11.750 \$ ve üzeri olanlar ise, yüksek gelirli ülke olarak kabul edilmiştir. Felipe vd. çalışmalarında, 2010 yılında 124 ülke arasından 52 ülkenin orta gelir tuzağına olduğunu belirtmiştir. Kişi başına geliri 2000 ABD dolarına ulaşan orta gelirli bir ülkenin bu eşiği aşması için ortalama olarak yüksek büyüme oranına sahip olmalıdır.

Türkiye ise, 2005 yılında üst orta gelir tuzağına ulaştığında 50 sene alt orta gelir grubunda kalarak Bulgaristan ve Kosta Rika ile beraber orta gelir sürecinde en uzun kalan ülkelerden biridir. Çalışmaya göre; üst orta gelir statüsüne sahip olan ülkeler, orta gelir grubuna geçiş süreçlerinde yapısal dönüşümleri sağlamışlardır.

⁷³ Barry Eichengreen, Donghyun Park, Kwanho Shin, “When Fast-Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China”, **Asian Economic Papers**, Vol:11, No:1, 2012, pp.54-66.

⁷⁴Veerayooth Kanchoochat and Patarapong Intarakumnerd, “Tigers Trapped: Tracing the Middle-income Trap Through”, **Berlin Working Papers on Money, Finance, Trade and Development**, No:4, 2014, p.6.

Geçiş sürecinde bu ülkelerin ihracat yapıları üst gelir seviyesindeki ülkelerin sistemine yakındır fakat ihraç edilen ürünlerin çeşitliliği daha az seviyededir⁷⁵.

Başarılı çeşitlilik, “çeşitlendirilmiş ve standart olmayan bir ihracat sepetine” sahip olan ülkelerde mevcuttur. Örneğin, Kore çok sayıda sofistike üründe karşılaştırmalı üstünlük kazanırken, Malezya ve Filipinler yalnızca elektronik ürünlerde karşılaştırmalı üstünlük kazanmışlardır⁷⁶. Latin Amerika ve Karayipler’deki ülkeler, katma değeri yüksek ürünleri piyasaya sunamadıkları için orta gelir tuzağına yakalanmışlardır⁷⁷.

1.2.4.3. Yakalama Endeksi (CUI) Yaklaşımı

Orta gelir tuzağı sınıflandırmasına yönelik Woo’nun çalışmasında Yakalama Endeksi (Catch-Up Index-CUI) olarak adlandırdığı endeks baz alınarak ülke sınıflandırması yapılmıştır. Yakalama endeksi, bir ülkenin gelir düzeyinin ABD’nin kişi başına düşen gelir düzeyine oranlanarak hesaplanmasıdır⁷⁸.

CUI değişkeninin belirlediği ölçütlere göre ülkeler aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır;

- i) yüksek gelirli ülkeler $CUI > \%55$;
- ii) orta gelirli ülkeler $\%55 > CUI > \%20$; ve
- iii) düşük gelirli ülkeler $CUI < \%20$

Yukarıda verilen eşik değerlere göre; 1960-2008 döneminde endeks değeri $\%20$ - $\%55$ arasında bulunan ülkelerin orta gelir tuzağına yakalandığı kabul edilmektedir. Bu sınıflandırmaya göre, 1962-2006 yılları arası Latin Amerika ülkelerine dahil olan Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika ve Venezuela’nın orta gelir tuzağına yakalandığını belirtmiştir. Tuzağa yakalandığı belirlenen diğer ülkeler Asya grubunda bulunan Hindistan, Endonezya, Filipinler, Tayland ve Malezya’dır. Filipinler dışında, gelişmekte olan Asya ülkelerinin 2006 yılındaki yakalama endeksinin 1962 yılından daha yüksektir ve bu grubun CUI ortalaması ilgili dönemde $\%7$ ile $\%16$ arasındadır. Özellikle Malezya, Tayland ve Çin’in çok yüksek büyüme gösteren ülkeler olduğu ancak Çin’in ancak 2008’de orta gelir tuzağına yakalandığı belirtilmiştir. Ayrıca çalışmada CUI endeksi hesaplaması sonucunda, Batı Avrupa

⁷⁵ Felipe, Abdon, Kumar, 2012, pp.3-4.

⁷⁶ Kanchoochat, Intarakumnerd, 2014, pp. 6.

⁷⁷ Lin and Treichel, 2012, p. 1.

⁷⁸ Woo, p. 314.

lkeleri yüksek gelirli Sahra altı ülkeleri ise düşük gelirli ülkeler olarak sınıflandırılmıştır⁷⁹.

1.2.5. Orta Gelir Tuzağı'nın Gelişme Evrelerini Açıklayan Yaklaşımlar

Orta gelir tuzağının gelişme evrelerini açıklayan yaklaşımları, Ohno'nun Endstrilemeyi Yakalama Aşamaları, Tho'nun Aşamalı Kalkınma Yaklaşımı, Agenor Yaklaşımı olarak ayırmak mümkündür.

1.2.5.1. Ohno'nun Endstrilemeyi Yakalama Aşamaları

Düşük gelir grubunda yer alan ülkeler savaş, siyasi belirsizlik, sosyal planlamada ve ekonomi alanındaki kötü yönetişim sorunları nedeniyle kırılgan bir ekonomik yapıya sahiptir. Ohno'nun 2009 yılında yaptığı çalışmaya göre, ASEAN (Güney Doğu Asya lkeler Birliği) lkelerinin⁸⁰ orta gelir tuzağı süreci Şekil 3'de aktarılmıştır.

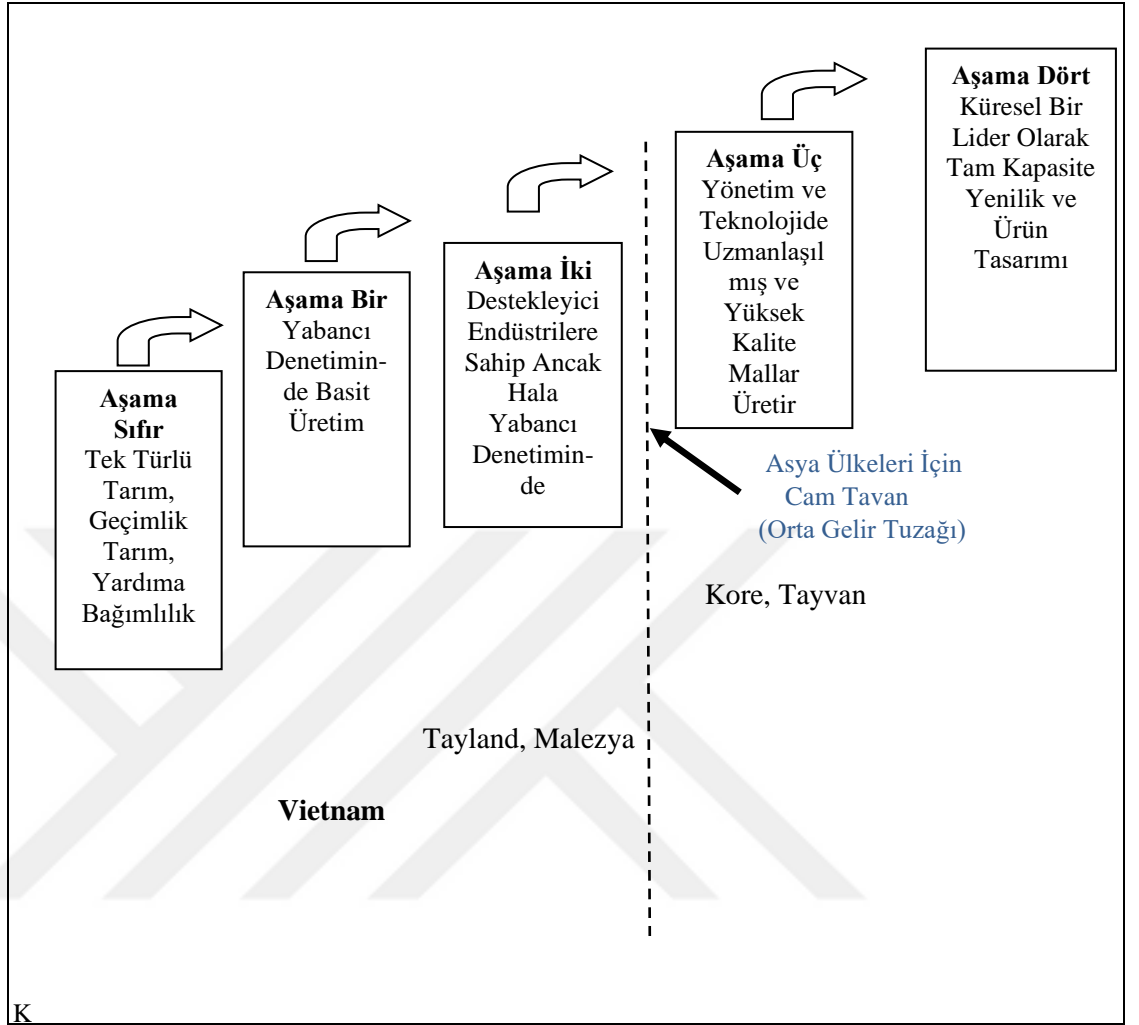
Şekil 4; yoksulluk tuzağında olan bir ülke ekonomisinin yükselerek orta gelir grubuna ulaşmasını fakat burada sıkııp kalmasını açıklamaktadır. Şekil 4'e göre, düşük gelirli ülkeler doğal kaynaklara, tarıma ve dış yardımlara bağlı bir ekonomik yapıya sahiptir. Madencilik ve tarım gibi geleneksel endüstriler tarafından üretilen ürünlerin katma değeri düşüktür ve ülke sanayileşmenin sıfırınca aamasındadır⁸¹.

⁷⁹ Woo, pp.314-315.

⁸⁰ Tayland, Endonezya, Malezya, Singapur, Filipinler, Burney, Myanmar, Kamboçya, Laos, Vietnam.

⁸¹ Ohno, 2010, pp.5-6.

Şekil 4: Endüstrileşmenin Aşamaları

Kaynak: Ohno, 2010, p.7.

Aşama 1 ise, hafif sanayi ürünlerinin basit montajının ve işlenmesinin gerçekleştiği bir aşamadır. DYY (Doğrudan Yabancı Yatırım) yapan firmaların üretim yapmaya başlamasıyla sanayide verimlilik sağlanmakta, giysi, ayakkabı ve gıda maddeleri gibi hafif sanayi ürünlerinin ihracat payında önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Elektronik ürünler ve bu ürünlerin parçaları üretilmeye başlanmaktadır. Bu aşamada tasarım, teknoloji, üretim ve pazarlama alanlarının tümü yabancı firmalar tarafından yönlendirilmektedir. Bu noktada ülke temel hammadde ve parçalarını ithal ederek ve vasıfsız emek gücün kullanarak üretim sürecine katılmaktadır. Bu aşama yoksul ülke için iş ve gelir imkanı yaratsa da, yabancı firmalar tarafından yaratılan pazar üretime hakim olmaktadır. Vietnam'ın sanayileşme süreci şu an bu aşamaya örnek olarak gösterilebilir.

İkinci aşamada, DYY üretimi genişledikçe, üretilen parçaların yurt içi arzı da artmaya başlamaktadır. Bu kısmen DYY firmalarının üretime girişi ve kısmen de yerel firmaların ortaya çıkmasıyla gerçekleşmektedir. Bu gerçekleştikçe, yerel firmalar daha rekabetçi hale gelmektedir. Sanayi, fiziksel girdilerin iç arzı ile niceliksel olarak büyümektedir. Yerli firmaların üretimi artmaktadır ancak üretim temel olarak yabancı firmaların kontrolü altında devam etmektedir. Fakat, yerel üretim ve gelir kaynakları yabancı firmaların yönetiminde devam ettiği sürece yerel üreticilere daha az pay düşecektir. Tayland ve Malezya, bu aşamaya ulaşmış ülkeler arasında gösterilmektedir.

Ülkelerin ikinci aşamadan üçüncü aşamaya geçebilmesi noktasında yaşadığı sorunlar çalışmamızın konusudur ve ülkelerin bu engeli aşması beceri ve bilgiyi içselleştirmeleri ile sağlanacaktır. Yerli üreticiler, yönetim, teknoloji, tasarım, lojistik, kalite kontrol ve üretim alanlarında yabancı firmaların yerini almak zorundadır. Böylece yüksek dış bağımlılık azalacaktır. Ülke yüksek kaliteli ürünleri ihracat etmeye başlayacak, gelişmiş ülkelerle rekabet ederek küresel pazarda yerini alacaktır. Kore ve Tayvan gibi ülkeler üçüncü aşamaya örnek olarak gösterilebilir⁸².

Son aşama olarak gösterilen dördüncü aşamada; ülke yeni ürünler yaratmakta ve rekabet gücünü kazanmaktadır. Japonya, ABD ve Avrupa Birliği Üyeleri endüstriyel yenilikçiler olarak gösterilmektedir. Ancak bu bahsedilen sanayileşme süreci, bütün ülke ekonomileri için geçerli değildir. DYY alan çok sayıda ülke sıfır aşamasında kalmaktadır. Birinci aşamaya ulaştıktan sonra bile, merdivenleri tırmanmak giderek zorlaşmaktadır. Ülkeler beşeri sermayesini yükseltemedikleri için ikinci aşamada sıkışıp kalmaktadır. Bu aşama, OGT “cam tavan (glass ceiling)” benzetmesi ile açıklanmıştır. Bu aşamada Tayland ve Malezya da dahil olmak üzere ASEAN ülkelerinden hiç birinin, ikinci ve üçüncü aşama arasındaki cam tavanı geçmeyi başaramamış olması dikkat çekicidir. Bu ülkeler ikinci ve üçüncü aşama arasındaki görünmez cam tavanı kırmayı başaramamışlardır⁸³.

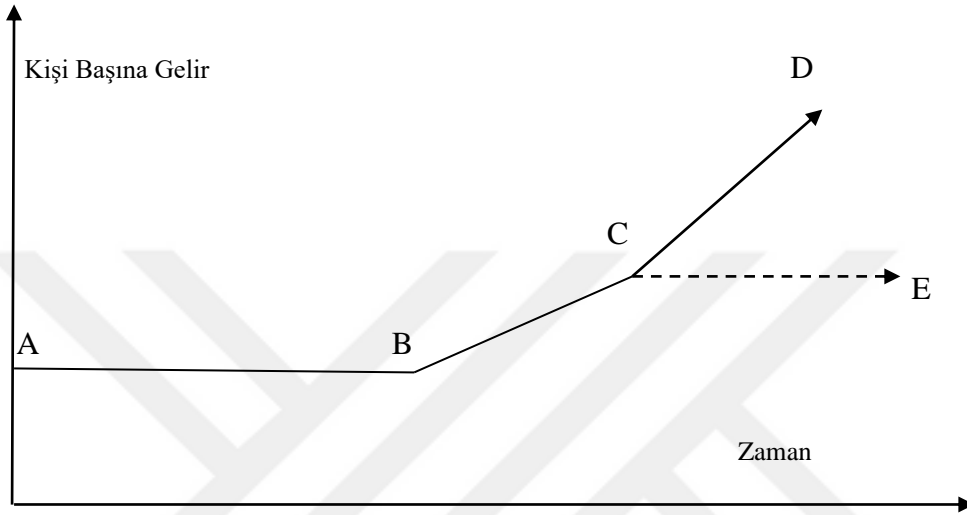
⁸² Ohno, 2010, pp.5-6.

⁸³Ohno, 2010, pp.5-7.

1.2.5.2. Tho'nun Aşamalı Kalkınma Yaklaşımı

OGT'nin temel kavramsal çerçevesi Grafik 1'de gösterildiği gibi üç ana gelişme aşaması ile başlamaktadır. B noktası 1. grubu, E noktası 2. grubu, C noktası 3. grubu, D noktası 4. grubu, C noktası orta gelir aşamasını göstermektedir.

Grafik 1: Bir Ekonominin Gelişim Aşamaları

Kaynak: Tran Van Tho, "The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations", **Asian Development Bank Institute**, No:421, 2013, p.4.

A-B: Geleneksel toplum, az gelişmişlik, yoksulluk tuzağıyla yüzleşme

B-C: İş gelişim aşaması, yoksulluk tuzağından uzaklaşma, piyasaların ilk gelişimi

C: Orta Gelir Düzeyi

C-D: Yüksek gelir düzeyine kadar sürdürülebilir büyüme

C-E: Durgunluk veya düşük büyüme-orta gelir tuzağı

Orta gelir tuzağının sürecinin açıklayabilmek için şekilde C noktası iyi karakterize edilmelidir. B'den C'ye giden yol, ülkeyi tarımdan sanayi ekonomisine dönüştüren, üretim ve hizmet sektörlerinin toplam üretim ve istihdamdaki paylarını arttıran uzun bir süreçtir. Burada, ekonomi tarıma dayalı üretimden sanayi ve hizmet sektörüne dayalı bir üretime geçişi sağlamaktadır. Bu süreçte ülke faktör piyasalarını, teknoloji seviyelerini ve karşılaştırmalı üstünlüğü içeren çok yönlü yapısal değişimi gerçekleştirmektedir. Ekonomi C'ye ulaştığında (orta gelirli aşama) yüksek gelirli ülke statüsüne ulaşabilmesi için bu yapısal dönüşümü devam ettirmesi daha zor hale gelecektir.

Noktaları detaylı olarak incelediğimizde; ilk olarak, faktör piyasalarında ekonomide iş gücü havuzunun boşaltılması ile birlikte faktör piyasalarında reel ücretler hızla yükselme ve Lewis (1954) modelinde “dönüm noktası” olarak nitelendirilmektedir. Bu dönüm noktası yaklaşık olarak şekilde C noktası ile çakışmaktadır. Bu noktadan itibaren ücret artışının yanında emek daha üretken bir yapı haline gelmelidir ve endüstriyel yapının dönüşümünde iş gücü kalitesi yükseltilmelidir. Bu nedenle, hükümetin yüksek gelir düzeyine ulaşma yolunda nitelikli bir işgücü sağlamak için eğitim kalitesine daha fazla önem vermelidir.

Kalkınmanın erken aşamasında, B’den C’ye uzanan süreçte, işgücü ve sermaye girdisi yoğun olarak kullanılmaktadır. Sürekli büyüme için ülke artan bir şekilde teknolojik ve yönetsel kaynaklarla donatılmalı ve sermaye etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Ekonomominin büyümesi artan bir şekilde TFV(Toplam Faktör Verimliliği)’ne bağlıdır. Girdi odaklı büyüme ile TFV tabanlı büyüme arasındaki dönüm noktası, C noktası ile örtüşmektedir. Ücretler arttıkça, orta gelirli ülkeler emek-yoğun endüstrilerdeki karşılaştırmalı üstünlüklerini kaybetmekte ve sonunda bu endüstri alanları kaybolmaktadır⁸⁴.

Bu nedenle orta gelirli ülkelerin daha fazla büyümesi, giderek daha fazla beceri gerektiren yüksek sanayilere ve daha derin bir fiziksel ve beşeri sermaye stoğuna dayanmalıdır. Orta gelirli ülkeler, emek-yoğun olgun endüstrilere hükmeden düşük ücretli, düşük gelirli rakip ülkeler ile hızlı teknolojik değişime uğrayan endüstrilere hâkim olan yüksek gelirli yenilikçi ülkeler arasında sıkışmaktadır. Ülkeler kalkınma aşamalarını başarıyla tırmanmalı ve gelişmiş ülkeleri yakalamalıdır. Bu aynı zamanda ülkenin karşılaştırmalı üstünlük yapısının zaman içinde değişmesi gerektiği anlamına gelmektedir⁸⁵.

1.2.5.3. Agenor Yaklaşımı

Agenor, Canuto ve Jelenic’in 2012 yılında hazırladığı “Avoiding Middle-Income Growth Trap (Orta Gelirli Büyüme Tuzaklarından Kaçınma)” başlıklı rapora göre; 1950’lerden bu yana çok sayıda ülke hızlı bir büyüme performansı göstererek orta gelir seviyesine ulaşmıştır. Ancak bu seviyeye ulaşan ülkeler arasında çok az sayıda ülke yüksek gelirli statüsüne ulaşabilmek için gereken ekonomik sıçramayı

⁸⁴ Tho, pp.4-5.

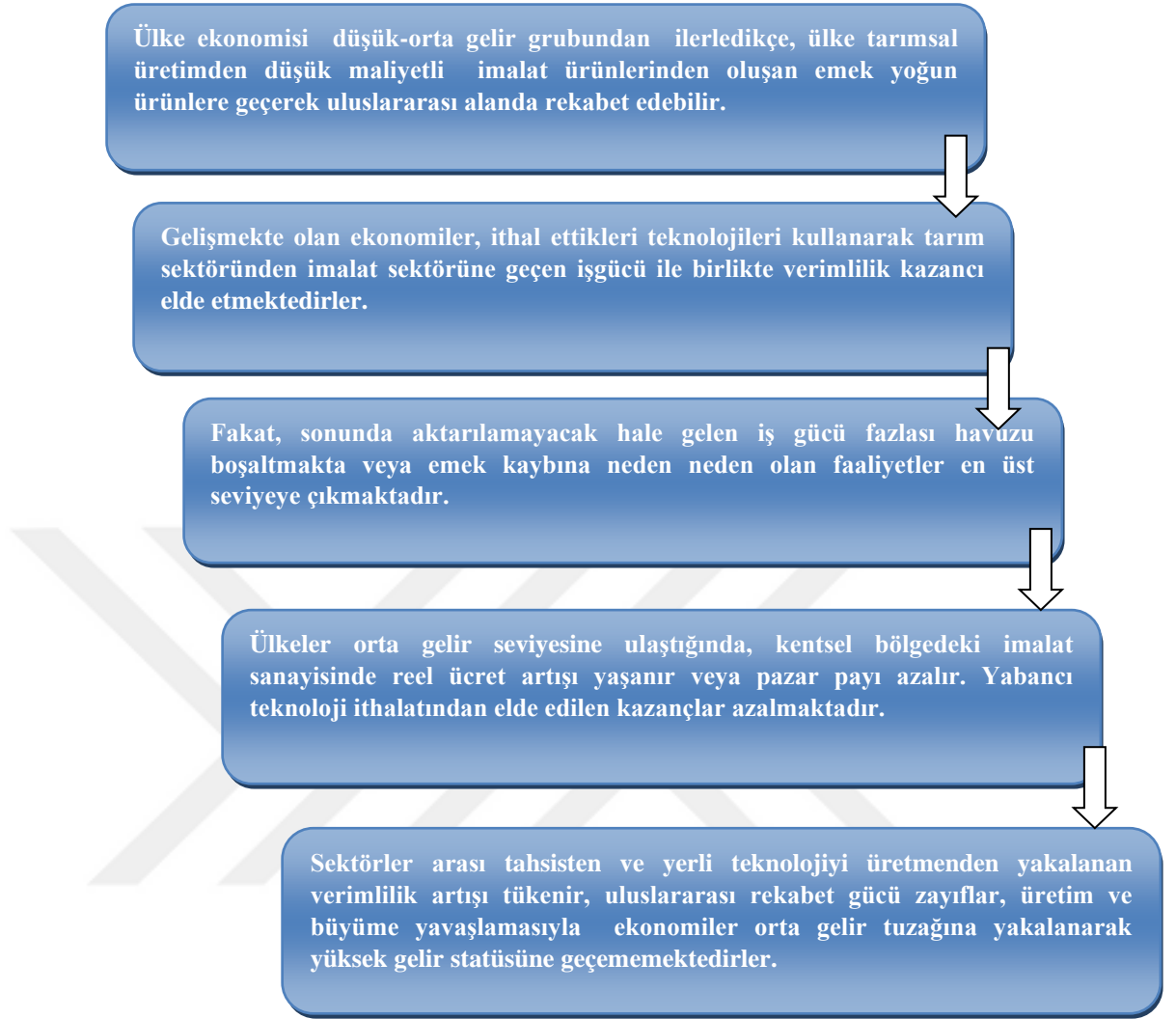
⁸⁵Tho, pp.4-5.

gerçekleştirmiştir. Aksine, bir çok gelişmekte olan ülke ise, büyüme ve verimlilik artış hızındaki yavaşlama ile orta gelir tuzağına yakalanmıştır. Orta gelirli ülkelerin büyüme oranlarının düşük seyretmesine karşın, gelişmiş alt yapıya erişimin artırılması, mülkiyet haklarının korunması, iş gücü piyasalarında inovasyon faktörünün ön plana alınması, AR-GE çalışmalarının artırılması gibi hükümetlerin izleyebileceği yapısal reformlar söz konusudur. Bu politikalar orta gelir tuzağında bulunan ve yüksek gelir basamağına ulaşmak isteyen diğer gelişmekte olan ülkeler için önemli olan politikalardır. Çalışmada Dünya Bankası'nın 2012 yılında yayınladığı verilerden yararlanılmıştır; Rapora göre; 101 ülkenin orta gelir tuzağında bulunduğu tahmin edilmektedir. Raporda, 1960 yılından 2008 yılına kadar sadece 13 ülkenin (Ekvator, Gine, Yunanistan, Hong Kong, İrlanda, İsrail, Japonya, Mauritius, Portekiz, Porto Riko, Ko-re, Singapur, İspanya, Tayvan, Çin) yüksek gelir grubuna yükseldiği ifade edilmektedir⁸⁶.

Şekil 4, gelişmekte olan bir ülkenin orta gelir seviyesine hızlı büyüme oranları ile ulaştıktan sonra tuzağa yakalanma sürecini ifade etmektedir. Bu noktada emek faktörü istihdam edilerek ve gelişmiş ülkelerin teknolojisi taklit edilerek yüksek büyüme oranları sağlanmaktadır. Fakat, iş gücünün belirli bir noktada talebi karşılamaması, teknoloji alt yapısının yetersiz kalması ile beraber ülke tuzağa yakalanmaktadır.

⁸⁶ Pierre-Richard Agenor, Otaviano Canuto and Michael Jelenic, "Avoiding Middle-Income Growth Traps", **The World Bank Economic Premise**, No:98, 2012, p.1.

Şekil 5: Orta Gelir Tuzağına Sıkışmış Olmak

Kaynak: Agenor, Canuto and Jelenic, p. 3.

Şekil 4 detaylı olarak incelendiğinde; gelişimin ilk aşamasında, düşük gelirli ülkeler, yurt dışından ithal edilen teknolojileri kullanarak emek-yoğun, düşük maliyetli ürünler üreterek uluslararası pazarda rekabet gücü elde etmektedir. Bu aşamada, düşük verimlilikteki tarım sektörlerinden yüksek verimlilikteki imalat sektörlerine emeğin kaydırılmasıyla verimlilik artışı elde edilir ve ücretler artmaya başlar. Teknoloji üretilmeden gelen bu üretim artışı sonunda azalmaya başlamakta, yükselen ücretler emek yoğun ihracatın dünya piyasalarında daha az rekabetçi olmasına neden olmaktadır. Tarımda çalışan iş gücünü sanayiye kaydırarak üretkenliği arttırmanın artık mümkün olmadığı ve yabancı teknolojiyi ithal etmekten elde edilen kazancın önemli ölçüde azaldığı bu aşama büyümenin yavaşlamasına zemin hazırlamaktadır. Bu noktada, hızlı gelişimin ilk aşamasında yüksek büyüme sağlayan faktörler ve avantajlar orta ve üst-ort gelir seviyelerine ulaşıldığında ortadan

kalkar, böylece kişi başına gelir artışını sürdürmek ise yeni kaynakları gerektirmektedir.

Yukarıda açıklanan modele dayanarak, gelişmekte olan ülkelerin orta gelir tuzağından kaçınmak için uygulayabileceği kamu politikaları mevcuttur. Bu önlemler arasında; hızlı iletişim ağları çevresinde altyapının geliştirilmesi, patent haklarının iyileştirilmesi, iş gücü piyasalarında reform sağlanması gibi politikalar söz konusudur. Bu politikalar, yetenekli çalışanları hizmet sektörüne çekerek, o sektördeki verimliliğin ve buna bağlı olarak ücretlerin artmasını ve inovasyon kapasitesini arttıracaktır⁸⁷.

1.2.5.4. Aoiki Yaklaşımı.

Aoiki, kişi başına düşen GSYİH oranı değişken kabul edilerek, Doğu Asya ekonomileri arasında ortak bir ekonomik modelin -özellikle Çin, Japonya ve Kore ülkeleri üzerine yoğunlaşarak- kalkınma aşamalarının 5 evreden oluştuğunu belirtmiştir ve bu aşamaları M, G, K, H ve PD olarak isimlendirmiştir.

İlk evre olan M (Malthusyen) aşaması, tarımsal istihdam sayıları yüksek seviyede ve neredeyse %80'den fazladır, kişi başına gelir düşük ve durağandır. İkinci evre olan hükümetin öncü olduğu aşamada G (Hükümet) aşaması, demografik faktörler, yani toplam nüfusun işgücü payındaki artış ve istihdam payının diğer sektörlere kaymasıyla tarımsal istihdam payında azalma ve kişi başına düşen gelirden çok yüksek artışlar yaşanmıştır. K (Kuznets) aşaması, kalkınmanın yapısal dönüşümle söz konusu olduğu aşamadır. Ayrıca Kuznets aşamasının Lewis gelişim aşaması veya Kuznets-Lewis aşaması olarak adlandırılabilir kabul edilmektedir.

Kişi başına düşen GSYH'nin artmasıyla beşeri sermaye yatırımlarında istikrarlı bir şekilde iyileştirme yapılan evre ise H (Beşeri Sermaye Temelli Gelişim) evresi olarak kabul edilmektedir. Bu aşama, insan sermayesini temel alan, içsel büyümeye odaklanan bir aşama olarak tanımlanabilir. Japonya, 1970-1980 yılları arasındaki dönemde bu geçişi başarmış gibi görünmekle birlikte, 2000'lerde aynı istikrarla kişi başına üretim artışını sürdürmeyi başaramamıştır. Öte yandan, Kore, son 20 yılda (1989–2008) kişi başına yüksek üretim elde etmeyi başarmıştır. Yapısal dönüşümün katkısının devam edip etmeyeceği, ekonomik-demografik tartışmaların temelini oluşturmaktadır. Hem Japonya hem de Kore için, K evresinden H evresine

⁸⁷ Agenor, Canuto and Jelenic, p.1.

geçişlerinde dönüm noktaları (sırasıyla 1970 ve 1990 civarında), tarımsal istihdamın payının% 20'nin altına düşmesiyle sağlanmıştır⁸⁸. Beşinci ve son olarak kabul edilen seviye ise, post- demografik geçiş evresini temsil eden PD evresidir. Buna göre, ülke ekonomilerinin yoksulluk tuzağından çıkabilmesi için öncelikli olarak K- H ve sonunda PD evresini geçerek orta gelir grubundan yüksek gelirli ülke grubuna sıçraması gerekmektedir. Bu görüşe göre, ikinci bir evreye geçişte başarısız olunması orta gelir tuzağı olarak adlandırılmaktadır⁸⁹.

⁸⁸ Masahiko Aoi, "The Five-Phases of Economic Development and Institutional Evolution in China and Japan", **Asian Development Bank Institute**, ABDI, No:340, p.4.

⁸⁹ Cai, pp.51-52.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ORTA GELİR TUZAĞI'NIN İNCELENMESİ

Orta Gelir Tuzağı, ülkelerin ekonomik olarak daralmaları, büyümelerinin durağanlaşması ile açıklanmaktadır. İstikrarlı olarak büyüme sağlayamayan gelişmekte olan ülkelerin takip eden bu tuzaktan çıkılabilmesi ancak, ülkenin mevcut değişkenlere uygun politika yürütmesine bağlıdır.

Çalışmanın bu kısmında Dünya'da ve Türkiye'de orta gelir grubuna hızlı büyüme oranları ile ulaşmış fakat bu büyümenin sürdürülebilirliğini sağlayamamış ülkeler ele alınacaktır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu, Arjantin, Meksika ve Brezilya ülke ekonomileri orta gelir grubu içerisinde ele alınacaktır. İstikrarlı bir büyüme performansı sergileyerek tuzağa yakalanmamış olan Güney Kore ve Türkiye verileri üzerinden değerlendirilecektir.

2.1. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ORTA GELİR TUZAĞI

1700'lü yıllarda ülkeler düşük gelir grubunda iken, orta gelir seviyesine ulaşan ilk ülke 19. Yüzyılda 3000 dolar düzeyine ulaşmıştır. 2000'li yıllarda tekrar iktisat alanında gündeme gelen orta gelir sınıfı, 1960 yılında Dünya Bankası tarafından tanımlanmıştır. Bir ülkenin orta gelir sınıfına dahil edilip edilmeyeceği; faktör verimliliğine, sahip olduğu beşeri sermayeye, finansman kaynaklarının üretkenliğine, büyüme trendine bağlı olmaktadır. Bu noktada çalışmanın da içinde yer alan Güney Kore ve Tayland, orta gelir grubuna sıkışmadan yükselen ülkeler arasındadır. Fakat bunun dışında pek çok ülke orta gelir tuzağından çıkmakta güçlük yaşamaktadır. Orta gelir tuzağına yakalanma nedenleri ve çıkış stratejileri bu bölümde ele alınacaktır.

2.1.1. Dünyada Orta Gelir Tuzağı

Ülke ekonomilerinde büyümenin yavaşlaması ile orta gelir tuzağına düşme riski arasında bir bağlantı söz konusudur⁹⁰. 19. yy sonrasında, ülke ekonomileri kıyasladığında aralarında ortaya çıkan ortalama büyüme oranı farklılıkları ve büyüme

⁹⁰ Shekhar Aiyar, Romain Duval, Damien Puy, Yiqun Wu and Longmei Ahang, "Growth Slowdowns and the Middle-Income Trap", **IMF Working Paper**, Vol:13, No:71, 2013, p.5.

sürecinde kendini gösteren sorunların tek bir reçeteye çözülemeyeceği gerçeği, kalkınma alanındaki faaliyetlere hız kazandırmıştır. Bu çalışmalar sonucunda elde edilen verilere göre, ülke ekonomilerinin orta gelir sürecine girmesinde elde ettikleri gelir seviyelerinde görülen durgunluktan daha çok kalkınma ve büyüme alanında ortaya çıkan sorunların etkili olduğu görülmektedir⁹¹. Doğu Asya Ülkelerinin ekonomik olarak kalkınma verilerini tek bir faktöre bağlamak konunun eksik yorumlanmasına neden olacaktır. Daha hızlı kalkınmayı ve yüksek büyümeyi destekleyen güçler teknoloji ve inovasyondur. Dünya ekonomisi açısından bakıldığında Avustralya, Hollanda, Norveç ve ABD gibi yüksek gelir seviyesine sahip ülkeler yanında yenilik sürecine dahil olan İrlanda ve Güney Kore’de bu grubu yakalamışlardır⁹².

Bu bölümde gelişmekte olan ülkelerin geçmiş ve mevcut ekonomik verileri ele alınarak orta gelirli ülkelerin ve orta gelir tuzağından hızla çıkarak yüksek gelir grubuna girmiş olan Güney Kore ile özellikle Türkiye arasında kritik bir bağlantı kurulacaktır.

2.1.1.1. Güney Kore

“Catching-up Economies” olarak isimlendirilen Güney Kore, 1950’li yıllardan itibaren, küresel piyasada, teknoloji tabanlı üretimde güç elde edebilmek ve gelişmiş dünya ülkelerinin ekonomisine ulaşabilmek için II. Dünya Savaşı sonrasında Japonya’nın izlediği politikaya yakın bir strateji belirleyerek sistemli bir çaba sergilemiştir⁹³. Güney Kore, sadece elli yıllık bir süre içerisinde ekonomi alanında az gelişmiş ülkeler grubundan gelişmiş ülkeler grubuna geçiş sağlamıştır. Bu başarısı “Kore Mucizesi” olarak isimlendirilmektedir ve 20. Yüzyıldaki en başarılı ekonomik gelişme süreci olarak kabul edilmektedir⁹⁴.

Güney Kore, 1950 yılından 1953 yılına kadar devam eden savaş sebebiyle sanayi alanında ciddi kayıplar yaşamış olmasına rağmen bu başarıyı elde etmiştir.

⁹¹ Müge Manga, Esra Ballı, Gülçin Güreşçi, “Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 59, s.49, 2019.

⁹² İter Ünlükaplan, “Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde İktisadi Kalkınma, Rekabetçilik ve İnovasyon İlişkilerinin Kanonik Korelasyon Analizi ile Belirlenmesi”, **Maliye Dergisi**, Sayı:157, 2009, s.236.

⁹³ Hüsnü Erkan, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya, Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Aşar ve Üzeyir Aydın, “Türkiye İçin Bilgi Bazlı Sürdürülebilir Yenilikçi Sanayileşme Stratejisi”, **EGİAD**, 2007, s.52.

⁹⁴ Irma Adelman, “From Aid Dependence to Aid Independence: South Korea”, 2014, <https://www.un.org/en/ga/second/62/iadelman.pdf>, E-Kitap, 1. Baskı Birleşmiş Milletler, (12.02.2019).

Güney Kore, 1962-1997 yılları arasında 7 adet Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı başarılı bir şekilde uygulamışlardır. Güney Kore, devletin müdahaleci tavrı ile kalkınmacı rolünü oynaması, piyasadaki karar vericilerin planlara dahil olması ve planların faaliyet sürecinin yakından izlenmesiyle kalkınma planlarını başarılı bir şekilde uygulamıştır.

Bu faktörlerin yanı sıra; ihracat yapan sektörlerin devlet tarafından ciddi düzeyde kontrol edilmesi bu başarının temelini oluşturan diğer faktörler arasındadır⁹⁵. Bu dönemde başlıca ihraç edilen ürünler arasında hafif sanayi ürünleri bulunmaktadır ayrıca bu ürünlerin küçük ölçekli fabrikalarda üretimi sağlanmaktaydı. İhracatın temeli ise, 1970'li yıllarda gündeme gelen ağır sanayi tesisleri yatırımlarıyla atılmıştır ve bu noktada hafif sanayi ürünlerinin yerini ağır sanayi ürünleri almıştır. 1962-1990 yılları süresince ortalama %8.5 büyüme oranı sergileyen Güney Kore'nin, 1962 yılında kişi başına düşen geliri 80 ABD doları iken 1990'lı yıllarda 5200 dolara yükselmiştir⁹⁶.

Güney Kore ve Türkiye 1970'li yıllarda birbirlerine benzer ekonomi politikaları izlemişlerdir. Güney Kore ekonomisi özellikle 1980'li yıllarda ekonomi alanında yapısal düzenlemeler yapmıştır. İktisadi şartlar açısından Türkiye ile karşılaştırılan Güney Kore, gelişmiş ülke kategorisine çok kısa bir zamanda geçiş sağlamıştır. Güney Kore'nin kendi teknolojisini üreten bir sanayileşme modelini ve Türkiye'nin ise, sürekli teknoloji ithal ederek kendini sürdüren teknoloji modelini uygulamaları sonucu iki ülke ekonomisi arasında farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır⁹⁷. Güney Kore doğal kaynak potansiyelinin az olduğu bir ülke olarak bilinmesine rağmen bu ekonomik büyümenin sırrı Ar-Ge'ye ve eğitime yüksek oranda pay ayrılmasının bir sonucu olarak gösterilmektedir⁹⁸. Devlet, 1980'li yıllarda hedeflerini büyük ölçüde sanayiden teknolojiye yönlendirmiştir. Ayrıca, özel sektörün Ar-Ge'ye ayırdığı harcamalar artış göstermiştir⁹⁹.

⁹⁵ Umut Çakmak, "Güney Kore'nin Ekonomik Kalkınmasının Temel Dinamikleri (1960-1990)", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, Sayı:1, 2016, s.152.

⁹⁶ Kore Kültür, Spor ve Turizm Bakanlığı Kore Kültür ve Enformasyon Servisi, "Kore Gerçeği: Kore'nin Dünü ve Bugünü", 2015, s.237.

⁹⁷ Namık Kemal Pak ve Ergün Türkcan, "Türkiye-Güney Kore Kalkınma Ve Teknoloji Politikaları", **Cumhuriyet Bilim Teknik Dergisi**, 2000.

⁹⁸ Türkiye Ev Tekstili Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TETSIAD), "Güney Kore Ülke Raporu", 2014, Yönetici Özeti.

⁹⁹ Tunçsiper ve Firat, s.851.

Güney Kore'nin bu alanda ilerleyişi üç temel süreçte açıklanabilir: 1960-1970 yılları arası İmitasyon Süreci, 1980'ler Transformasyon Süreci, 1990'lar ve sonrası ise İnovasyon Süreci. 1960'lar ve 1970'lerde yabancı yatırımların ve dışarıdan ithal edilen teknoloji ile birlikte emek yoğun üretimin sanayileşme sürecine katkı sağladığı görülmüştür. Transformasyon sürecinde ise, ithal edilen teknoloji üniversiteler ve kamu sektörü alanında yapılan çalışmaların yanında, özel sektör Ar-Ge yapısını kurması ve ilerletmesi için desteklenmiştir. Sermaye ve emek yerine, bilginin öneminin vurgulandığı ve üretime dahil olduğu bir dönüşüm yaşanmıştır. Bir ekonominin gelişmişliğini ölçme noktasında, bilim ve teknoloji önemli bir rol oynamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı olmaktadır. Öyle ki bu payın %2'den fazla olması ülkenin kalkınmışlığının bir ölçüsü olarak kabul edilmektedir¹⁰⁰.

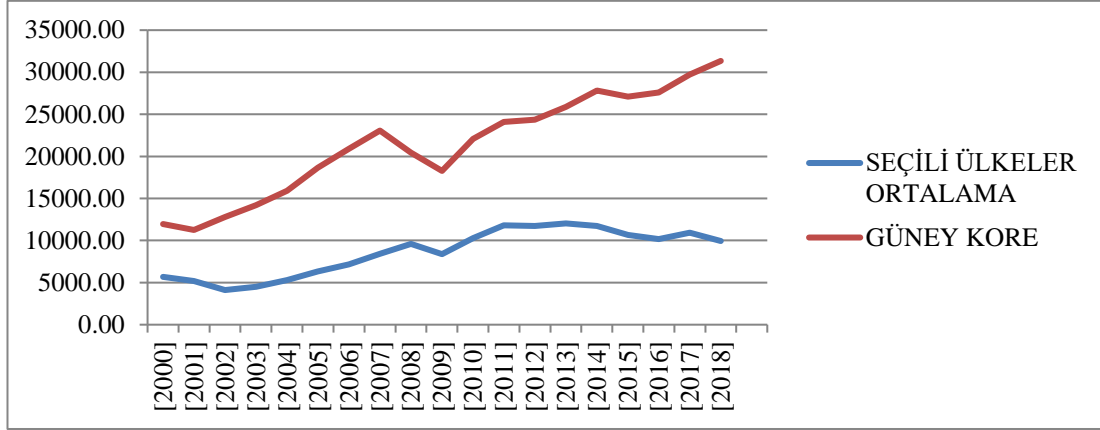
Güney Kore hükümeti, 1990'lı yıllarda ortaya çıkan Asya Krizi ile beraber, teknoloji alanındaki stratejilerini KOBİ'lere yönelik oluşturmuştur. Ön planda olan büyük sanayi şirketleri geri planda kalmıştır. Güney Kore, 1997 Asya Krizi'ni iki yıl içerisinde atlattığına başarmış, dünya ekonomisinde gelişmiş ülkelerle rekabet edebilecek güce kavuşmuştur. 1960'lardan itibaren temelini oluşturduğu üretim ve teknoloji altyapısı bu başarıya giden yolda önemli dayanaklar olmuştur¹⁰¹.

Grafik 2'de, 2000-2018 yılları arasında Güney Kore'nin GSYH miktarları, seçili dört ülke olan Arjantin, Meksika, Brezilya ve Türkiye ile karşılaştırılmıştır. Güney Kore ekonomisinin Grafik 2'de ki performansı değerlendirildiğinde; sürekli artan GSYH rakamları görülmektedir. GSYH'da 2009 yılı küresel kriz ile birlikte bir düşüş olduğu, fakat istikrarlı büyümenin sonrasında devam ettiği görülmektedir. IMF ekonomik verilerinde Güney Kore'nin 2019 yılı sonunda kişi başına GSYH'sı 31.396 olarak tahmin edilmektedir.

¹⁰⁰ Nihat Işık ve Efe Can Kılınç, "Bölgesel Kalkınmada Ar-Ge ve İnovasyonun Önemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2011, Cilt:6, Sayı:2, s.9.

¹⁰¹ Çakmak, s.152.

Grafik 2: Güney Kore ve Seçili Ülkelerin GSYH Değerleri (2000-2018)

Kaynak: The World Bank, “World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (21.02.2019) ve IMF, “World Economic Outlook Database”, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/index.aspx>, (14.06.2019).

Grafik 2’de 2000-2018 yılları arasında, Güney Kore’nin GSYH miktarı sürekli bir artış içerisindeyken, seçili ülkelerin GSYH miktarları ise, sürdürülebilir bir artış sergileyememiştir. 2014 yılından itibaren seçili ülkelerin ortalama GSYH miktarlarında düşüş söz konusudur. Ayrıca, Grafik 2’de, orta gelir tuzağına yakalanmadan üst gelir grubuna geçiş sağlayan Güney Kore’nin ve orta gelir tuzağı riski ile karşı karşıya olan seçili ülkelerin arasındaki fark göze çarpmaktadır.

2000’li yıllarla beraber istikrarlı olarak ortalama %4,7 oranında büyüme hızı sergileyen Güney Kore ekonomisi, ABD’de ortaya çıkan ve dünya ekonomilerinde etkisi hissedilen finansal krizin olumsuz sürecinden etkilenmiştir. Ancak, krizin yarattığı ekonomik tahribatı 2009 yılından itibaren azalmaya başlamıştır. Güney Kore, 2010 yılı ile beraber yükselen bir ekonomik performans sergilemiştir. Güney Kore, en hızlı büyüyen ve gelişen ekonomiler arasında yer almaktadır¹⁰².

Krizin sonlanması ve İnovasyon sürecinin hızlanması ile birlikte, küçük ölçekli Ar-Ge şirketleri ön plana çıkmış, bu durum Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler’in (KOBİ) Ar-Ge alanındaki çalışmaları ve harcamalarındaki artış ile desteklenmiştir¹⁰³. Küreselleşme kavramı ile beraber ülkeler birbirlerine karşı rekabet avantajı sağlayabilmek için kaynakları optimum şekilde kullanarak ve teknoloji alanında yenilik üreterek sürdürülebilir bir büyüme elde edebilirler¹⁰⁴. Her ekonomi yüksek bir büyüme oranı için bilgi ve teknolojilerini etkin bir şekilde kullanmalı ve

¹⁰² TETSİAD, 2014.

¹⁰³ Selin Arslanhan ve Yaprak Kurtal, “Güney Kore İnovasyondaki Başarısını Neye Borçlu? Türkiye İçin Çıkarımlar”, **TEPAV Ekonomi Notu**, 2010.

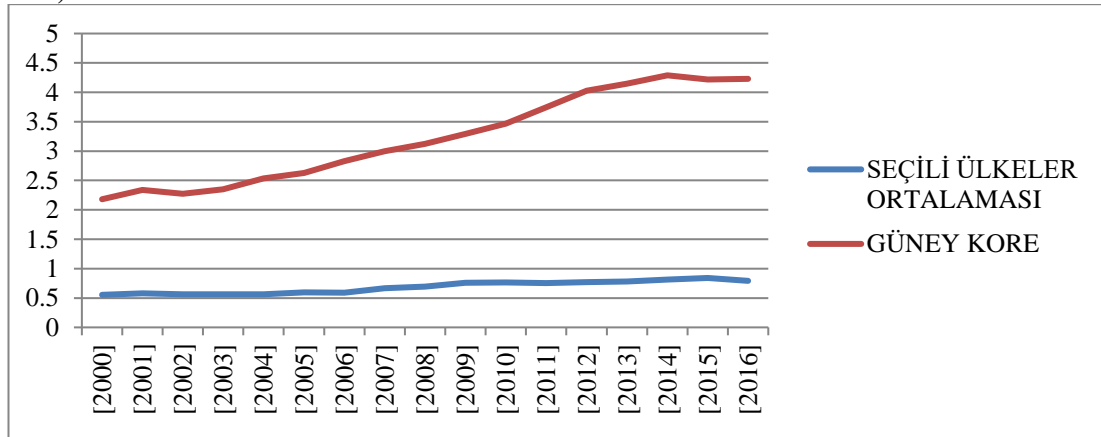
¹⁰⁴ Enver Çakın ve Aslı Özdemir, “Bölgesel Gelişmişlikte Ar-Ge ve İnovasyonun Rolü: Dematel Tabanlı Analitik Ağ Süreci (DANP) ve TOPSIS Yöntemleri ile Bölgelerarası Bir Analiz”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:30, Sayı:1, 2015, s.116.

geliştirmelidir. Yeni ürünler piyasaya sürmek, üretim teknikleri geliştirmek, aynı girdiyle daha fazla çıktı elde etmek büyümeye katkıda bulunan süreçler arasındadır. Fakat Ar-Ge olmadan hedeflere ulaşılamayacağı açıktır. Bilgi ve teknolojiye yapılan yatırımın küresel sisteme entegre olmak ve rekabet gücünü arttırmak için kaçınılmaz olduğu bir gerçektir. Dünyanın önde gelen gelişmiş ülkeleri Ar-Ge'ye daha fazla fon ayırmaları sebebiyle rekabet üstünlüğüne sahiptir¹⁰⁵.

Grafik 3, Güney Kore ve Seçili Ülkelerin 2000 yılından itibaren Ar-Ge'ye olan yatırım oranlarını ifade etmektedir. Grafikte, Güney Kore'nin, 2000'li yıllar ile beraber Ar-Ge oranlarında bir tırmanış olduğu görülmektedir. Bu oran seçili ülkeler ortalamasının üzerinde seyretmektedir. Seçili orta gelir grubunda olan ülkelerin ise, GSYH miktarından Ar-Ge harcamalarına ayırdığı pay çok düşük seviyede kalmaktadır. Bu oranın düşük olması, ülkelerin orta gelir tuzağına yakalanma sürecini olumsuz yönde etkilemektedir.

Burada en kritik nokta, Güney Kore'nin kendi teknolojisini üretebilir hale gelmesiyle ciddi bir pazar payına sahip olmasıdır. Güney Kore teknoloji alanında rekabet üstünlüğünü sürdürebilmiş ve teknoloji alanında dünya markaları arasında yer bulmuştur.

Grafik 3: Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ya Oranı (2000 – 2016)

Kaynak: The World Bank, "World Bank Development Indicators", <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (23.02.2019).

2000'li yıllar ele alındığında bilgi temelli ekonominin geliştirilmesi, yaratıcı araştırma programı, 21. Yüzyıl sınır programının başlatılması ile beraber harcamaların oranı %3 ve %5 arasında yukarı yönlü hızlı bir seyir izlemektedir. Ekonomik gelişimin erken aşamasında Güney Kore Hükümeti Ar-Ge'ye öncülük

¹⁰⁵ Cuma Bozkurt, "R&D Expenditures and Economic Growth Relationship in Turkey", *International Journal of Economics and Financial Issues*, Vol:5, No:1, 2015, p.188.

etmiş ancak ekonomi yenilikçi aşamaya girerken özel sektör öncü rolü üstlenmiştir. Güney Kore hükümeti Ar-Ge enstitüleri kurarak ve 1980'lere kadar ulusal Ar-Ge programlarını geliştirerek Ar-Ge'ye yatırım yapmada büyük rol oynamıştır. Ülkenin ekonomik ve endüstriyel dönüşümü ile birlikte, 1980'li yıllardan bu yana Ar-Ge sektöründe özel sektör giderek daha önemli hale geldi, 1990'lı yıllarda ise Ar-Ge programları çeşitlendirildi¹⁰⁶.

Ekonomide yüksek oranlı büyümenin yaşandığı bu süreçte bankacılık sektörü önemli bir noktada rol oynayarak belirlenen sektörlerin desteklenmesi sağlanmıştır. Yatırım yapma potansiyeli yüksek olan sanayi kesimi, eğitim görmüş ve iş disiplini olan işçi sınıfı hükümet politikalarını destekleyen kollar olarak nitelendirilir¹⁰⁷. Grafik 3'te, Ar-Ge alanında yapılan harcamaların ve iyileştirmenin sürekli artan bir eğilimi vardır. 2000'li yıllardan itibaren ilk ulusal teknoloji yol haritasının hazırlanması ve Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'nın yeniden yapılandırılması bilim ve teknoloji politikaları arasında yer almaktadır. mevcut olan teknoloji sektörlerinde başarı kaydetmenin yanında biyoteknoloji ve nano teknolojiye giriş, Ar-Ge temeline dayanan KOBİ'lerin yaygın hale gelmesi sanayi politikalarının ana hatlarını oluşturmaktadır¹⁰⁸.

Ar-Ge alanında yapılan harcamaların ilk yansıması olarak patent başvuru sayısındaki artışlar ve kişi başına düşen araştırmacı sayısı dikkat çekmektedir. Patent göstergeleri bilim ve teknoloji alanında yaratıcı performansı, bilginin yayılmasını ve yenilikçi faaliyetlerin uluslararası olmasını ölçmek için kullanılmaktadır¹⁰⁹. 1960'lı yıllarda 219 olan patent sayısı, 2007 yılına gelindiğinde 564 kat artarak 123.705 olarak kayda geçmiştir.

Grafik 4, Güney Kore ve seçili ülkelerin 2010-2015 yılları arası patent başvuru sayılarını göstermektedir. Ar-Ge harcamalarına yüksek oranda pay ayıran Güney Kore'nin, patent başvuru sayısı da buna paralel olarak artmıştır. Seçili ülkelerin patent başvuru sayıları ortalamaları yeterli düzeyde değildir.

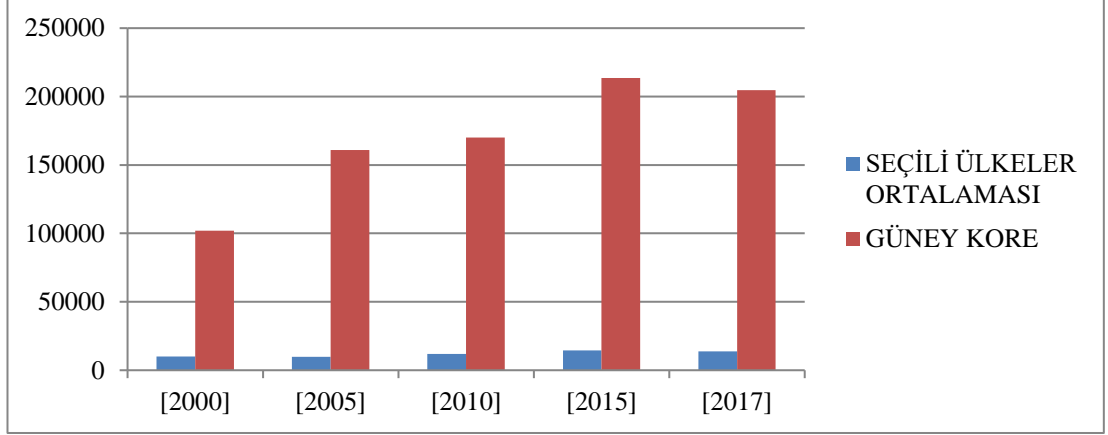
¹⁰⁶ Yoo Soo Hong, "Private-Public Alliances For Export Development:The Korean Case", Comercio Internacional Seri 102, **Division of International Trade and Integration**, 2010, p. 62.

¹⁰⁷ Korkut Boratav, "Asya ve Amerika", **Yeni Dünya Düzeni Nereye**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 1144'den aktaran B. Ali Eşiyok, "Dünya Ekonomisinin Alacakaranlığında Güney Kore'nin Kalkınma Deneyimini Yeniden Düşünmek", **Mülkiye Dergisi**, 2010, Cilt:34, Sayı:268, s.332.

¹⁰⁸ Arslanhan ve Kurtal, 2010.

¹⁰⁹ Helene Dernis, Mosahid Khan, "Triadic Patent Families Methodology", **OECD Science, Technology and Industry Working Papers**, No:2, 2004, p.3.

Grafik 4: Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Patent Başvuru Sayıları (2010-2015)

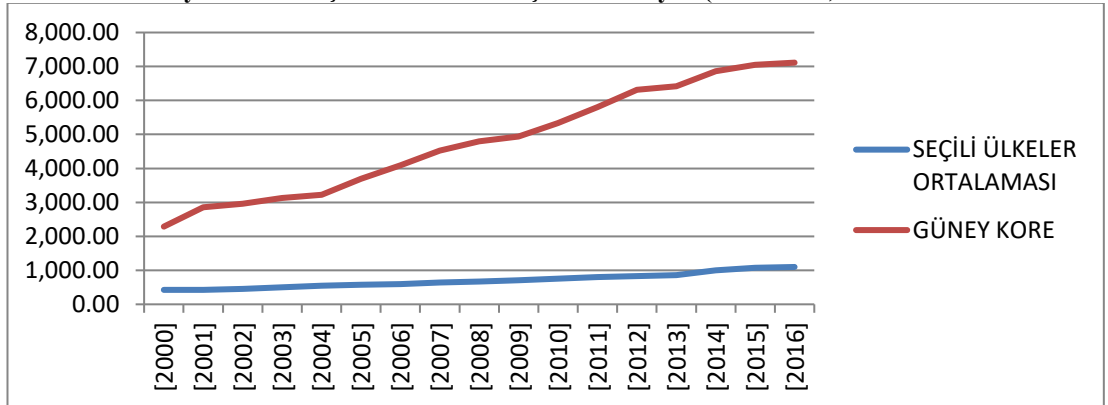

Kaynak: The World Bank, “World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (26.02.2019)

Grafik 4 incelendiğinde; Güney Kore, eğitime ve araştırmaya verdiği önem ile bir çok gelişmekte olan ve yüksek gelirli olan ülkeye rol model olmaktadır. Patent başvuru sıralamasında ilk 10 ülke arasında yer alan Güney Kore'nin patent başvuru sayısı, sanayi dalları baz alınarak dağılımı değerlendirildiğinde; telekomünikasyon ve elektronik kollarında alınan patent sayısı yıllar itibariyle artan bir seyir izlemiştir¹¹⁰. Güney Kore hükümeti araştırma faaliyetlerine öncelik vermiştir¹¹¹.

Grafik 5, Güney Kore ve seçili ülkelerin 2000-2016 yılları arasındaki araştırmacı sayısını vermektedir. Güney Kore'nin Ar-Ge yatırımlarının yüksek olması, patent başvuru sayılarının ve araştırmacı sayılarının ortalamasının üzerinde seyretmesi; bu ekonomik göstergeler arasında ciddi bir bağlantı olduğunu göstermektedir.

Grafik 5: Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Araştırmacı Sayısı (2000-2016)

Kaynak: The World Bank, “World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (26.02.2019).

¹¹⁰ Tunçsiper ve Fırat, s.851.

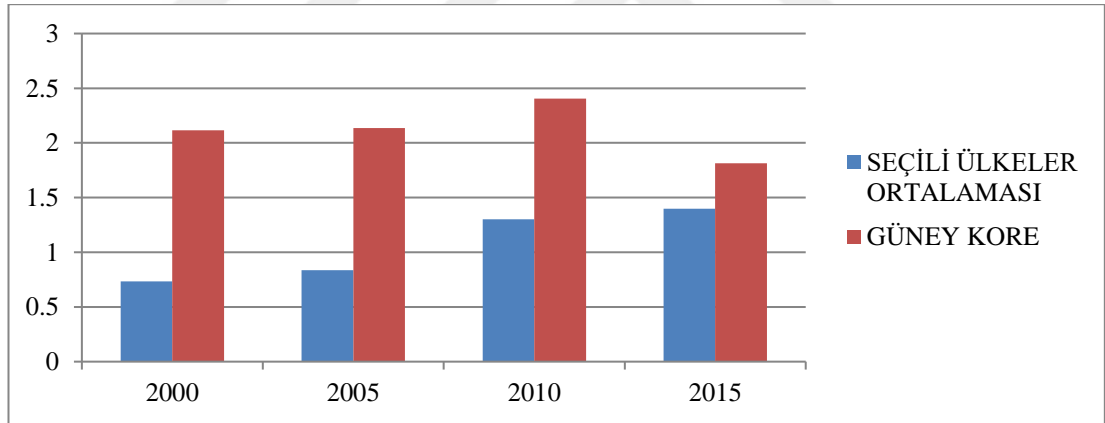
¹¹¹ Arslanhan, Kurtal, 2010.

Grafik 5 incelendiğinde; Güney Kore'nin araştırmacı sayısı ile seçili ülkelerin araştırmacı sayısı arasında çok büyük bir fark bulunmaktadır. Orta gelir tuzağı riski ile karşı karşıya olan seçili ülkelerde, araştırmacı sayısını arttırmaya yönelik politikalar izlenmelidir.

Güney Kore'nin eğitim alanında uyguladığı politikalarla beraber üniversitelerde, firmalarda araştırma yapan kişilerin sayısı da artmaktadır. Özel sektörün inovasyon harcamalarına daha büyük pay ayırması, AR-Ge yatırımlarının sürekli artış sergilemesi, sanayinin ve öncü sektörlerin Ar-Ge'ye yatırım paylarının yüksek olması, iyi eğitilmiş, kalifiyeli iş gücüne sahip şirketlerin teknoloji alanındaki yeniliklere uyum sağlaması Güney Kore ekonomisine katkı sağlamıştır¹¹². Refah seviyesinin artması yüksek eğitim düzeyine bağlıdır. Kalkınmaya giden süreçte eğitim görmüş kişilerin ve toplumun varlığı ile hız kazanmaktadır¹¹³.

Grafik 6, Güney Kore ve seçili ülkelerde yükseköğretim harcamalarının GSYH'ye oranını göstermektedir.

Grafik 6: Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yükseköğretim Harcamalarının GSYH'ye Oranı (2000-2015)

Kaynak: The World Bank, "World Bank Development Indicators", <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators> ve <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>, (13.07.2019).

Güney Kore hükümetinin kalkınmasında, ihracata yönelik sanayileşme modelinin uygulanması, çalışma enerjisi yüksek ve çalışma koşulları belirlenmiş iş gücü de bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır. Burada hükümetin temel hedefi üst düzeyde iş gücünün istihdam edilmesidir¹¹⁴.

¹¹² Tunçşiper ve Fırat, s. 851.

¹¹³ Emine Fırat ve Aytaç Aydın, "İnsani Kalkınma Endeksine Göre Türkiye'nin Eğitim Endeks Göstergelerinin OECD Ülkeleri İle Karşılaştırılması", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:29, 2015, s.71.

¹¹⁴ Bekir Sami Oğuztürk, "Güney Kore'nin Kalkınmasında İnovasyonun Rolü", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt:3, Sayı:5, 2011, s.50.

Grafik 6'da, Güney Kore seçili gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında yükseköğretim harcamalarının arasında büyük bir fark olduğu gözlemlenmektedir. Seçili ülkelerin yükseköğretim harcamalarının GSYH'ya oranının yıllar içerisindeki payının arttığı da gözlemlenmektedir. Seçili ülkeler, üniversite ve sanayi işbirliği uygulamalarını faaliyete geçirmelidir. Hükümetin de eğitimi destekleyen stratejik kararları ciddi önem taşımaktadır¹¹⁵. Milli gelire oranlandığında eğitime en az harcama payı ayıran ülke %4.1 le Türkiye olmuştur. Güney Kore'de özel kaynaklar en fazla eğitimin finansmanına ayrılmıştır¹¹⁶.

Özel kaynakların aktarıldığı eğitim harcamalarında en fazla payı yükseköğretim harcamaları almaktadır. Bunun sonucunda OECD ülkeleri arasından yükseköğretime en fazla harcama yapan ülkeler Güney Kore ve ABD olmaktadır. Eğitimin kalitesinin artması, beşeri sermayenin de kalitesinin artışına katkı sağlamaktadır. Beşeri sermayenin kalitesinin yükselmesi emeğin verimliliğini de olumlu etkileyecek ve nitelikli iş gücünü beraberinde getirecektir¹¹⁷.

İsviçre'de yerleşik olan Dünya Ekonomik Forumu'na göre beşeri sermaye¹¹⁸ ; ülke ekonomisinin üretim kısmında yer alan bireylerin ve şirketlerin ürünlerin imalatı üretimi sürecinde kullanabilecekleri eğitim, beceri ve yeteneklerin tamamı olarak tanımlanmaktadır. Yayımlanan raporun genel hedefi; ekonomik dalgalanmaları, atıl halde bulunan becerileri, beşeri sermaye indeksinin temelinde bulunan eğitim ve istihdam alanındaki boşlukları belirleyerek devleti, işverenleri, eğitimcileri ve sivil toplum kuruluşlarını yatırım yapılması gereken alanlara yönlendirmektir. Yatırımlarını büyük oranda eğitim alanına ayıran ve ekonomisini yetenek yoğun mesleklere yönlendiren ülkeler endeks sıralamasında lider ekonomilerdir ve bu ülkelerin sahip olduğu ortak özellik yüksek gelir grubunda olan ekonomiler olmasıdır¹¹⁹. 2017 yılı Beşeri Sermaye İndeksi oranları Grafik 7'de gösterilmektedir.

¹¹⁵ Tunçşiper ve Fırat, s.854.

¹¹⁶ Mehmet Emin Altundemir, "Eğitim Harcamalarında Türkiye ve OECD Ülkeleri", **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:27, Sayı:2, 2008, s.55-58.

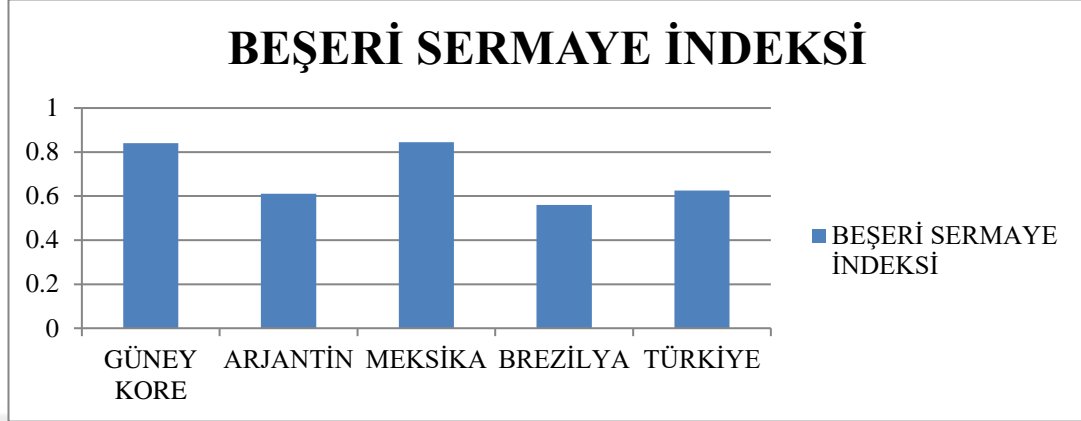
¹¹⁷ Ersan Öz, Bilal Göde, "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye'nin Konumu", **Maliye Araştırmaları Dergisi**, Cilt1, Sayı:2, 2015, s.91.

¹¹⁸ Beşeri Sermaye İndeksi, ilköğretim, lise ve üniversite eğitimi ile işgücüne katılım oranı; işsizlik oranı, eksik işgücü oranı, eğitimin kalitesi gibi göstergeleri kapsamaktadır. Endeks kapsamında oluşturulan yaş grupları raporda (15 altı, 15-24, 25-54, 55-64, 65 ve üstü) ayrı ayrı incelenmektedir. Beşeri Sermaye İndeksi'nde bir ülkenin başarılı olarak kabul edilebilmesi için en kötü 0 ve en iyi 100 puan olarak belirlenen ölçütte en az 70 puan alması gerekmektedir.

¹¹⁹ Devran Savaşçı, "Küresel Beşeri SermayeEndeksi Türkiye Değerlendirmesi", **ADASO**, 2017.

Arjantin Beşeri Sermaye İndeks sıralamasında 52, Meksika 69, Brezilya 77. sırada yer almaktadır. Güney Kore Cumhuriyeti 27. sırada bulunmaktadır. Aynı indekste Türkiye ise, 75. sırada yer bulmaktadır¹²⁰.

Grafik 7: Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Beşeri Sermayenin Kıyaslanması (2017 Yılı)

Kaynak: The World Bank, “Human Capital Index”, <https://databank.worldbank.org/data/source/human-capital-index>, (28.02.2019).

Güney Kore'nin seçili ülkelerden daha yüksek orana sahip olmasının altında, yüksek büyüme oranları ile beraber eğitime ciddi boyutlarda yatırım yapması yatmaktadır. Bu süreçte aynı zamanda mal ve hizmetlerin üretimi ve ihracatında teknoloji değeri yüksek ürünler üretmesi de önemli bir rol oynamıştır. Güney Kore ekonomisi, Türkiye'nin yanında henüz yüksek gelir grubuna yeni girmiş olan Arjantin, Brezilya ve Meksika için rol modeldir. Küresel piyasada Samsung, Hyundai, LG, Kia, Daewoo, Ssangyong gibi büyük markaları yaratarak dünya ülkeleri karşısında güçlü bir ekonomi konumuna gelmiştir¹²¹.

Güney Kore ekonomisinin gelişiminin başlangıç sürecinde hükümetin beşeri sermaye ve özel sektörün yetersiz kaldığı noktalarda öncülük ederek yatırım imkanlarını yaratmış olması, ihracat artışı sağlamış ve bu alandaki sektörlerin de gelişmesine katkıda bulunmuştur¹²². Güney Kore Hükümeti III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı (1972-1976) tamamen ihracatın artırılmasına ve ihracata yönelik üretim sisteminin faaliyete geçmesini sağlayacak şekilde yönlendirmiştir.

Grafik 8'de, Güney Kore ve seçili ülkelerde yüksek teknoloji ürünlerin toplam ihracat içindeki payı gösterilmiştir. Teknoloji alanında dev bir marka olan Güney Kore'nin son yıllarda yüksek teknoloji ürünlerin ihracat içindeki payının

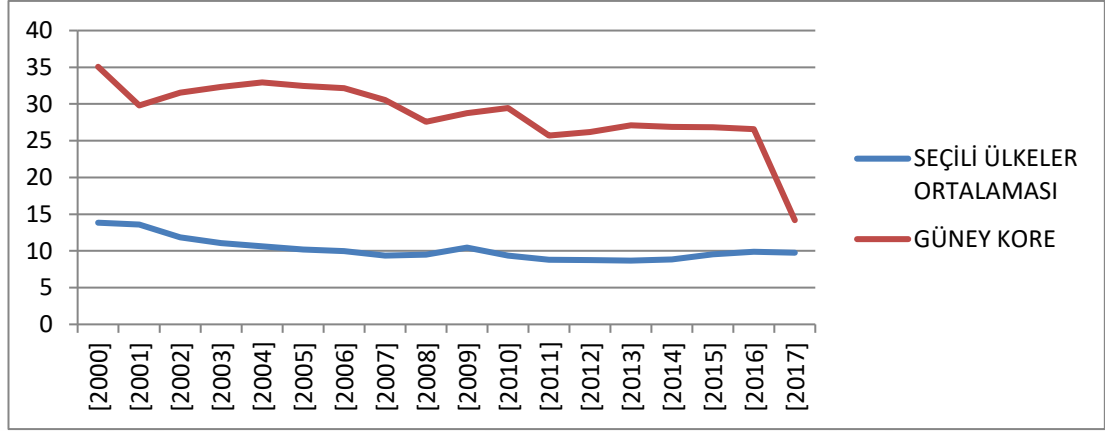
¹²⁰ Savaşçı, 2017.

¹²¹ Hasan Atik, “Türkiye İçin Orta Gelir Tuzağından Kurtuluş Önerileri”, *Sosyoekonomi Dergisi*, Cilt:23, Sayı:26, s.169.

¹²² Çakmak, 2016, s.156.

azaldığı görülmektedir. 2017 yılında yüksek teknolojili ürünlerin toplam ihracat içindeki payı; 2016 yılına göre ciddi bir düşüş yaşamıştır.

Grafik 8: Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yüksek Teknolojili Ürünlerin Toplam İhracat İçindeki Payı (2000-2017)

Kaynak: The World Bank, “World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (03.03.2019).

2019 yılı Ocak ayı içerisinde toplam ihracat oranlarının bir önceki yıla göre %7,5 azaldığı belirtilmiş, bunun sebebinin yarı iletken olan ürünlerin ihracat içindeki payının çok büyük bir şekilde azalmasından kaynaklandığı belirtilmiştir¹²³.

Grafik 8’de incelendiğinde; Güney Kore’nin yüksek teknoloji ürünlerinin toplam ihracat içerisindeki payı seçili ülkelerin de üzerinde bir oranla süreklilik kazanmış, son yıllarda bir miktar düşüş yaşamıştır. 2015 yılında Güney Kore’nin ileri teknoloji ürünlerinin ihracatının toplam ihracat içindeki payı %26 iken, seçili ülkelerin %19 olmuştur. Güney Kore ile Türkiye ve diğer ülkeler arasındaki fark çok fazladır.

2.1.1.2. Arjantin

Arjantin, yüz ölçümü bakımından Brezilya’dan sonra en büyük 2. Latin Amerika ülkesidir. GSYH’nın büyüklüğü bakımından kıyaslandığında ise, Latin Amerika’nın en büyük ekonomisidir. 44 milyona yakın nüfusunun yanında gelişmiş insan gücü, yer altı ve üstü kaynakları ve yüksek okuryazar bir nüfus ile beraber

¹²³ T. C. Ticaret Bakanlığı, <https://www.ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/guney-kore-cumhuriyeti/guney-korede-1-10-ocak-2019-tarihleri-arasinda-ihracat-dustu>, (01.08.2019).

diğer Latin Amerika ülkelerine göre GSYH'nın daha yüksek seviyede olduğu göze çarpmaktadır¹²⁴.

Küresel ekonomide ülkelerin son elli yıl içerisinde büyüme performanslarında büyük farklılıklar gözlemlenmektedir. Latin Amerika'nın iki büyük ekonomisi Arjantin ve Brezilya bu son elli yıllık süreçte Güney Kore'den geri kalmış ve güçlü bir büyüme performansı sergileyememişlerdir¹²⁵. Bir ülkede krizin etkisiyle hükümet değişikliği gibi sebeplerle üretim ve istihdam gibi alanlarda belirsizliğin söz konusu olmasıyla karar alıcılar ve yatırımcılar riski göze alamayarak farklı ülkelere yatırıma yönelebilmektedirler. Bunun sonucunda siyasi belirsizlik ekonomik alanı etkilemekte ve milli gelir üzerinde negatif etkileri bulunmaktadır¹²⁶. 20. Yüzyılda patlak veren bir çok ekonomik kriz, bütçe açıkları, dış borçlanma, enflasyon rakamları Arjantin'in ekonomisini sarsmıştır¹²⁷. 1900'lü yıllarda Arjantin dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olarak görülmektedir. Fakat yaşanan belirsizlikler nedeniyle 1960'larda büyüme oranları düşüş göstermiş ve bu durum büyümenin sürdürülebilirliği önünde engel oluşturmuştur. Arjantin, siyasi belirsizlik nedeniyle kendisinden geri planda olan Japonya, İtalya ve Brezilya karşısında zamanla istikrarsız bir görünüm sergileyerek ivme kaybetmiştir¹²⁸.

Arjantin, 1982'ki borç krizi, 1994'teki tekila krizi ve 1999'daki Brezilya krizi gibi uluslararası finansal kargaşanın merkezinde yer almıştır¹²⁹. Krizinde etkisiyle 1991-2001 yılları arasında gini katsayısı 0.53'e yükselmiş bu da gelir dağılımı bozulmuştur. Bunun yanı sıra en zengin % 10'luk ve en yoksul %10'luk kesimin geliri arasındaki uçurum artmış ve bu oran 1990 yılında 21.6 iken 2001 yılına gelindiğinde 58.1'e ulaşmıştır. Aynı dönemde %6.5 seviyesinde kendini gösteren işsizlik oranı, 1994 tekila krizinin etkisiyle %17.5'e yükselmiş, bu rakam 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra %14-15 gibi büyük rakamlara ulaşmıştır¹³⁰. Grafik 9,

¹²⁴ Suğun Şıvga Keleş, İzmir Ticaret Odası, "Arjantin Ülke Raporu", 2018, http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/5606_1517398335.PDF, s. 4, (07.03.2019)

¹²⁵ Tuncel, 2014, s.51.

¹²⁶ Hatice Karahan ve Erdal Tanas Karagöl, "Ekonomik Performansın Temel Taşı: Siyasi İstikrar", **Ekonomi Ve Toplum Araştırma Merkezi (SETA)**, Sayı:41, 2014, s.2-3.

¹²⁷ Central Intelligence Agency, "The World Factbook", <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ar.html>, (07.03.2019)

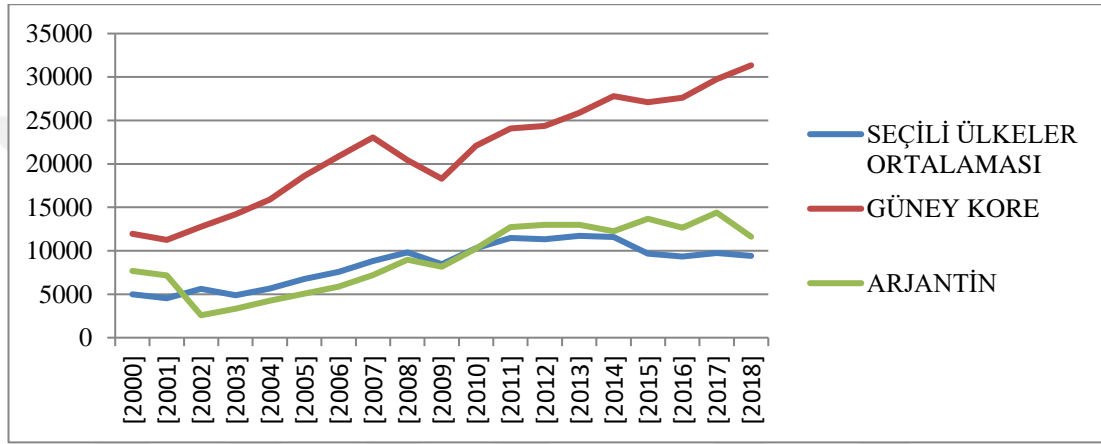
¹²⁸ Karahan, Karagöl, 2014, s.2-3.

¹²⁹ Nada Choueiri and Graciela Kaminsky, "Has the Nature of Crises Changed? A Quarter Century of Currency Crises in Argentina", **International Monetary Fund**, Vol:99, No:152, 1999, p.5.

¹³⁰ Murat Koyuncu ve Fikret Şenses, "Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri", **ERC Working Papers in Economics**, Cilt:4, Sayı:13, 2004, s 12.

2000-2018 yılları arası Arjantin, Güney Kore ve seçili ülkeler grubunda yer alan Meksika, Brezilya ve Türkiye'nin GSYH miktarlarını göstermektedir. 2001 krizi ile beraber GSYH miktarında düşüş yaşayan Arjantin ekonomisi, 2003 yılı ile beraber yükseliş gösterse de 2010 yılına kadar seçili ülkeler ortalamasının altında bir görünüm çizmektedir. Orta gelir grubunda yer alan seçili ülkelerin ve Arjantin'in GSYH miktarlarının birbirine benzer seyretmesi dikkat çeken bir noktadır. Arjantin, Meksika, Brezilya ve Türkiye'nin GSYH miktarlarının ortalama 10.000 \$ düzeyinde olduğu görülmektedir.

Grafik 9: Arjantin, Güney Kore ve Seçili Ülkelerin ve GSYH Değerleri (2000-2018)

Kaynak: The World Bank, "World Bank Development Indicators", <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (12.03.2019).

Arjantin, 2010 yılında yüksek gelir seviyesine ulaşmıştır fakat üst-orta gelir grubunda 40 yıl geçirmiştir¹³¹. Bu süre, Arjantin'in orta gelir tuzağı ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Bu süreçte Arjantin'in yıllık büyüme oranı %1.2 düzeyinde belirlenmiştir¹³². 2008-2009 yıllarında ortaya çıkan krizin negatif yansımaları devam eden yıllarda da kendini göstermiş dünya ülke ekonomilerinde 2012 yılında bir düşüş yaşanmıştır¹³³. Orta gelir tuzağı riski ile karşı karşıya kalan ülkelerin ortak özelliği büyüme hızlarında görülen yavaşlamadır¹³⁴. Arjantin 2008 yılında %6,8 büyüme hızı, 2009 yılında krizin de etkisiyle %-2,2, 2010 yılında %9,2, 2011 yılında %8,9 ve 2012 yılında %2,6 büyüme hızı göstermiştir¹³⁵. 2017 yılında kişi başına GSYH değeri 14,398 \$, Reel GSYH büyüme hızı %2,51 olarak

¹³¹ Felipe, Abdon ve Kumar, 2012, p.23.

¹³² Yıldız, 2015, s.158.

¹³³ Ege Bölgesi Sanayi Odası (EBSO), "2012 Yılında Türkiye, Dünya Ekonomisi ve 2013 Yılından Beklentiler", **2012 Yılı Ekonomik Rapor**, 2013, s. 5.

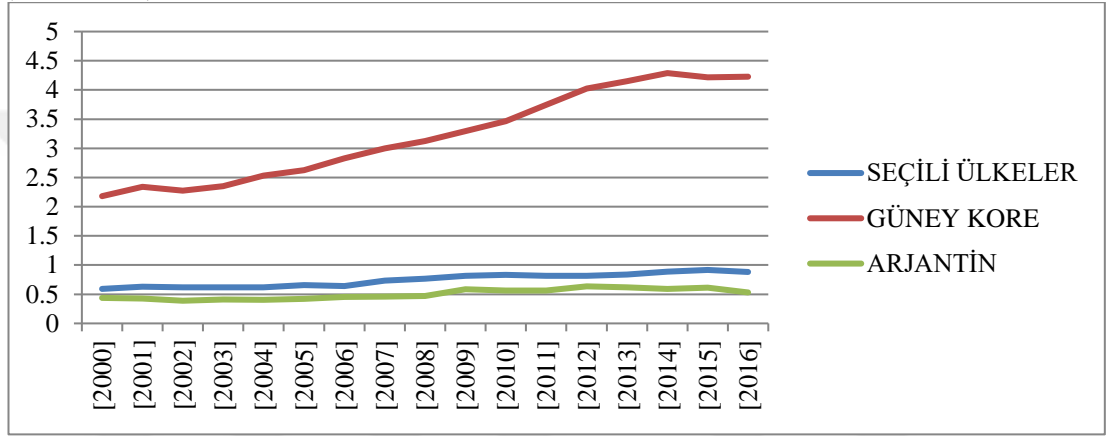
¹³⁴ H. Işıl Alkan ve A. Öznur Ümit, "Orta Gelir Tuzağının Türkiye Açısından İncelenmesi ve Tuzaktan Çıkış Stratejileri", **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:7, Sayı:4, 2018, s.104.

¹³⁵ EBSO, 2013, s.6.

belirlenmiştir¹³⁶. Bölgede bulunan Brezilya, Arjantin'in en çok ihracat yaptığı ülke konumunda ve bölge dışında ise Çin, Arjantin'in en çok ihracat yaptığı ülkelerdir¹³⁷. Arjantin'in geçtiğimiz yıllar boyunca yakın olduğu bu krizler ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir.

Arjantin'in Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ya oranı, Güney Kore ve seçili ülkeler ile kıyaslanarak Grafik 10'da gösterilmektedir. Arjantin ve seçili ülkelerin Ar-Ge harcamalarının GSYH'ya oranının birbirine benzer olduğunu, Güney Kore ile çok büyük bir fark olduğu ortaya çıkmaktadır.

Grafik 10: Arjantin, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ya Oranı (2000 – 2016)

Kaynak: The World Bank, “World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (12.03.2019).

1965-1980 yılları arasında çift haneli büyüme oranları ile büyük bir yol kateden Güney Kore Ar-ge'ye en fazla kaynak aktaran ülkelerden biridir. 1960'lı yıllarda güçlü bir ekonomi fotoğrafı sergileyen Arjantin bu başarının sürekliliğini sağlayamamıştır¹³⁸. Arjantin Ar-Ge harcamalarının GSYH'ya oranı ile Güney Kore'nin oranı arasında çok büyük fark bulunmaktadır. Arjantin'in yeterli kaynağı ayırmadığı görülmektedir. Sürdürülebilir ekonomide temel ayaklardan biri Ar-Ge'ye ayrılan paydır. Bu noktada Ar-Ge alanına yoğunlaşarak yeni teknoloji ile üretim

¹³⁶Türkiye İhracatçılar Meclisi, “Arjantin Ülke Bilgi Notu”, https://www.tim.org.tr/files/downloads/ihracat/Ulke_Masalari/ulke_bilgi_notu/Arjantin_Ulke_Bilgi_Notu.pdf, (17.03.2019)

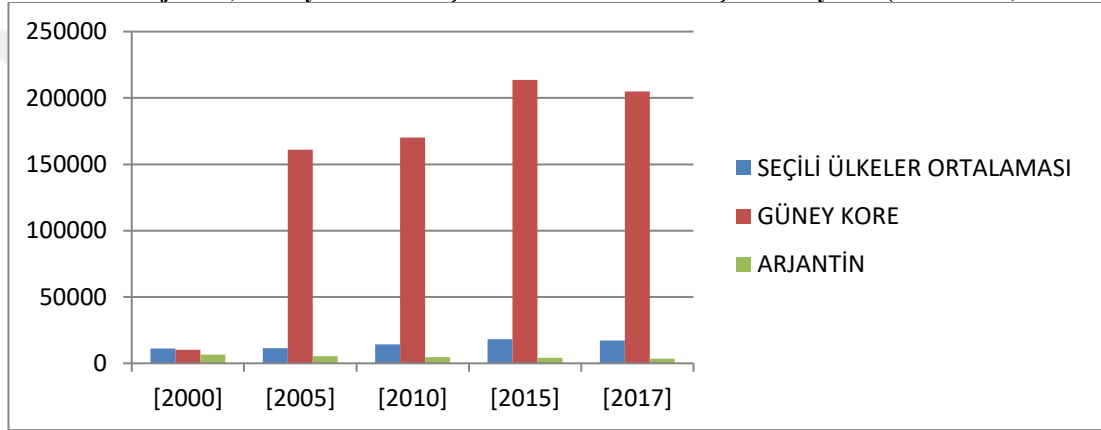
¹³⁷ Suğun Şıvga Keleş, İzmir Ticaret Odası, “Arjantin Ülke Raporu”, 2018, http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/5606_1517398335.PDF, (17.03.2019), s.4.

¹³⁸ Sebahattin Erdoğan, “Ar-Ge'nin Önemi ve Sağlanan Destekler”, https://www.verginet.net/dtt/4/Ar-Ge8217ninOnemiveSaglananDestekler_14667.aspx, (18.03.2019)

yapmak, yeni ürün üreterek pazara sunmak Arjantin'in uluslararası piyasada rekabet edebilirliğini artırması için gerekli adımlar olarak karşımıza çıkmaktadır¹³⁹.

Bir ülkedeki patent başvuru sayısı rakamları o ülkedeki yenilik çalışmalarına ne kadar yoğunlaştığını göstermekte, ne kadar sayıda yeni buluş yapılacağını göstermektedir. Ar-Ge çalışmalarının bir sonucu olan patentler, ülkenin Ar-ge alanında ne kadar başarılı olduğunda bir kanıttır.¹⁴⁰ Grafik 11, Arjantin, Güney Kore ve seçili ülkelerin patent sayılarını göstermektedir. Grafikte 2000, 2005, 2010, 2015 2017 yılları itibariyle patent sayıları kıyaslandığında Güney Kore ile diğer ülkeler arasında büyük bir uçurum olduğu gözlemlenmektedir. Arjantin'in patent sayısı seçili ülkelerin ortalamasının altında kalmaktadır.

Grafik 11: Arjantin, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Patent Başvuru Sayıları (2010-2017)

Kaynak: The World Bank. World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (19.03.2019)

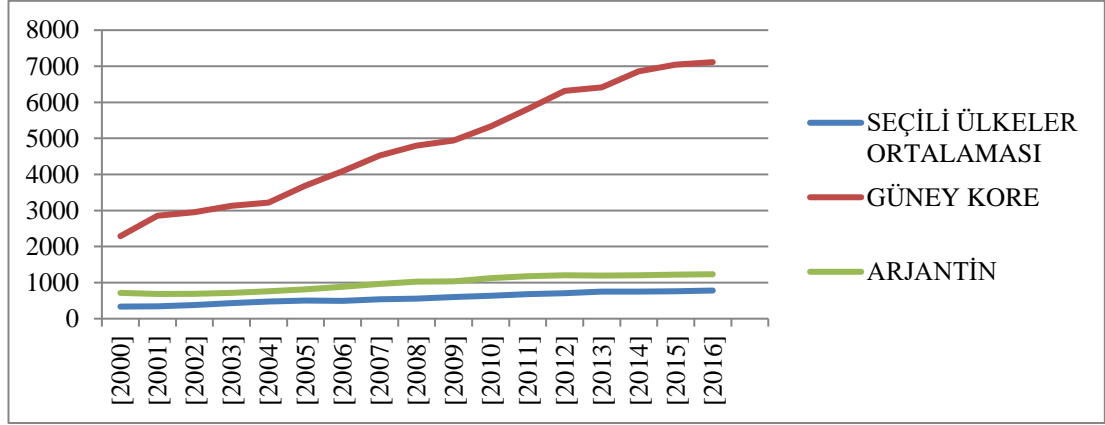
Ar-Ge çalışmalarının yoğunluğu ile beraber bu alanda istihdam edilecek araştırmacı sayısı da ülkenin bu alana verdiği önemi de yansıtmaktadır. Arjantin'in patent sayısı ile seçili ülkelerin ortalamalarının benzer olması, orta gelir grubunda bulunan ülkelerin benzer ekonomik verilere sahip olduğunu göstermektedir.

Grafik 12'de Arjantin, Güney Kore ve seçili ülkelerde araştırmacı sayısı gösterilmektedir. Seçili ülkeler ortalamasında araştırmacı sayısının 2000-2016 yılları arasında istikrarlı fakat çok düşük bir performansla ilerlediği görülmektedir.

¹³⁹ Sebahattin Erdoğan, “Ar-Ge'nin Önemi ve Sağlanan Destekler”, https://www.verginet.net/dtt/4/Ar-Ge8217ninOnemiveSaglananDestekler_14667.aspx, (18.03.2019)

¹⁴⁰ Targan Ünal ve Nisa Seçilmiş, “Ar-Ge Göstergeleri Açısından Türkiye ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslaması”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2013, s.18.

Grafik 12: Arjantin, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Araştırmacı Sayısı (2000-2016)

Kaynak: The World Bank, "World Bank Development Indicators", <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (19.03.2019).

Grafikte, Arjantin'nin de araştırmacı sayısının, Güney Kore'ye göre çok az sayıda olduğu görülmektedir. Bu noktada, Arjantin'in Ar-Ge çalışmalarından sonuç alabilmesi, verimli mal ve hizmet üretmesi ve rekabet edebilme gücünü artırması için bu alanda yeterli ve nitelikli Ar-Ge personeli çalıştırmak durumundadır¹⁴¹. Bu noktada yeterli ve nitelikli personel yetiştirmek eğitim harcamalarına ayrılan payla, yükseköğretim harcamaları ile ve lisansüstü eğitimdeki niteliği artırmaya yönelik çalışmalar ile anlam kazanabilir. Arjantin bu noktada patent sayılarını artırmalı, bilimsel ve teknolojik yenilikleri iyi donanımlı araştırmacılar ile sağlamalıdır, bu faktörler gelişmişliğin önemli parçalarıdır.

Grafik 13'de, Arjantin, Güney Kore ve seçili ülkelerde yükseköğretim harcamalarının GSYH'ye oranı verilmektedir. Arjantin ise, 2005 sonrasında ciddi bir başarı yakaladığı söylenebilir.

¹⁴¹ Ünal ve Seçilmiş, 2013, s.17.

Grafik 13: Arjantin, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yükseköğretim Harcamalarının GSYH'ye Oranı (2000-2015)

Kaynak: The World Bank, “World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (19.03.2019) ve <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>, (13.07.2019).

Arjantin gibi gelişmekte olan ülkelerde, donanımlı bireyler daha yüksek oranda istihdam edilmektedir. Arjantin’de çalışan kişinin, üniversite eğitimi bitirmemesi durumunda aylık kazancı yaklaşık 236 dolar iken, üniversite eğitimi tamamlayan iş gücünün kazancı ortalama 494 dolar olarak hesaplanmıştır. Yüksek beceriye sahip olan bireylerin, topluma sosyal getirisi de fazla olmaktadır¹⁴².

Bilginin egemen olduğu toplumlarda sanayi alanında katma değeri yüksek ürünler, ülkeler arası alışverişin büyük bir kısmını oluşturmakta ve ekonomik gücü kazanıp sürdürülebilirliği noktasında itici bir güç olarak rol oynamaktadır¹⁴³. Gelişmiş ülkeler yüksek vasıflı işçiler tarafından yürütülen faaliyetlerde uzman hale gelmektedir¹⁴⁴. Grafik 13’te Arjantin’in yükseköğretim harcamalarında yıllar itibariyle yukarı yönlü bir seyirde olduğu görülmekte, seçili ülkelerde ise her zaman yüksek bir oran söz konusudur. Bu durum ülkeleri gelişmişliği hakkında bir fikir sunmaktadır.

Dünya ülkeleri teknolojik bir dönüşümün içerisinde yer almaktadır. Ülkelerin hedeflediği anahtar sektörlerde dış faydası yüksek teknolojilere odaklanması o sektörlerde verimlilik artışı sağlamaktadır¹⁴⁵. Yükselen piyasalarda ekonomik büyüme ve ihracat arasındaki bağlantıdan yola çıkarak, ihracata dayalı büyüme

¹⁴² Filiz Gölpek, “Eğitim Getirilerinin Özel ve Sosyal Açıdan İncelenmesi”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:14, Sayı:1, 2012, ss.47-48.

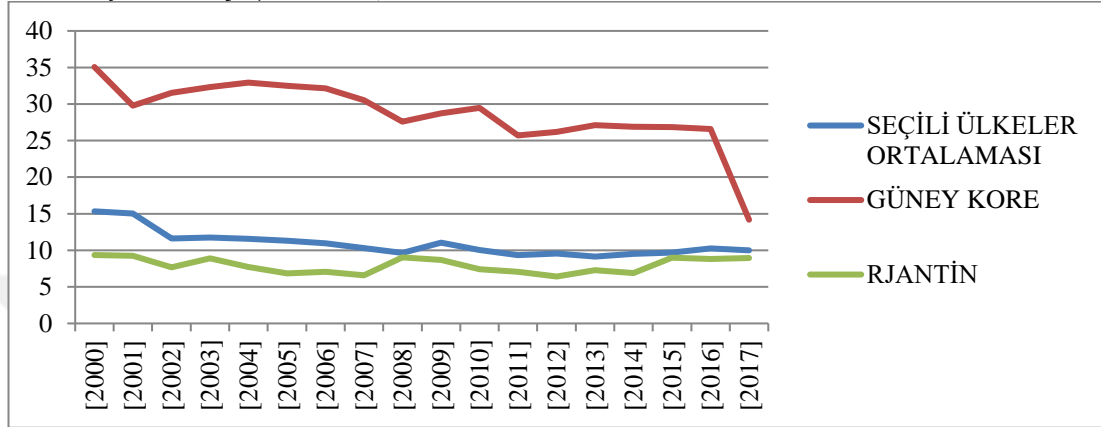
¹⁴³ OECD, “Science, Technology and Industry: Outlook 2004”, <http://www.oecd.org/science/ino/oecdsciencetechnologyandindustrystioutlook2004.htm>, **OECD Publication**, p.1, (27.03.2019)

¹⁴⁴ Marcel P. Timmer, Abdul Azeez Erumban, Bart Los, Robert Stehrer and Gaaitzen J. De Vries, “Slicing Up Global Value Chains”, **Journal of Economic Perspectives**, Vol:20, No:2, 2014, p.100.

¹⁴⁵ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), “Ar-Ge Ekosistemi Nasıl İşler Hale Getirilir? İlaç Sektörü Örneği”, 2015, https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1430401854-1.Selin_Arslanhan_Memis_in_Sunumu.pdf, (08.04.2019), s.4.

yolunu seçmiş ülkelerin beklenen başarıyı gösterememişlerdir. Bu sebeple ihracatın alt sektörlerinden biri olan yüksek teknoloji ürün üretiminin etkilerinin belirlenmesine ihtiyaç duyulmuştur¹⁴⁶. Grafik 14’te, Arjantin ve Seçili Ülkelerde Yüksek Teknolojili Ürünlerin Toplam İhracat İçerisindeki Payı ortaya koyulmuştur. Yıllar içerisinde yüksek teknoloji ürünler için ihracat pazarını arttıramamıştır.

Grafik 14: Arjantin, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yüksek Teknolojili Ürünlerin Toplam İhracat İçindeki Payı (2000-2017)

Kaynak: The World Bank. “World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (03.04.2019).

Grafikte 14’te Arjantin ve seçili ülkeler ele alındığında yüksek teknoloji ürünlerin toplam ihracat içindeki payının, Güney Kore’ye kıyasla daha az miktarda olduğu görülmektedir. Arjantin’de ekonomik büyüme sürecinde imalat sanayide yetersiz noktalardan biri yüksek teknoloji ürün ihracatının olduğu görülmektedir. Arjantin’in orta gelir grubundan çıkış sağlayabilmesi için teknoloji temelli üretim modelini benimsemesi gerekmektedir.

2.1.1.3. Meksika

Meksika, Latin Amerika ülkeleri içerisinde farklı üretim sistemlerine sahip ülkedir. Amerika kıtası içerisinde otomotiv, elektronik eşya ve petrol ihracatı konusunda önemli bir yeri vardır¹⁴⁷. Coğrafi olarak ABD’ye yakın olması, ihracata dayalı büyüme modeline eklenmesinde Meksika için kolaylık sağlamıştır. Savaş sonrası dönemde Meksika, ekonomik performans açısından diğer Latin Amerika

¹⁴⁶ Mustafa Kemal Değer ve Muharrem Akın Doğanay, “Yükselen Piyasa Ekoomilerinde İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Panel Veri Analizleri (1996-2014)”, **PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi**, Cilt:12, Sayı:2, 2016, s.56.

¹⁴⁷ Aylin Topal, **Latin Amerika’yı Anlamak: Neoliberalizm, Direniş ve Sol**, Ayhan Matbaası, 2007, s.168.

ülkelerinden olumlu anlamda ayrılmıştır¹⁴⁸. İthal ikameci sanayileşme modeli boyunca Meksika'nın büyüme rakamlarına bakıldığında ortalama %7'ye yakın bir ekonomik büyüme yaşanmış ve bu büyüme rakamlarına düşük enflasyon seviyeleri eşlik etmiştir¹⁴⁹. Petrol krizleri neticesinde, ithal ikameci dönem boyunca yaşanan olumlu ekonomik performans sürdürülememiştir. İthal ikameci sanayileşmenin dinamiğini kaybetmesinin ardından hükümetler popülist yöntemler kullanmış ve kamu borçlanmasını arttırmıştır. Popülist kamu harcamaları uluslar arası bankalardan ve yabancı yatırımcılardan borçlanılarak, yani dövizle finanse edilmiştir¹⁵⁰. Kamu sektörünün borçlarının ödenmesi için gerekli döviz bulunamayınca, aynı kategorideki birçok ülke gibi Meksika da kamu borçlarını ödeyemeyeceğini ilan etmiş ve yeni bir ekonomik modele geçiş yapmıştır¹⁵¹.

1982 yılı sonrasında Meksika'nın savaş sonrası dönemdeki devlet müdahalesine dayalı ekonomi politikaları, tamamen ters bir rotaya evrilmiştir. Neoliberal ihracata dayalı büyüme modelinin getirdiği ekonomi reformları, Meksika'da dünya ülkelerine benzer nitelikler göstermiştir. Bu ekonomi politikaları Brezilya, Türkiye, Şili gibi ülkelerde askeri darbe vasıtasıyla yürürlüğe konulan politikalarlardır. Meksika'da ise, bir askeri darbe vasıtasıyla değil, güçlü tek parti hükümeti vasıtasıyla gerçekleşmiştir¹⁵². Dünyada ilk örnekleri 1950 ve 60'lı yıllarda Almanya ve Japonya'da görülen ihracata dayalı büyüme modeli, Latin Amerika ülkelerine yayılması Meksika'dan başlamıştır¹⁵³. Yeni büyüme modeline geçiş üç aşamada gerçekleşmiştir. Öncelikle yüksek kamu borçlarından çıkış amaçlanmış, bu nedenle kamu harcamalarının, maliye ve para politikalarının kontrolü sağlanmıştır. Ardından sermaye hareketlerinin serbestisi, serbest ticaretin sağlanması ve büyük miktarda özelleştirme gerçekleşmiştir. Son olarak da ABD ile Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA) antlaşması imzalanmıştır¹⁵⁴.

NAFTA sadece bir ticaret anlaşması değil, bir ekonomik büyüme modelidir. NAFTA Anlaşması gelişmiş ülke olarak Kanada ve Amerika'yı içerirken, gelişmekte

¹⁴⁸ Gary Gereffi, "Development Model and Industrial Upgrading in China and Mexico", **European Social Review**, 2009, Vol:25, No:1, p.38.

¹⁴⁹ Marion Fourcade-Gourinchas ve Sarah L. Babb, "The Rebirth of the Liberal Creed: Paths to Neoliberalism in Four Countries", **American Journal of Sociology**, 2002, Vol:108, No:3, pp.538-542.

¹⁵⁰ Fourcade-Gourinchas ve Babb, p.558

¹⁵¹ Gereffi, p.38

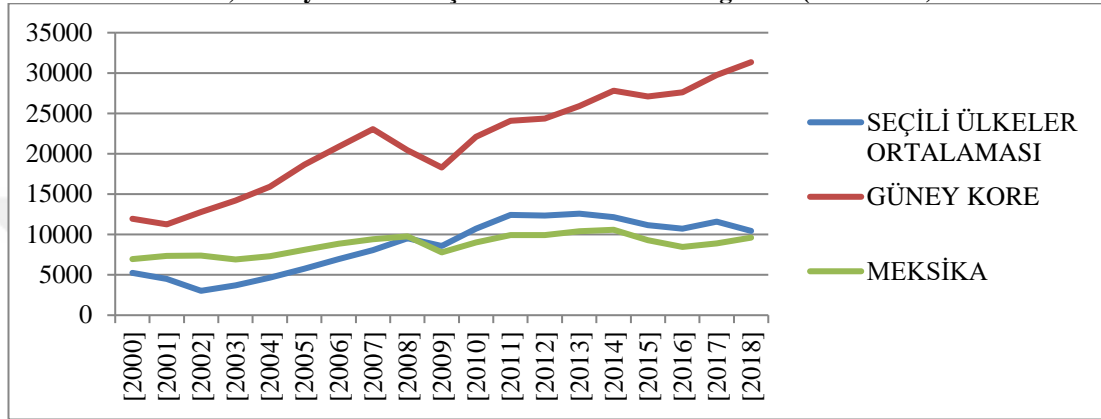
¹⁵² Fourcade-Gourinchas ve Babb, pp.558-559

¹⁵³ Thomas I. Palley, "The Rise and Fall of Export Led Growth", **Levy Economic Institute of Bard Collage Working Paper**, 2011, No:675, p. 8.

¹⁵⁴ Gereffi, p.39

olan ülke olarak Meksika'yı içermektedir. NAFTA Antlaşması'yla belirtilen hedefler arasında sayılan ekonomik büyüme, istihdam artışı, emek ücretlerindeki artış gibi hedefler, antlaşmadan yaklaşık yirmi beş yıl sonra değerlendirildiğinde, ulaşılamamış görülmektedir¹⁵⁵. Bu büyüme modeli neticesinde Meksika'nın endüstrileşme süreci zarar görmüştür.¹⁵⁶ Grafik 15, 2000-2018 yılları arası Meksika, Güney Kore ve seçili ülkeler grubunda yer alan Arjantin, Brezilya ve Türkiye'nin GSYH miktarlarının ortalamalarını göstermektedir.

Grafik 15: Meksika, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde GSYH Değerleri (2000-2018)

Kaynak: The World Bank, World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (10.04.2019).

Meksika'dan ABD'ye göç, ABD'nin siyasi konjonktürünü de etkileyecek aşamaya gelmiştir. Öyle ki, ABD Başkanı Donald Trump'ın vaatlerinden birisi, Meksika sınırına duvar inşa etmektir. 2002 yılında Atlas Metoduna göre Meksika'da ortalama kişi başı GSMH'nin 7398,80\$ olması ile beraber yüksek orta gelirli ülke grubuna yükselmiştir. 1999 yılında %6,24 büyüme oranı ile yüksek orta gelirli ülke grubuna yükselmiştir. 1962-2012 yılları rası ortalama kişi başı GSMH büyüme oranı %5,90 olmuştur. 2014 yılında büyüme oranı %2,1, 2015 yılında %3,3, 2016 yılında ise 3,5 olmuştur¹⁵⁷.

Gelişmekte olan yükselen ekonomiler ve yüksek gelire sahip ekonomiler için Ar-Ge yatırımları ile beraber elde edilen yenilikçi ürünler sadece ülkede iç piyasaya yönelik değil aynı zamanda ihraç ürünleri arasına alınarak dış piyasaya da sunulmaktadır. Ar-Ge temelli ürünlerin dış piyasada satışa sunulması, ürünlerin

¹⁵⁵ García, Juan González, J. Eduardo Mendoza Cota and Zhang Juanjuan. “The impact of China on Mexico-USA relations: Economic evolution and strategic possibilities”, **Revista Análisis Económico** Vol:30, No:75, 2015, p.30.

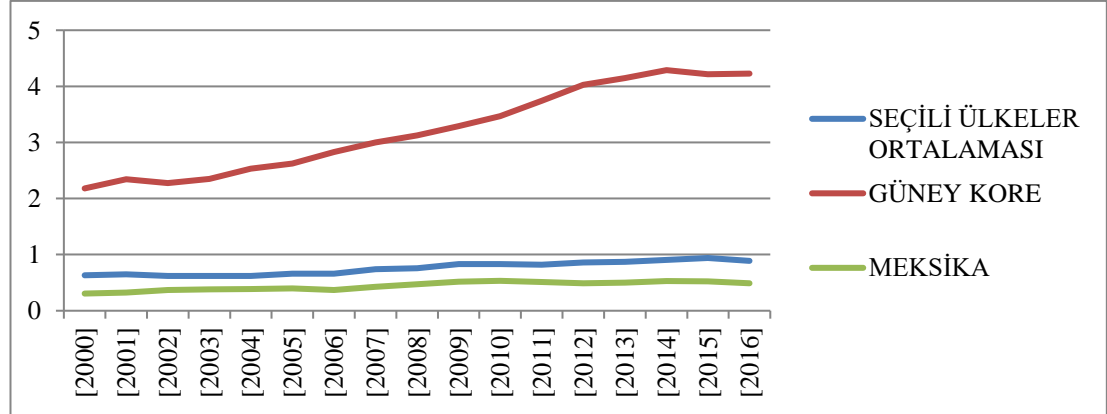
¹⁵⁶ Murat Koyuncu ve Fikret Şenses, “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, **ERC Working Papers in Economics**, Cilt:4, Sayı:13, 2004, s 12.

¹⁵⁷ Esra Soyu, Serdar Altınok ve Emine Fırat, “Yükselen Piyasalarda Ar-Ge ve İnovasyonun Kalkınma Üzerindeki Etkisi”, **International Conference On Eurasian Economies**, 2016, s.843.

maliyetini minimum seviyeye tutmakta ve daha fazla ürün çeşitliliğine yönlendirmektedir. Yenilikçi ürün elde eden ülke, o ürün için küresel piyasada rekabet avantajı sağlamakta ve dünya ülkelerine üretim safhasına geçmektedir. Firmalar Ar-Ge çalışmalarında ve üretim sürecinde yüksek maliyete katlanmamak ve daha geniş tabana yayılan bir piyasaya hitap etmek için Ar-Ge çalışmalarına hız kazandırmaktadır. Ar-Ge yapılan yatırımlar ve harcamalar o ülke ekonomisinin ihracat düzeyini de belirleyebilecek durumdadır¹⁵⁸.

Grafik 16, Meksika, Güney Kore seçili ülkelerin, 2000-2016 yılları arasında Ar-Ge harcamalarının GSYH'ya oranını göstermektedir. Grafikte, Meksika ile Güney Kore arasında ciddi boyutlarda bir fark bulunmaktadır. Seçili ülkeler ile Meksika'nın oranlarının benzer olduğu görülmektedir.

Grafik 16: Meksika, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ya Oranı (2000 – 2016)

Kaynak: The World Bank, “World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (13.04.2019).

BRICS-TM ülkeleri¹⁵⁹ arasında Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki oranları değerlendirildiğinde, en yüksek paya Çin sahiptir. Brezilya ve Rusya Çin'i takip etmektedir. Meksika'nın ve diğer BRICS-TM ülkelerinin harcamalarının GSYH'ye oranının düşük seviyelerde kaldığı izlenmektedir¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Mustafa Özer ve Necati Çiftçi, “Ar-Ge Harcamaları ve İhracat İlişkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:23, 2009, s.44.

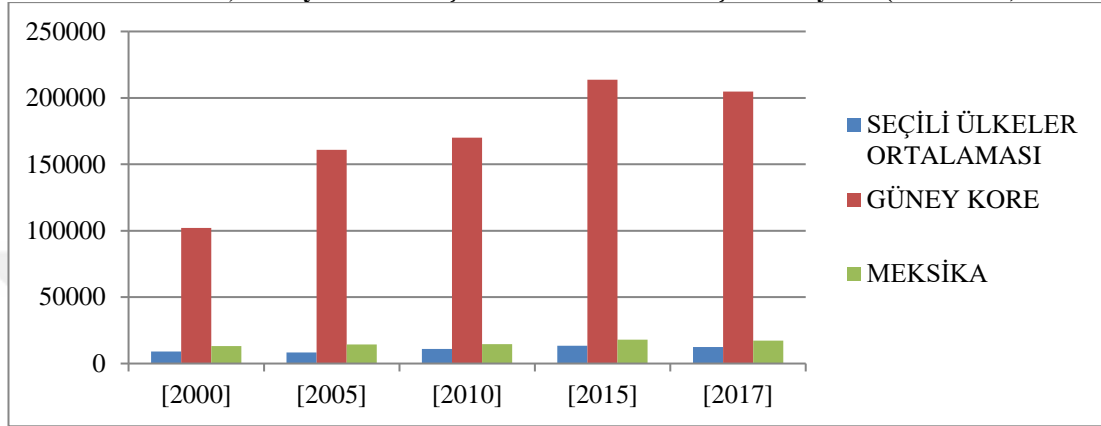
¹⁵⁹ Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika Cumhuriyeti

¹⁶⁰ M. Metin Dam, Bülent Yıldız, “BRICS-TM Ülkelerinde Ar-ge ve İnovasyonun Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz”, **Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı:33, 2016, s.225.

Patent başvuruları ve Ar-Ge yapılan harcamalar arasında doğru yönlü bir bağlantı belirlenmiştir. Toplam harcamalar içerisinde Ar-Ge harcamalarının payı arttıkça patent başvuru sayısı da artmaktadır¹⁶¹.

Meksika, Güney Kore ve seçili ülkelerin patent başvuru sayıları 2000-2015 dönemini kapsayacak şekilde Grafik 17’de verilmiştir. Ar-Ge harcamalarına bağlı olarak patent başvuru sayılarının da düşük olduğu görülmektedir.

Grafik 17: Meksika, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Patent Başvuru Sayıları (2000-2015)

Kaynak: The World Bank. “World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (13.04.2019).

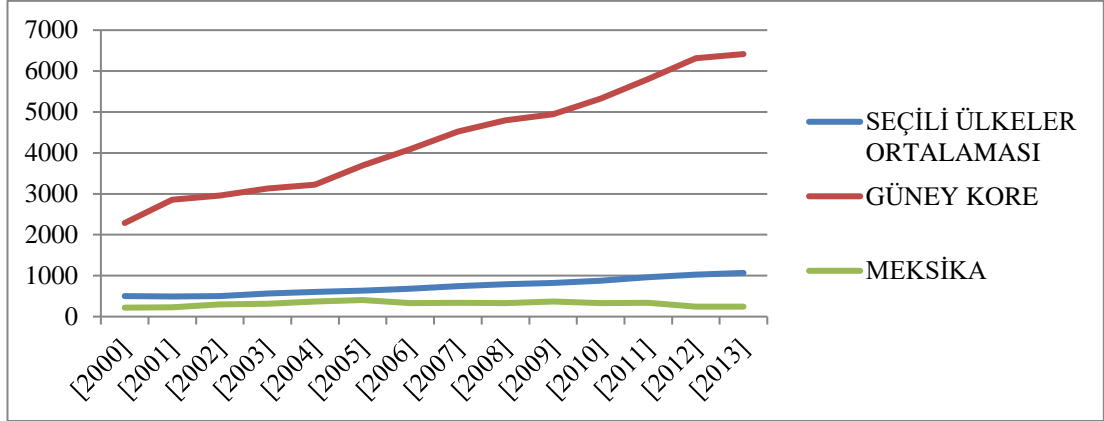
Grafik 17 incelendiğinde; Meksika’nın patent başvuru sayısı ile Güney Kore’nin patent başvuru sayısı arasında negatif yönde bir fark gözükmektedir. Meksika’nın patent başvuru sayısı ve seçili ülkelerin sayısı birbirine yakın görülmektedir. Meksika’nın ve seçili ülkelerin, üretimlerini ileri teknoloji stratejileri ile sağlamaları gerekmektedir. Bu yüksek katma değerli ürünler ortaya çıkaracaktır. Ayrıca, yeni üretilen ürünün patent haklarının korunması ile beraber patent sahibi ülke ürünün tek üreticisi olarak ürün ihracatında yüksek oranlarda kar sağlayabilmektedir. Ar-Ge çalışmalarının yoğunlaştırılması ve patent yolu ile teknoloji transferine aracılık edilmesi ülkenin verim artışı sağlayacaktır¹⁶².

Grafik 18’de Meksika, Güney Kore ve seçili ülkelerde araştırmacı sayısını göstermektedir. Meksika’nın yıllar içerisinde araştırmacı sayısında kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır. Seçili ülkelerin ve Meksika’nın araştırmacı sayıları birbirine çok yakın miktardadırlar. Güney Kore ise, istikrarlı bir artış sağlamıştır.

¹⁶¹ Ayşe Yamak, “Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı Üzerindeki Etkileri: Türkiye İncelemesi”, Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, **Kalkınmada Anahtar Verimlilik**, 2017, <https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/ar-ge-harcamalarinin-yuksek-teknolojili-urun-ihracati-uzerindeki-etkileri-turkiye-incelemesi/9407>, Sayı:341, (17.04.2019)

¹⁶² Abdunnur Yıldız, “Orta Gelir Tuzağı ve Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejileri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:25, Sayı:2, 2015, ss.160-164.

Grafik 18: Meksika, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Araştırmacı Sayısı (2000-2013)

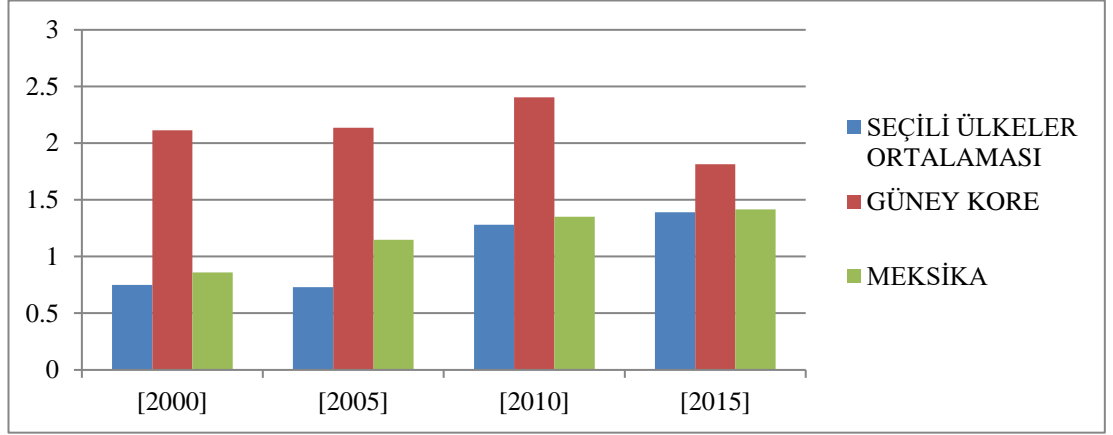
Kaynak: The World Bank, “World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (21.04.2019).

Grafik 18’e göre; araştırmacı sayısındaki değişimin patent sayıları ile paralel bir görünüm içinde olduğu görülmektedir. Güney Kore gibi yüksek gelir grubuna dahil olan ülkelerin araştırmacı sayıları çok yüksek rakamlarda seyretmektedir. OECD ülkelerinin dahil edildiği panel veri analizlerinde patent başvuru sayıları, araştırmacı sayıları ve bu alana yapılan yatırımların, ülkenin büyüme sürecini hızlandırdığı ifade edilmektedir. Ayrıca, bir ülkenin patent sayıları ile GSYH’si arasında pozitif yönlü bir bağlantı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Büyümenin yüksek oranda sürekliliğini sağlayabilmek için Ar-Ge’ye nitelikli eğitime sahip araştırmacı, bilim adamı ve teknik eleman istihdam edilmelidir. Ar-Ge çalışmalarının nihai sonucunun değerlendirilmesinde nitelikli işgücünü temsil eden araştırmacı sayısı ölçümü kolaylaştırıcaktır. Orta gelir tuzağı riski ile karşı karşıya olan ve yüksek gelirli gelişmiş ülkeler açısından durum değerlendirildiğinde; gelişmiş ülkelerin araştırmacı sayılarının nüfusa oranının yüksek olduğu bilinmektedir¹⁶³.

Grafik 19, Meksika, Güney Kore ve seçili ülkelerde yükseköğretim harcamalarının GSYH’ye oranını göstermektedir. Ekonomik sorunlarla mücadele eden Meksika, bu daralmaya karşın eğitim alanında istikrarlı bir performans sergilemektedir.

¹⁶³ Mustafa Özer ve Necati Çiftçi, “Ar-Ge Tabanlı İçsel Büyüme Modelleri ve Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi”, **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi**, 2008, ss.219-221-234-236.

Grafik 19: Meksika, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yükseköğretim Harcamalarının GSYH'ye Oranı (2000-2015)

Kaynak: The World Bank, “World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators> ve <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>, (13.07.2019).

Ekonomik kalkınma süreci boyunca verimlilik, tasarruf ve eğitim alanına yaptıkları yatırım ve çalışmaların sonucunda seçili ülkelerin de dahil olduğu yüksek gelire sahip ülkelerin orta gelir tuzağına yakalanmadan bu süreci atlattıkları görülmektedir. Birleşmiş Milletler tarafından ortaya çıkarılan eğitim endeksi sonuçlarına göre Meksika, Brezilya ve Türkiye seçili gelişmiş ülkelere göre eğitim alanına daha az yoğunlaşmaktadır. Eğitim endeksinin ve yükseköğretim harcamalarının düşük seviyelerde kalması, okullaşma oranı ve okur-yazar oranlarının düşük olmasından kaynaklanmakta ve bunun sonucunda ülke refahını olumsuz yönde etkilemektedir. Meksika'nın artan yönlü yükseköğretim harcamalarına, eğitilmiş işgücünü yetiştirme stratejisine rağmen, ABD ile olan komşuluk ilişkileri ve NAFTA üyesi olması; eğitim bireylerin beyin göçü ve geleneksel imalat sanayinde yoğunlaşmaları orta gelir tuzağından çıkışta engelleyici rol oynamaktadır¹⁶⁴.

Ülke içerisinde yapılan toplam Ar-Ge harcamaları ile yüksek teknoloji ihracatı/imalat sektörü ihracatı arasında bağlantı mevcuttur. Meksika, Ar-Ge harcamalarına çok az pay ayırmasına rağmen yüksek teknoloji ihracat oranı yüksek olan seçili ülkeler ile paralel bir görünüm sergilemiştir¹⁶⁵. Yüksek teknoloji sektörlerin başında; ilaç sektörü, yarı iletkenler, ileri metal sektörü ve savunma uzay teknoloji sektörü bulunmaktadır. Ar-Ge harcamalarından en fazla pay alan sektör yüksek teknoloji sektörüdür. Bu alanda yenilik üretmek aynı zamanda nitelikli

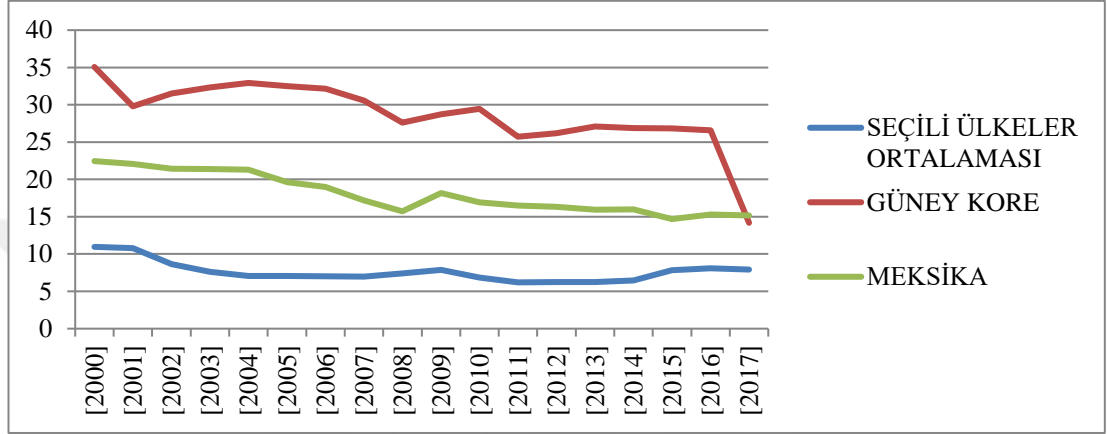
¹⁶⁴ Harun Kalmaç, **Orta Gelir Tuzağı ve Büyüme-Eğitim İlişkisi Bağlamında; Türkiye, Brezilya ve Meksika Deneyimi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, ss.89-126-127.

¹⁶⁵ Ergin Arıoğlu ve Canan Girgin, “Ar-Ge Göstergeleri Üzerinde Uluslararası Karşılaştırmalı İstatistiksel Bir İnceleme”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:16, Sayı:188, 2001, s.10.

işgücüne sahip olmayı gerektirmektedir. Ülkede yer alan firmalar ve çok uluslu şirketlere hükümetin destek vermesiyle beraber, kamu kesimi ve üniversiteler de Ar-Ge çalışmalarına önem vermektedir¹⁶⁶.

Grafik 20’de Meksika, Güney Kore ve seçili ülkelerde yüksek teknolojlili ürünlerin ihracat içindeki payı ifade edilmiştir. Meksika, seçili ülkelerin ortalaması ile paralel bir performans sergilemiştir.

Grafik 20: Meksika, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yüksek Teknolojlili Ürünlerin Toplam İhracat İçindeki Payı (2000-2017)

Kaynak: The World Bank, World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (07.05.2019).

Grafik 20’de, Meksika’nın yüksek teknolojlili ürünlerin toplam ihracat içindeki payının seçili ülkelerin payından yüksek olduğu görülmektedir. Seçili ülkeler arasında özellikle Brezilya’nın oranının yüksek olmasına rağmen, Türkiye’nin oranlarının çok düşük rakamlarda olması ortalamanın da performansını düşürmüştür. Meksika, 2008 küresel krizinden sonra bir düşüş yaşamış fakatkrizden sonra daha önceki yıllarda elde edilen ihracat oranlarını yakalayamamıştır. Meksika, sürdürülebilir rekabet koşullarını sağlamalı ve yeni teknoloji alanlarına yatırım yaparak ihracat oranlarını yükseltmelidir.

Yüksek teknolojlili mal ve hizmetlerin üretilmesi yüksek gelir grubuna çıkmak isteyen ülke ekonomileri için en önemli faktörlerden biridir. İleri teknolojlili ürünlerin üretilerek ihracat için pazar payının oluşturulması durumunda ülke ekonomilerini kişi başına düşen gelir düzeylerini hızla artırıp yüksek ekonomiler grubuna dahil olmaktadır. Bu ürünlerin üretilmesi ve çeşitlendirilmesi Ar-Ge çalışmalarına yoğunlaşmasına bağlıdır¹⁶⁷. Ekonomik potansiyeli güçlü olan Meksika’nın küresel piyasadaki siyasi ve ekonomik konumu söz konusu olduğunda, hem Latin Amerika

¹⁶⁶ Özer ve Çiftçi, s.45.

¹⁶⁷ Öz ve Göde, s.87.

ülkesi olması hem de ABD ile komşuluk ilişkilerinin yakın olması bu ülkenin ilişkilerinin kuvvetlenmesini sağlamıştır. Kişi başına düşen milli geliri 8910,33 dolar ile yüksek orta gelir seviyesinde bulunan Meksika ekonomisi, Brezilya'dan sonra Latin Amerika'nın en büyük ikinci ekonomisi kabul edilmektedir.

2.1.1.4. Brezilya

2000'li yıllardan itibaren küresel ekonomide dikkatleri üzerine çeken Brezilya, BRICS ülkeleri¹⁶⁸ arasında yer almaktadır. Güney Afrika'nın 2010 yılında gruba dahil edilmesiyle finansal piyasalarda bu ülke grubu BRICS olarak anılmaktadır. BRICS ülkelerinin ortak özelliği; nüfuslarının fazla olması ve doğal kaynaklar bakımından zengin olmalarıdır. Bu şekilde gruplandırılmalarının altında, farklı ülkelerden yatırımları çekebilmeleri, ucuz emek ve düşük üretim maliyetiyle ulusal gelirlerini hızla artırmaları ve ekonomi tarihlerinde krizlerle karşılaşmalarıdır¹⁶⁹. Bölgelerinde ve küresel piyasada büyük önem taşıyan beş BRICS ülkesi dünya nüfusunun neredeyse %40'ına sahiptir.

2007-2008 küresel finansal krizi sırasında BRICS'in büyüme oranları, dünyanın diğer bölgelerindeki durgunluk nedeniyle yavaşlamıştır. Bununla birlikte, güçlü döviz rezervleri ve artan iç talep, finansal krizlere dayanmalarını sağlamıştır. Bir çok ekonomist ve uzman BRICS'in krizden güçlü bir şekilde çıktığına inanmaktadır¹⁷⁰. Brezilya'nın BRICS ülkeleri arasında krizle mücadele etmesi, doğal kaynaklar açısından zengin olması, petrol rezerv devi olması beklendiğinden 2050'li yıllarda dünya ekonomisinin gidişatını belirleyecek ülke konumunda olacağı beklenmektedir¹⁷¹.

Brezilya, BRICS ülkeleri içerisinde nüfus sayısı en fazla ve en gelişmiş ekonomi olarak da anılan bir ülkedir. Bulunduğu kıtanın en büyük ekonomisi olarak bilinen Brezilya, 2013 yılında kişi başına düşen 12.216 Amerikan doları ile dünya ülkeleri arasında 60., İnsani Gelişme Endeksi'nde ise 79. sırada yer almaktadır. Bu

¹⁶⁸ Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti.

¹⁶⁹ Müslüme Narin ve Dilek Kutluay, "Değişen Küresel Ekonomik Düzen: BRIC, 3G ve N11 Ülkeleri", **Ankara Sanayi Odası Yayın Organı**, 2013, s.31-32.

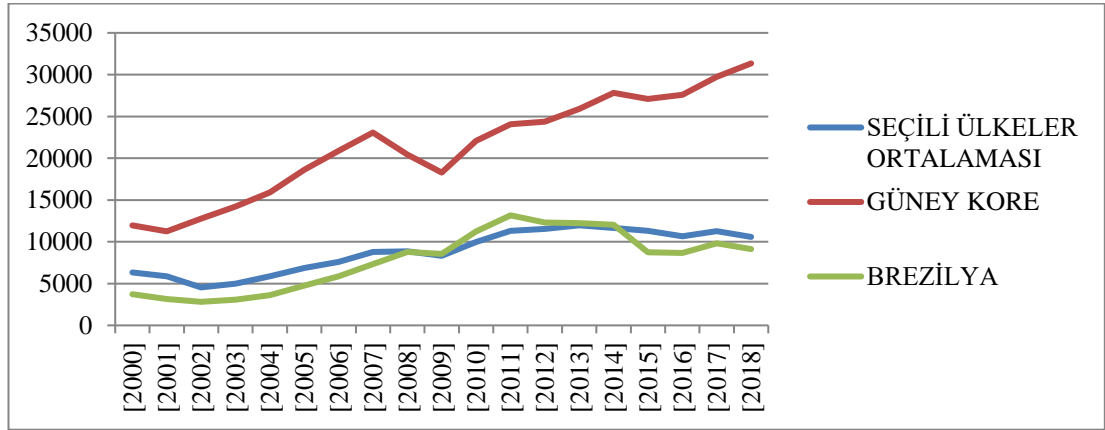
¹⁷⁰ Selçuk Balı ve Erol Demir, "Impact Of The Global Financial Crisis On BRICS And Piigs Countries", **Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal**, Cilt:2, s. 93.

¹⁷¹ Konya Ticaret Odası, "Brezilya Ülke Raporu", 2014, http://www.kto.org.tr/d/file/brezilya-ulke-raporu_2014.pdf, (13.05.2019), s.7.

durum sosyal adaletsizlik gibi sorunların varlığını işaret etmektedir¹⁷². 1995 Meksika Krizi, 1997 Asya Krizi, 1998 Rusya krizinden etkilenmesiyle “Real Planı” ile enflasyon oranı aşağıya çekilmeye çalışılmış fakat ekonomik konjonktürde yaşanan sorunlar kamu borçlanmasının artmasına neden olmuştur. Brezilya hükümeti, enflasyonun kontrolü, dış ticaret dengesinin kurulması ve kalkınmanın sağlanması stratejilerine yönelmiştir¹⁷³. 1981-1984 yılları arasında yıllık enflasyon oranı çok büyük rakamlara ulaşan Brezilya bununla mücadele etmiş, 1993-1994 yıllarında hiperenflasyon oranı %2700 olarak hesaplanmıştır¹⁷⁴. Yüksek enflasyon oranları finansal istikrarsızlığa neden olarak reel kayıplara sebep olmaktadır. 1990’lı yıllarda, dünya ekonomisinde de düşüşler görülmüş, ülkelerin yıllık GSYİH büyüme oranı aşağı yönlü bir seyir izlemiştir.

Grafik 21, 2000-2018 yılları arası Brezilya, Güney Kore ve seçili ülkeler grubunda yer alan Arjantin, Meksika ve Türkiye’nin GSYH miktarlarının ortalamalarını göstermektedir. Brezilya’nın GSYH yıllar itibariyle artış göstermiş fakat Güney Kore’yle kıyaslandığında istikrarsız bir performans sergilemiştir. 2015 yılından itibaren daralma yaşayan Brezilya ekonomisi, orta gelir tuzağından kurtulamamıştır.

Grafik 21: Brezilya, Güney Kore ve Seçili Ülkelerin GSYH Değerleri (2000-2018)

Kaynak: The World Bank, “World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (21.05.2019).

¹⁷² Uluslararası Politika Akademisi, “Siyasal Sistemler: Brezilya”, 2015, http://politikaakademisi.org/2015/01/22/siyasal-sistemler-brezilya/#_ftn46, (17.05.2019).

¹⁷³ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, “Brezilya Ülke Bülteni”, 2015, <https://www.deik.org.tr/uploads/brezilya-ulke-bulteni-kasim-2015-2.pdf>, (17.05.2019), ss.2-3.

¹⁷⁴ Turan Yay ve Gülsem Yay, “Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler”, İstanbul Ticaret Odası, Sayı:47, 2001, s.41’den aktaran Şehnaz Bakır Yiğitbaş, “Gelişen Piyasa Ekonomilerinde Alternatif Para Politikası Stratejileri, Türkiye Ekonomisi Açısından Bir Değerlendirme”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:16, Sayı:1, s.217.

Grafik 21’de, Brezilya ve seçili ülkelerin GSYH ortalamasının birbirine yakın miktarlarda fakat Güney Kore ile arasında fark bulunduğu görülmektedir. 2009 yılında krizden dolayı Brezilya %0,3 küçülme yaşamış, bir düşüş yaşansa da ülkenin büyüme serüveni devam etmiş ve krizden az etkilenen ülkeler arasında gösterilmiştir¹⁷⁵. 2010 yılında GSYH’sı 3.739 dolar olan Brezilya, 2010 yılında 11.292 dolar ile tuzaktan çıkışta büyük bir adım atmıştır¹⁷⁶. 2014 yılında gerçekleşen düşüşün sebebi yılın ikinci çeyreğinde %9 oranında daralma görülmesidir. Bu süreçte Brezilya hükümeti müdahale ederek politika faiz oranını %11,75 seviyesine çekmiştir¹⁷⁷. 1995-2015 yılları arasında ortalama %2, 74 büyüme oranı gösteren Brezilya, 2015 yılında %3,85 oranında küçülme yaşamıştır. Bu dönemde siyasi belirsizlikte ülke ekonomisine olan güveni zedelemiştir¹⁷⁸. 2014 yılında düşüşe geçen ülkenin 12.026 dolar olan GSYH’sı 2015 yılında 8.750 Dolar olarak hesaplanmıştır. 2016 ve 2017 yıllarında ciddi bir yükseliş söz konusu değildir.

2017 yılında ise Brezilya daha kötü bir konuma yerleşmiş, Türkiye ise 2010 ve 2017’de aynı çizgide devam ederek yerinde saymıştır. 1980’li yıllardan günümüze değerlendirildiğinde, Brezilya ekonomisi tuzaktan çıkma fırsatını yakalamaya çalışırken tekrar bir düşüş yaşayarak tuzak riskiyle karşı karşıya kalmıştır¹⁷⁹. Brezilya’nın da bulunduğu 13 üst orta gelirli ekonominin gelir seviyelerinin sürekli artan yönlü bir seyir izlememeleri sebebiyle orta gelir tuzağına yakalanabilecekleri gibi büyük bir tehdit söz konusudur¹⁸⁰.

Küreselleşmenin de etkisiyle rekabet üstünlüğü sağlamak isteyen ülkelerin Ar-Ge harcamalarına pay ayırması ve bu harcamaları karşılayabilmek için de küresel pazarda satışlarını arttırması gerekmektedir¹⁸¹. Ar-Ge’nin öneminin artmasıyla sanayileşme sürecini hızlandırmak isteyen gelişmekte olan ülkeler Ar-Ge harcamalarını arttırmaktadır. Bu ülkeler yüksek teknolojlili ürünlerin emek kısmında

¹⁷⁵ EGE BÖLGESİ SANAYİ ODASI, “2014 Yılında Türkiye, Dünya Ekonomisi 2015 Yılından Beklentiler”, 2015, s.11.

¹⁷⁶ Mahfi Eğilmez, “Orta Gelir Tuzağında 40 Yıl”, 20.05.2018, <https://www.mahfiegilmez.com/2018/05/orta-gelir-tuzagnda-40-yl.html>, (30.05.2019).

¹⁷⁷ EGE BÖLGESİ SANAYİ ODASI, “2014 Yılında Türkiye, Dünya Ekonomisi 2015 Yılından Beklentiler Raporu”, 2015, s.5.

¹⁷⁸ Seyhan Taş ve Ferhat İspiroğlu, “Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Bir Değerlendirme”, **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:14, Sayı:2, 2017, s.235.

¹⁷⁹ Mahfi Eğilmez, “Orta Gelir Tuzağı’nda 40 Yıl”, **Kendime Yazılar**, 20.05.2018, <https://www.mahfiegilmez.com/2018/05/orta-gelir-tuzagnda-40-yl.html>, (30.05.2019)

¹⁸⁰ Eda Bozkurt, Haktan Sevinç ve Erol Çakmak, “Orta Gelir Tuzağı: Üst Orta Gelirli Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizi”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt:16, Sayı:2, 2016, s.385.

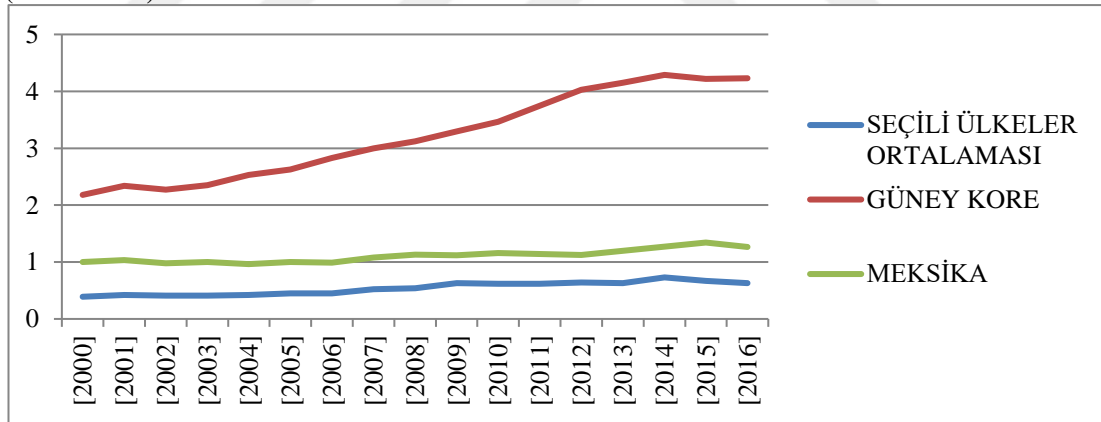
¹⁸¹ Hasan Tağraf, “Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2002, s.41.

yer almaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren Ar-Ge alanına yapılan yatırımların yüksek teknoloji ürünler üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır¹⁸².

Gelişmekte olan ülkelerin Ar-Ge faaliyetlerinden sonuç alabilmeleri için altyapı çalışmalarının tamamlanmış olması ve beşeri sermaye düzeylerinin yeterli olması gerekmektedir. Bu şartları sağlayan ülkeler minimum maliyetle üretim yaparak ancak küresel ekonomide pay yaratabilirler. Dışa açık bir ekonomi haline gelmeleri durumunda diğer ülkelerle etkileşim halinde olmaları bilgi alışverişi ve teknoloji transferi sağlamakta, ihracatın artması da ekonomik büyümeyi beraberinde getirmektedir. Düşük maliyetle ve yüksek kalitede üretilen yenilikler dış pazara sunulmaktadır¹⁸³. Fakat ülke yeniliklerden ve bilgi transferinden yararlanmak için kurumsal düzenlemelere sahip değilse, Ar-ge harcamalarının üretim ve ihracat üzerinde bir etkisi olmayabilir¹⁸⁴.

Grafik 22, Brezilya, Güney Kore ve seçili ülkelerde Ar-Ge harcamalarının GSHY'ye oranını vermektedir. Gelişmekte olan ülkeler grubunda olan Brezilya, Ar-Ge harcamalarına çok düşük oranda pay ayırmaktadır.

Grafik 22: Brezilya, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ye Oranı (2000 – 2016)

Kaynak: The World Bank, “World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (01.06.2019).

Grafik 22’de, seçili Ülkeler ve Brezilya’nın GSYH’den Ar-Ge harcamalarına ayırdıkları payın çok düşü bir miktarda artma eğiliminde olduğunu görmekteyiz.

¹⁸² Rahmi Çetin, “Yeni Sanayileşen Ülkelerde Ar-Ge Harcamaları ve Yüksek Teknoloji Ürünü İhracatı Arasındaki İlişkinin Panel Veri Analizi Yöntemi ile İncelenmesi”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt:66, 2016, s.32-33.

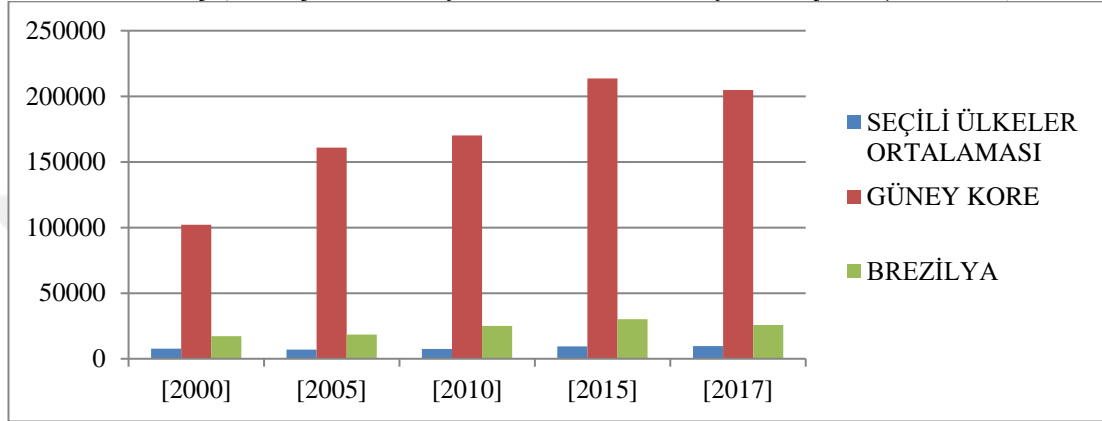
¹⁸³ Mustafa Özer ve Necati Çiftçi, “Ar-Ge Harcamaları Ve İhracat İlişkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:23, 2009, s.43-44.

¹⁸⁴ Pontus Braunerhjelm ve Per Thulin, “Can Countries Create Comparative Advantages?”, **Centre of Excellence for Studies in Science and Innovation (CESIS)**, Electronic Working Paper Series, Working Paper, No:61, p.4.

Güney Kore'nin, GSYH payından Ar-Ge'ye çok yüksek bir pay ayırmalarının altında ise, istikrarlı ve etkin teknoloji politikaları yatmaktadır. Bir ülkenin Ar-Ge yatırımlarının sonucunu patent sayısı o ülkenin aynı zamanda Ar-Ge alanındaki potansiyeli hakkında bilgi vermektedir¹⁸⁵. Ülkenin teknoloji seviyesinin artması aynı zamanda büyümeyi de olumlu yönde etkileyerek yoksulluğu azaltacaktır¹⁸⁶.

Grafik 23, Brezilya, Güney Kore ve seçili ülkelerde patent başvuru sayılarını göstermektedir.

Grafik 23: Brezilya, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Patent Başvuru Sayıları (2010-2015)

Kaynak: The World Bank, "World Bank Development Indicators", <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (01.06.2019).

Grafik 23'te Brezilya'nın patent başvuru sayılarının seçili ülkeler ortalamasının üzerinde olduğunu göstermektedir. Brezilya ve Türkiye bulunduğu ülkeler dünya ortalamasına yakın bir seyir izlemektedir. Brezilya aynı zamanda patent tescil sayısı sıralamasında da OECD ülkeleri ortalamasını altında yer almaktadır. Patent başvuru sayısı, tescil sayısı ile ülkenin kalkınma hızı arasında doğru bir korelasyon vardır¹⁸⁷. 1991-2005 yılları arasında Güney Kore ve Türkiye'nin üretkenliğinde güçlü bir artış olmakla birlikte, Brezilya'da ki artış daha yavaş fakat istikrarlıdır. Brezilya ve gelişmekte olan seçili ülkeler Güney Kore'nin atıf sayısına henüz ulaşamamaları da yakalama süreci devam etmektedir¹⁸⁸. Bu noktada teknoloji devi olan gelişmiş ülkeleri yakalayabilmek için bilgiye yatırım yapılmalı, teknoloji transferinin yoğunluğu artırılmalıdır.

¹⁸⁵ İsmet Göçer, "Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı, Dış Ticaret Dengesi ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri", **Maliye Dergisi**, Sayı:165, 2013, s.219-220.

¹⁸⁶ Reyhan Cefri, "Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bilgi Ekonomisinin Büyüme, Yoksulluk ve Gelir Dağılımına Etkisi", **BEYDER**, Cilt:13, Sayı:1, 2018, s.27.

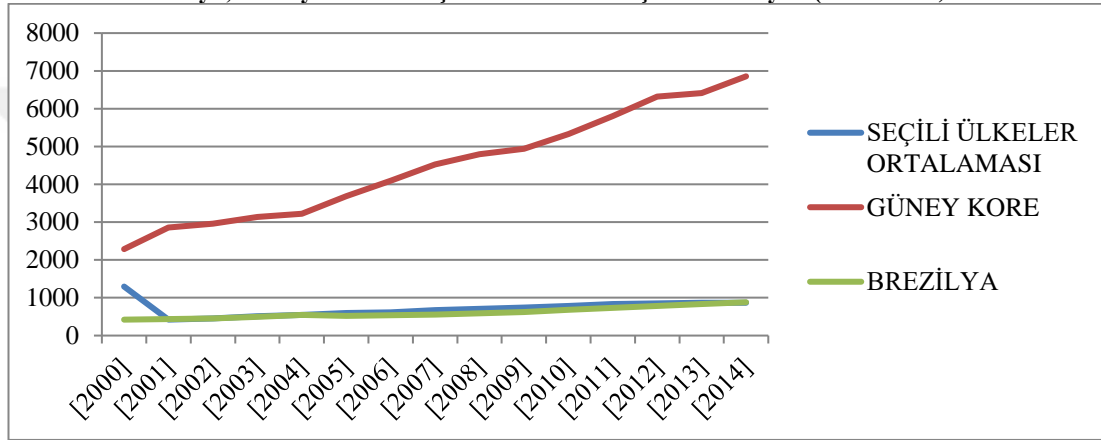
¹⁸⁷ Işık ve Kılınç, s.43.

¹⁸⁸ Wolfgang Glänzel, Koenraad Debackere ve Martin Meyer, " 'Triad' or 'Tetrad'? On Global Changes In A Dynamic World", **Department Of Managerial Economics, Strategy And Innovation (MSI)**, Vol:74, No:1, 2008, pp.71-88.

Brezilya'nın Ar-Ge harcamalarına yüksek oranda pay ayırması, yüksek teknoloji ürünlerinin üretimini arttıracak, ülkenin yüksek katma değerli ürünler ihraç etmesini sağlayacaktır. İhracatın artması dolaylı yoldan GSYH'nın artması yönünde etki edecektir. Tüm bu olumlu gelişmelerin sonucunda dış ticaret dengesinin kurulması ülkenin ekonomik büyümeyi arttırmaktadır¹⁸⁹.

Grafik 24, 2000-2014 yılları arası, Brezilya, Güney Kore ve seçili ülkelerdeki araştırmacı sayısını göstermektedir. Ar-Ge harcamaları oranı ve patent başvuru sayısında kayda değer bir performans sergileyemeyen Brezilya, araştırmacı sayısında da aynı çizgiyi devam ettirmektedir.

Grafik 24: Brezilya, GüneyKore ve Seçili Ülkelerde Araştırmacı Sayısı (2000-2014)

Kaynak: The World Bank, "World Bank Development Indicators", <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (03.06.2019).

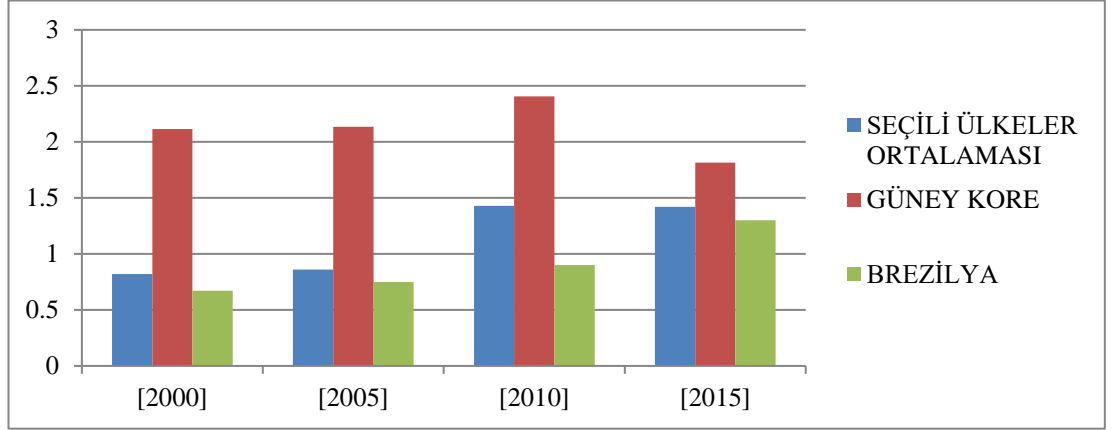
Ar-Ge faaliyetlerinin temelini bu alanda çalışan personel oluşturmaktadır. Güney Kore ile arasında büyük fark bulunan Brezilya'nın ve seçili gelişmekte olan ülkeler, nicelik ve nitelik yönünden daha fazla Ar-Ge personeli istihdam etmelidirler¹⁹⁰. Ayrıca, Grafik 24'te, Brezilya ve seçili ülkeler araştırmacı sayısının birbirleriyle aynı olduğunu görülmektedir. Bu durum orta gelir grubunda bulunan Brezilya ve seçili ülkelerin bu alana GSYH içerisinde kaynak aktarmadığını göstermektedir. Bu durum, söz konusu ülkelerin orta gelir grubundan çıkışta engelleyici rol oynamaktadır.

Grafik 25, Brezilya, Güney Kore ve seçili ülkelerde yükseköğretim harcamalarının GSYH'ye oranı gösterilmiştir.

¹⁸⁹ Göçer, s.220.

¹⁹⁰ Ünal ve Nisa, s.17.

Grafik 25: Brezilya, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yükseköğretim Harcamalarının GSYH'ye Oranı (2000-2015)

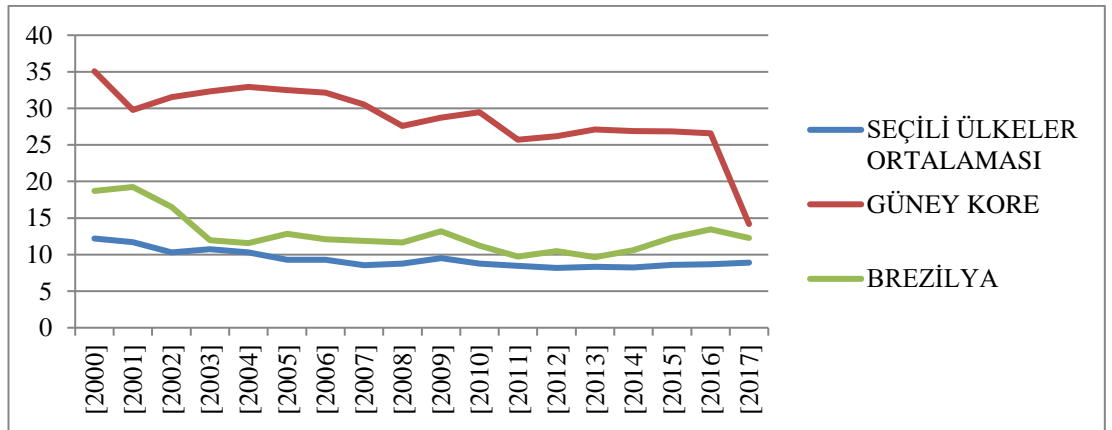

Kaynak: The World Bank, “World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators> ve <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>, (13.07.2019).

Hükümetin harcamalarını eğitim alanına yoğunlaştırması, çok sayıda üniversitenin bulunması ve temel eğitimin zorunlu hale getirilmesi Brezilya'nın konumunu yüksek gelirli ülkelere yaklaştırmaktadır. Yüksek gelirli ekonomiler, eğitim sistemlerinde reform yaparak, bilime yatırım yaparak sürdürülebilir büyümeyi sağlamışlardır.

Grafik 26'da, Brezilya ve seçili ülkelerde yüksek teknoloji ürünlerin toplam ihracat içindeki payı gösterilmektedir. Brezilya'nın ihracat payının düşük oranlarda seyrettiği görülmektedir.

Grafik 26: Brezilya, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yüksek Teknoloji Ürünlerin Toplam İhracat İçindeki Payı (2000-2017)

Kaynak: The World Bank, “World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (04.06.2019).

ABD, Çin ve Japonya yüksek teknoloji ihracatında çok yüksek paylara sahip ülkeler arasında iken, Türkiye ve Brezilya OECD ülkelerinin ve ABD'nin gerisinde

bulunmaktadır¹⁹¹. İleri teknolojik ürünlerin harcamalarına en yüksek Ar-Ge payı ayrılmalıdır.

Yükselen piyasalarda patent sayısının artışı ve yüksek teknolojik ürünlerin ihracatı ile ekonomik büyüme arasında doğru bir orantı vardır. Bundan dolayı Ar-Ge harcamaları payını arttırarak, bu alanda bilim insanlarını istihdam ederek ve buna bağlı olarak kaliteli ürünler üretmenin orta gelirli ülkeleri tuzaktan uzaklaştıracağı bir gerçektir. Yüksek gelir grubunda bulunan ülkeler bilgiyi üretim sürecine dahil ederek teknolojilerini üretmekte ve ciddi bir pay ayırmaktadırlar¹⁹².

2.2. TÜRKİYE EKONOMİSİ VE ORTA GELİR TUZAĞI SORUNLARI

Ülke ekonomilerinde düşük gelirden orta gelir grubuna geçiş görece olarak daha kolay olmakta, emek gücünün fazlası sanayi alanına transfer edilmekte ve bu durum büyüme sürecini hızlandırmaktadır. Fakat bir ülke ekonomisinin eğitim aracılığıyla beşeri sermaye alanında ilerleme katedememesi ve Ar-Ge sistemlerini geliştirmemesi durumunda orta gelir tuzağı riski ile karşılaşacak, büyüme serüveni yavaşlayacaktır¹⁹³. Türkiye'nin 2000 yılından sonra büyüme süreci bu bölümde değerlendirilecektir.

2.2.1. Türkiye Ekonomisi İçin 2000 Yılı Sonrası Büyüme Süreci

1923-2012 yılları arasında Türkiye ekonomisinin ortalama yıllık büyüme hızı % 4,5 olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi dönemini de kapsayan 2003-2012 yılları arasında ortalama yıllık büyüme hızı % 4,8 olmuştur. Cumhuriyet sonrası dönem ile AK Parti dönemi arasında ortalama büyüme hızında büyük bir farklılık söz konusu olmamıştır. Türkiye'nin bu dönem boyunca büyüme hızında iki defa ivme kaydedilmiştir. 2001-2003 yıllarının durgun geçmesinin ardından 2004 yılında bir yükseliş sağlanmıştır. 2009 krizinin etkisinden çıkılmasıyla da 2010 ve 2011 yıllarında yükseliş sağlanmıştır.

¹⁹¹ Işık ve Kılınç, s.37.

¹⁹² Gökçen Özkan ve İlyas Bayar, "Yükselen Ekonomilerin Ar-Ge Harcamalarının, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Mallarının İhracatının ve Patent Sayılarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi (2000-2015)", **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:11, Sayı:27, 2019, ss.165-166

¹⁹³ Erinç Yeldan, Kamil Taşçı, Ebru Voyvoda ve Mehmet Emin Özsan, "Orta Gelir Tuzağı'ndan Çıkış: Hangi Türkiye? Cilt 2:Bölgesel Kalkınma ve İkili Tuzaktan Çıkış Stratejileri", **Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu**, 2013, s.13.

22 Kasım 2000 tarihinde, Türkiye ekonomisinde patlak veren bir finansal kriz yaşanmıştır¹⁹⁴. 22 Kasım 2000 yılında yaşanan döviz krizinde Türkiye piyasasına giriş yapan sermayenin büyük bir kısmı kısa vadeli-borç oluşturan girişlerdir ve bu girişlerin %80'ninden fazlası bankalar tarafından borç alınarak gerçekleştirilmiştir¹⁹⁵. 2001 krizi sonrası ekonomide küçülme yaşanmıştır fakat alınan ekonomik önlemlerin sıkı bir şekile yürütülmesi sonucunda etkileri azaltılarak gelişmeler kaydedilmiştir. 2005 yılına kadar olan dönemde enflasyon ve nominal faizlerinde ciddi bir düşüş yaşanmış, kamu sektörü açığı kapatılmıştır. YTL'nin bu dönemde değer kazanması ihracatın artmasına engel olmamıştır. Fakat diğer taraftan sürekliliğini koruyan cari açık, kamunun borçlarının bulunması, işgücünün istihdam alanına yönlendirilememesi sonucu reel ücretlerde düşüş yaşanması dönemin kritik sorunlarından. Özel sektörün yatırımlarının bu dönemde artış yönünde ilerlemesi, özel tüketimin ve ihracatın artmasıyla, kriz sonrası 2005 yılının ilk yarısında dahil olduğu yıllarda ortalama yıllık büyüme hızı %7.3 oranındadır. Atıl kaynakların kriz sonrası kullanılması sonucu büyüme sağlanmıştır¹⁹⁶.

Bu kriz sonrası 2002 yılında tek başına iktidara gelen ve Kemal Derviş'ten IMF programını devralan AK Parti hükümeti Ali Babacan'ın da ağırlığıyla programa uymuştur. AK Parti'nin iktidara gelmesiyle 2006 yılı arasında milli gelirden artış sağlanması, "ölmüş ama gömülmemiş" bankacılık sisteminin varlığı ve Merkez Bankasının da enflasyonu kontrol edemediği bir dönemde bu program bütçe dengesini de ön plana alarak tutarlı bir yol izlemiştir. Programı başarı ile uygulayan iktidar partisi Haziran 2007 seçimlerinde de başarıyı yakalamışlardır¹⁹⁷.

Türkiye, 2006 yılından sonra ortalama büyüme hızında dalgalanmalar yaşayarak hızını kaybetmiştir. Türkiye ekonomisinde 2005 yılından itibaren sermaye kullanımında büyük bir yükseliş olduğu gözlemlenmektedir. Bunun altında yatan en önemli neden, Türkiye'nin 2005 yılından itibaren büyümesini sermaye ithal ederek sağlamasıdır. Sermaye finanse edemediği noktada Türkiye büyüme eğiliminde sert dalgalanmalar yaşadığı görülmüştür.

¹⁹⁴ Ercan Uygur, "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", **Türkiye Ekonomi Kurumu**, 2001, Cilt:1, s.6.

¹⁹⁵ Yılmaz Akyüz ve Korkut Boratav, "The Making of the Turkish Financial Crisis", **World Development**, Cilt:31, Sayı:9, 2003, s.1154.

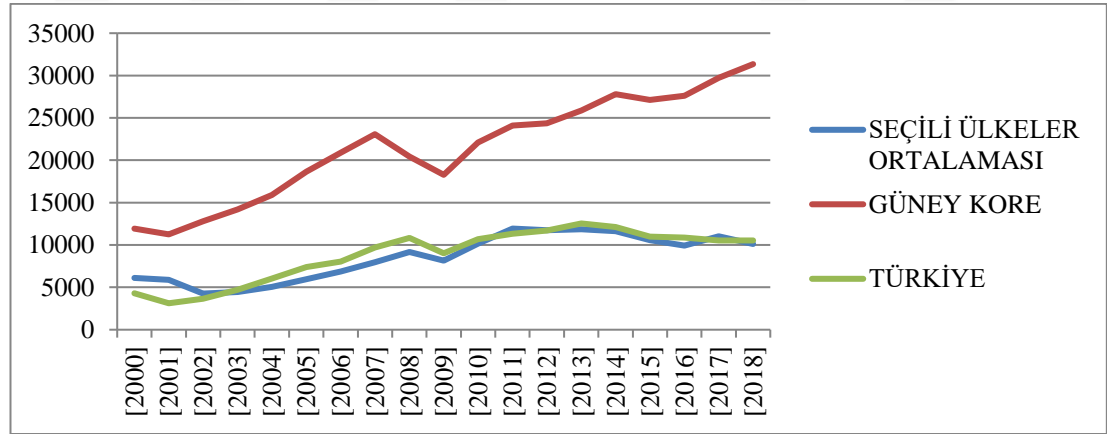
¹⁹⁶ Suat Özeren, "2001 Krizi Sonrası Ekonomik Büyüme, İstihdamdaki Gelişmeler ve Beklentiler", **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, Cilt:81, 2012, s.2.

¹⁹⁷ Refet S. Gürkaynak ve Selin Sayek-Böke, "AKP Döneminde Türkiye Ekonomisi", **Birikim Dergisi**, Sayı: 296, 2013, ss.64-66.

2008 yılında IMF programının resmi kayıtlarda da sonlanmasıyla beraber yerini Orta Vadeli Programlara (OVP) bırakmıştır fakat bu programlarda kurumların tam olarak nasıl bir politika yürüteceğinin belirsiz olduğu bir sürece girilmiştir. 2008-2009 yıllarında etkisi Türkiye'ye ulaşan küresel krizin ve Türkiye'de politika boşluğunun da etkisiyle 2009 yılında ekonomide büyük bir küçülme yaşanmıştır. Bu dönemde maliye ve para politikaları talebi arttırmaya yönelmiş fakat üretim hacmi artmadığından talebin canlandırılması için yurt dışına yönelmişlerdir. Ayrıca bu süreçte hanehalkı ve şirketler rekor seviyede borçlanma yoluna gitmiştir. Bu daralmadan sonraki yıllarda atıl kapasitenin harekete geçirilmesiyle hızlı bir büyüme sürecine tekrar girilmiştir. Türkiye ekonomisinin tarihi krizler açısından ele alındığında ise, atıl kapasitenin kullanılmasıyla 2001 ve 2009 krizinden çıkıldığı ifade edilmektedir. Fakat günümüzde beklemekte olan bir kapasite bulunmamakta, Türkiye ancak üretim hacmini genişleterek yüksek ekonomiler arasına girebilecektir¹⁹⁸.

Grafik 21, 2000-2018 yılları arası Türkiye, Güney Kore ve seçili ülkeler grubunda yer alan Arjantin, Meksika ve Brezilya'nın GSYH miktarlarının ortalamalarını göstermektedir.

Grafik 27: Türkiye, Güney Kore ve Seçili Ülkelerin GSYH Değerleri (2000-2018)

Kaynak: The World Bank. "World Bank Development Indicators", 2019, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (07.06.2019).

Türkiye 1955 yılında alt orta gelirli ülke konumuna geçmiş, üst orta gelir grubuna ise 2005 yılında ulaşmıştır. Alt orta gelir grubunda yaklaşık 50 yıl bulunmuş, bu süreçte üst orta gelire geçişte ortalama GSYH Büyüme Oranı %2.6 olmuştur¹⁹⁹. Türkiye, 2005-2019 yılları arasında yüksek orta gelir düzeyini

¹⁹⁸ Gürkaynak ve Böke, ss.66-68.

¹⁹⁹ Felipe, Abdon, Kumar, 2012, p.22.

korumaktadır. Türkiye'nin, 1950 yılından 2005 yılına kadar GSYH'nin ABD'nin GSYH'sine oranı ortalama olarak %17-%20 arasında bir değer almıştır. 2001 krizi dünya ülkelerini ve Türkiye'yi etkilemiştir. 2003-2007 döneminde ciddi gelişmeler yaşansa da grafikteki verilerden de hareketle ABD'ye uzaklık sabit gözükmektedir. Bu noktada 1960'larda Türkiye'nin mevcut ekonomisine yakın olan G. Kore bu izleyen 1990'lı yıllarda büyüme hızını kazanarak²⁰⁰ 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'den çok daha güçlü bir trend izlemiştir.

Türkiye ekonomisinin GSYİH'sı 2003-2014 döneminde büyüme hızının ortalaması %4.8 iken bu oran 2002-2006 döneminde daha yüksek bir hız göstererek ortalamasını %7.2'ye yükseltmiştir. Fakat daha uzun bir dönem olan 2008-2013 sürecinde ise ortalama büyüme hızı %3.9 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç Türkiye'nin orta gelir tuzağında olup olmadığı sorusunun gündemde kalmasına neden olmuştur²⁰¹.

Grafik 27'ye göre; ele alınan 2010-2016 yılları arasında ortalama büyüme hızı ise %6,7 hesaplanmış bu da ülkenin küresel kriz sonrası yüksek büyüme performansı sergilediğini göstermektedir²⁰². 2016 yılında 15 Temmuzda meydana gelen darbe girişimi sebebiyle ülke ekonomisinde 0,8 oranında daralma yaşanmıştır ve ortalama büyüme oranı %3,2 olarak belirlenmiştir. İşsizlik oranı %10,9 olarak gerçekleşirken, Toplam faktör verimliliği 2016 yılında büyümeye negatif yönde katkıda bulunmuştur. Darbe girişimi, küresel ekonomilerle olan ilişkilerin yatırımları daraltması, Rusya ile yaşanan sorunlar, ülkemizde sığınmacı sayısının artması, tarımda yaşanan istenmeyen koşullara rağmen ülke içinde talep canlandırılmaya çalışılarak istihdam yaratılmıştır. 2016 yılında alınan ekonomik tedbirler ve 2017 yılında özel tüketim harcamaları, ihracat ve sabit sermaye yatırım harcamaları artışıyla beraber büyüme oranında yükseliş meydana gelmiş, büyüme oranı %5,1 olarak belirlenmiştir. Bu dönemde sektörler alt başlıklar halinde ele alındığında; sanayi sektörü 1,3 puan, hizmetler sektörü ise 3,4 puan olarak ekonomiye olumlu yansıdığı görülmektedir. Ekonomik büyümede toparlanmanın etkisiyle 2017 yılında

²⁰⁰ Erinç, 2012, s.26.

²⁰¹ T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, "Orta Vadeli Program (OVP)", www.kalkinma.gov.tr, (15.11.2014) 'den aktaran Sinan Alçın, Billur Güner, "Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi**, Cilt:37, Sayı:1, 2015, s.29.

²⁰² T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, "Ekonomik Veriler", <http://www.sbb.gov.tr/>, (08.06.2019).

işsizlik oranları düşme yönünde hareket etmiştir²⁰³. Türkiye ekonomisi 2018 yılının son çeyreğinde GSYH %3 oranında daralmış fakat KBGSYH 9.632 dolar ile belirlenen tutarın 247 dolar üzerinde olmuştur. Sanayi, hizmetler ve tarım alanlarında reel olarak bir artış olmuştur. 2018 yılında GSYH büyüme hızı %2,6 gerçekleşmiştir. Bu büyümenin nedeninin yılın ilk yarısında talep artışına bağlı bir sonuç olduğu, yılın ikinci yarısında ise, mal ve hizmet ihracat artışının büyümeyi sağladığı görülmektedir²⁰⁴. Türkiye ekonomisi için 2015 yılında GSYH'nın 10.936 dolar, 2016 ve 2017 yılında sırayla 11.541, 12.229 dolar olacağı tahmin edilmiştir²⁰⁵. Fakat 2015, 2016, 2017 yıllarında GSYH miktarları sırasıyla 10.984, 10.862 ve 10.546 olarak belirlenmiştir.

Grafik 27'deki eğilim değerlendirildiğinde; 2002 yılında 3.660 \$ olan KBGSYH değeri, 2016 yılı sonlandığında 10.862 \$ olarak belirlenmiştir²⁰⁶. Bu rakamlardan yola çıkarak Türkiye ekonomisinde KBGSYH değerini neredeyse dört katına çıkardığı görülmektedir. Özellikle 2008 yılından itibaren GSYH değeri 2009 yılı hariç (9.036 \$) 10.000 \$ altına düşmemesi vurgulanması gereken bir noktadır. 2008 yılından itibaren Türkiye 10.000 \$ seviyesinden uzaklaşmamıştır²⁰⁷. Buradan hareketle, bir ülkenin belli bir dönem içinde yarattığı gelirden bireylerin, üretim faktörlerinin arasında paylaşılması toplumsal huzurun oluşmasını da sağlamaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç, düşük gelire sahip kesimin paydan daha fazla yararlanması gerektiğidir²⁰⁸. 2016 yılında ise, kullanılabilir gelir üzerinden yapılan hesaplarda; Türkiye'nin toplam gelirinden en fazla payı alan zengin kesim bir önceki yıla göre 0,7 puan artış göstermiş, gelirden en az payı alan kesim ise bir önceki yıla göre sadece 0,1 puan artış göstermiştir. Aynı yılda gini katsayısı ise 0,404 olarak hesaplanmıştır²⁰⁹.

²⁰³ Kalkınma Bakanlığı, "Orta Vadeli Program (2018-2020)", Ekim 2017, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Orta_Vadeli_Program_2018-2020.pdf, (08.06.2019), ss. 8,9,10,12.

²⁰⁴ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, "Ekonomik Veriler", <http://www.sbb.gov.tr/>, (08.06.2019)

²⁰⁵ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, "Orta Vadeli Program (2015-2017)", <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Orta-Vadeli-Program-2015-2017.pdf>, (08.06.2019)

²⁰⁶ The World Bank, "World Bank Development Indicators", <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (09.06.2019).

²⁰⁷ Ömer Faruk Çolak, **Ekonomide Masallar Gerçekler**, Gözden Geçirilmiş 2. Basım, Efil Yayınevi, Ankara, 2018, s.154.

²⁰⁸ Fatih Acar, "Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013)", **Çalışma Dünyası Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2013, s.31.

²⁰⁹ Çolak, s.155.

2019 yılı sonunda büyüme oranı 2,3, GSYH değeri 9.647 dolar, 2020 yılında büyüme oranı 3,5, GSYH değeri 10.292 dolar ve son olarak 2021 yılında büyüme oranı %5 ve GSYH değeri 10.973 dolar olarak tahmin edilmektedir²¹⁰. Bu tahminlerin yanında, Türkiye, 2019 yılında ekonomisinde ilk çeyreği doldurduğunda, büyüme oranı %2,6 oranında küçülme göstermiştir. 2017 yılında bu oran %7,4, 2018 yılında %2,5 olarak belirlenmiştir. 2019 yılı sonu için GSYH ise 8.507 olarak tahmin edilmektedir. Türkiye'nin KBGSYH'sı mevcut durum için düşme yönündedir. İşsizlik oranları artış göstermiştir. Gelişmekte olan bir ülke için enflasyon oranı da aynı zamanda çok yüksek seviyede kalmaktadır. Türkiye, ekonomik konjonktürüne uygun, bilimin ışığında, dış ülkelerle olan ilişkilerimizi de dikkate alarak belirlenecek bir ekonomik programa ihtiyaç duymaktadır²¹¹.

Küresel piyasada ekonomi alanında ülkeler arasında ciddi bir rekabet söz konusudur. Türkiye'nin 2023 yılı hedeflerinin gerçekleştirilmesinde dünya sıralamasında Türkiye'nin altında ve üstünde bulunan ülkelerin performansları da etkili olacaktır. Türkiye'nin hedeflediği GSYH büyüklüğü bir çok değişkene de bağlıdır. Bu durumda, Türkiye siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda önlemler alarak sağlam adımlar atmalıdır²¹². Türkiye, bu noktada güçlü iktisat politikaları çerçevesinden bakmalı, yapısal dönüşümü sağlayacak siyasi kararlar almalıdır. Bu kararlar arasında eğitimin kalitesi artırılması, yatırımlara olumlu yansıtacak olan tasarruflar teşvik edilmesi, kadınların iş yaşamına katılım oranının yükseltilmesi yer almalıdır²¹³.

Tüm bunların yanında GSYH'sinden Ar-Ge alanına pay ayırmada yetersiz kalan Türkiye ekonomisi orta gelir ruzağı riskini Güney Kore, Japonya gibi aşabilecek midir?²¹⁴ Bu sorunun cevabını Türkiye ekonomisinde yıllar itibariyle araştırmacı sayısı ve buna bağlı patent sayısı, eğitim alanında yapılan çalışmalar, yüksek teknoloji ürünlerin hangi aşamada olduğu üzerinden değerlendirilmiştir.

²¹⁰ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, "Yeni Ekonomi Programı Dengeleme-Disiplin-Değişim 2019-2021 Orta Vadeli Program", 2018, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/YeniEkonomiProgram%C4%B1_OVP_2019-2021.pdf, (10.06.2019), s.29.

²¹¹ Mahfi Eğilmez, "Türkiye Krizde Mi?", 31.05.2019, <http://www.mahfiegilmez.com/2019/05/turkiye-krizde-mi.html>, (11.06.2019)

²¹² Mehmet Bulut, "Türkiye'nin Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Geleceği", *Adam Akademi*, Cilt:3, Sayı:2, 2013, ss.57-58.

²¹³ Gürkaynak ve Sayek-Böke, s.67.

²¹⁴ Yeldan, 2012, ss.28-29.

2.2.2. Türkiye Ekonomisi Açısından Orta Gelir Tuzağı Riski

Son yıllarda literatürde tartışılan ‘‘Orta Gelir Tuzağı’’ konusu Türkiye’yi yakından ilgilendirmektedir. 2000’li yıllar ile beraber geliri ortalama 3.000 dolar olan Türkiye bu rakamları 10.000 dolara taşımasıyla bu artışın sürekliliğini sağlayabilecek mi yoksa orta gelir grubunda takılı kalacak mıdır? Kimi ekonomi yazarlarının kişi başına gelirin ciddi bir artış gösteremeyerek tuzağa yakalanacağını ifade ederken, hükümet 2023 yılı için Türkiye’nin KBGSYH’sının 25.000 dolar olacağını hedeflemektedirler²¹⁵.

Gelişmekte olan ülkelerin belirli bir gelir seviyesine geldikten sonra, büyüme hızını ve buna bağlı olarak refahını arttıramaması ve yüksek gelirli ülke grubuna geçememesi durumunda orta gelir tuzağı ile karşılaşmaktadır. Geliri sabitlenen ülkenin üretim hacmini genişletmesi gerekmektedir. Bunu yapabilmek için ilk önce beşeri sermayenin iyileştirilmesi ve Ar-Ge yatırımlarına ayrılan payın artması gerekmektedir²¹⁶. Türkiye’nin uzun yıllar boyunca aynı gelir seviyesinde olması ve Ar-Ge’ye ayrılan payın %1’in altında seyretmesinden dolayı orta gelir tuzağı riski ile karşı karşıya kaldığını söylemek mümkündür.

Ekonomide, yatırım yoluyla üretim kapasitesinin artırılması bir diğer ifadeyle sermaye birikimi, buna bağlı istihdam artışı ve son olarak verimlilik artışı büyümenin en önemli ayaklarıdır. Gelir artışının belirli bir değere ulaşmasıyla verimlilik artışı da aynı yönde ilerlemediği takdirde kişi başına düşen gelir artış hızı yavaşlamaktadır²¹⁷. Ekonomik büyümenin belirleyicisi sadece faktör birikimi değildir. Teknoloji alanında ve dışsallıklardaki değişim, üretimin sektörel bileşimindeki değişiklikler ve düşük maliyetli üretim yöntemlerinin benimsenmesi toplam faktör verimliliğini etkilemektedir. Bu faktörler arasında küreselleşmeyle birlikte gerçekleşen bilgi sermayesine erişimin en önemli etkiye sahip olduğu görülmektedir²¹⁸. Uluslararası mal ve hizmet ticaretinin yoğun olduğu, doğrudan yabancı yatırımların ve bilgi alışverişinin yaygın olduğu dünyada, bir ülkenin üretkenliği Ar-Ge çalışmalarına ve ticari ortaklarının Ar-Ge çalışmalarına bağlıdır²¹⁹.

²¹⁵ Gürsel ve Soybilen, s.1.

²¹⁶ Ümit K. Seyfettinoğlu ve Mehmet Zambak, ‘‘Türkiye’de Bölgesel Farklılaşmadan Orta Gelir Tuzağına Çıkarımlar’’, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:5 , 2017, s.102-105.

²¹⁷ Gürsel ve Soybilen, s.1.

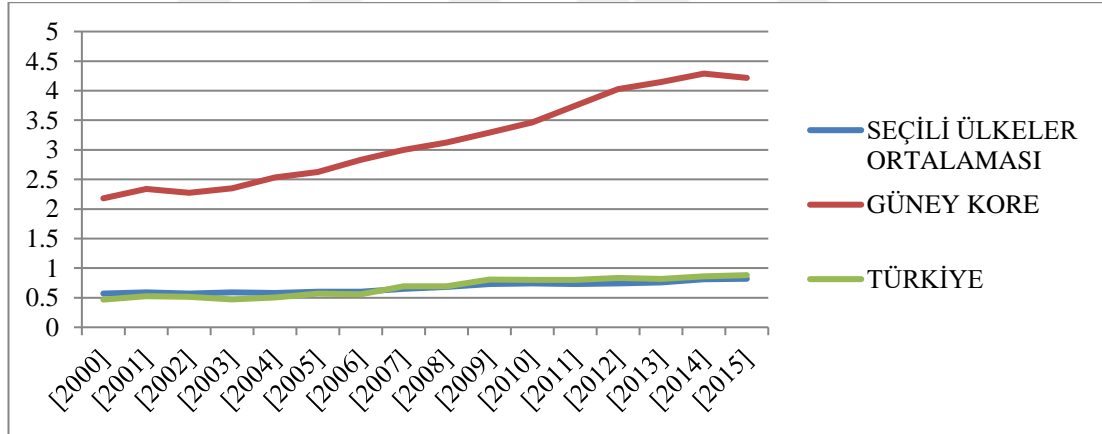
²¹⁸ Jörg Mayer, ‘‘Technology Diffusion, Human Capital And Economic Growth In Developing Countries’’, **United Nations Conference On Trade And Development**, No:154, 2001, pp.2-3.

²¹⁹ David T. Coe, Elhanan Helpman, ‘‘International R&D Spillovers’’, No:4444, **European Economic Review**, 1993, p.1.

Ar-Ge yatırımları ile GSYH ve ekonomik büyüme hızı arasında doğru yönlü bir korelasyon vardır.

Ar-Ge yatırımlarının hem ekonomik hem de kültürel olarak yapabileceği çarpan etkisi nedeniyle politika yapıcılar için de önem arz etmektedir. Araştırma geliştirme, ekonomik büyüme, endüstri yaratma, politik istikrar arasında ve gelişmekte olan ülkelerde orta gelir sınıfının arasında önemli bir ilişki vardır. 2014 yılında küresel düzeyde Ar-Ge harcamalarının payı ele alındığında; 20 ülkenin dahil olduğu Asya kıtasının toplam payı %39.1 (Çin %17.5, Japonya %10.2, Hindistan %2.7), Avrupa kıtasının payı %21.7 (tek başına Almanya %5.7), Amerika kıtasının payı %33.9 ve dünyanın geriye kalan ülkelerinin payı ise %5.3 olarak verilmiştir²²⁰. Türkiye ise 2014 yılında Ar-Ge harcamalarına %0.86 oranında pay ayırmıştır. Grafik 28, Türkiye, Güney Kore ve seçili ülkelerde Ar-Ge harcamalarının GSYH'ye oranını göstermektedir. Türkiye'nin ve seçili ülkelerin Ar-Ge harcamalarına ayırdığı pay oldukça düşük seviyede kalmaktadır.

Grafik 28: Türkiye, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ye Oranı (2000 – 2015)

Kaynak: The World Bank, “World Bank Development Indicators”, 2019, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (11.06.2019).

Türkiye gibi henüz yüksek gelir grubunda olmayan ülkelerin küresel piyasada söz sahibi olabilmesi bilgi temelli teknolojiye verdikleri öneme bağlıdır. Bilgi temelli bir teknoloji politikası oluşturulabilmesi ise Ar-Ge çalışmalarının yoğunluğuna bağlıdır. Grafikten de görüleceği üzere, 2009 yılına doğru Türkiye'nin Ar-Ge alanına ayırdığı pay artış göstermiştir. Fakat seçili gelişmiş dünya ülkeleri ile

²²⁰ 2014 Global R&D Funding Forecast, Global Funding of R&D, R&D Magazine, 03.04.2014, https://abm-website-assets.s3.amazonaws.com/rdmag.com/s3fs-public/gff-2014-5_7%20875x10_0.pdf, (11.06.2019), ss.3-5.

karşılaştırıldığında çok büyük bir fark göze çarpmaktadır²²¹. 2005 yılında %0,56 olan oran 10 yıllık zaman diliminde sadece 0,88'le ulaşmıştır. Gelişmiş ülkelerde ise, bu oran yıllar itibariyle %3'e yakın ve 3'ün üzerindedir. GSYH'dan Ar-Ge'ye ayrılan payın %1 olması durumunda ülkenin teknoloji temelli yenilikçi ürünler üretebilme potansiyelinin olduğu kabul edilmektedir²²². Türkiye ise henüz %1'i aşmamış durumdadır.

2002-2004 yılları arasında faaliyet kollarına göre sanayi alanında teknolojik yeniliklerin oranına bakıldığında, bütün sektörlerde azalış söz konusudur. Özellikle sanayi alanında 2002-2004 yılında %34,58 oranında teknolojik yenilik yapılmışken, 2006-2008 döneminde bu sayı %34,2 olarak belirlenmiştir²²³. Gelişmiş ülkelerde Ar-Ge yatırımlarında özel sektörün payı büyüktür. Türkiye'de ise %64.3 oran ile yükseköğrenim kurumları en çok harcamayı yapan kesim olmuştur²²⁴. Ülkenin küresel ekonomi alanında rekabet edebilirliğini sağlaması özel sektörün Ar-Ge alanındaki girişimlerine büyük ölçüde bağlıdır. Avrupa Birliği'ne üye 27 ülkenin 1990-2009 yılları arasında özel sektörün Ar-Ge harcamaları %53-55 arasında değişiklik göstermektedir. 1990 yılında ABD'de bu oran %54,60 iken 2009 yılına gelindiğinde 61,60'ı görmüştür. Türkiye'de ise, 1990-2009 yılları arasında yaklaşık 2 kat artış yaşanmış, oran %27,40'tan %41'e yükselmiştir²²⁵.

2012 yılında seçili ülkeler arasından ABD'nin Ar-Ge harcamalarının GSYH'ye oranı 2.79, Fransa'nın %2.29, İsrail'in 3.92, Japonya'nın 3.35, Almanya'nın ise 2.97 pay ayırması²²⁶, gelişmiş ülkelerin Ar-Ge yatırımlarına büyük oranlarda pay ayırarak inovasyon üretimlerini artırabildiklerini göstermektedir²²⁷. 1990-2011 yılları arasında 15 OECD ülkesinin Ar-Ge harcamalarına ayırdıkları oran ele alındığında Türkiye'nin en az pay ayıran ülkeler arasında olduğu belirlenmiştir.

²²¹ Gizem Akbulut ve Barış Yıldız, "Orta Gelir Tuzağından Çıkışta Teşvik Politikalarının Etkililiği: Türkiye Örneği", *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2017, Cilt:2, Sayı:4, 2017, s.58.

²²² Funda Rana Adaçay, "Bilgi Ekonomisine İlişkin Temel Göstergeler Açısından Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Karşılaştırılması", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:19, 2007, s. 188.

²²³ Suna Korkmaz, "Türkiye'de Ar-Ge Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Var Modeli ile Analizi", *Journal of Yaşar University*, Cilt:20, Sayı:5, 2010, s.3322.

²²⁴ Sadık Arslan, *Türkiye'de Bilgiye Dayalı İktisadi Büyümeye Geçiş*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.53-55-56.

²²⁵ Ünal ve Seçilmiş, s.15.

²²⁶ Halil Altıntaş, Mehmet Mercan, "Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eşbütünleme Analizi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:70, Sayı:2, 2015, s.349.

²²⁷ Şevket Tüylüoğlu ve Şenay Saraç, "Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İnovasyonun Belirleyicileri: Ampirik Bir Analiz", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2012, Cilt:7, Sayı:1, s.65.

ABD, Almanya ve Japonya ise en çok pay ayıran ülkeler arasındadır²²⁸. Ar-Ge'yi ekonominin ana eksenine alarak kısa bir sürede dünya ülkeleri arasında yerini alan Güney Kore, Türkiye ekonomisi için örnek teşkil etmektedir.

Güney Kore ve Türkiye'nin ekonomik kalkınma süreçlerinin birbirine yakın dönemlerde başlamasına rağmen Güney Kore'nin günümüzde yüksek gelirli ekonomi konumuna ulaşmasının altında yatan en önemli nedenlerden biri yeniliği artırmaya yönelik politikalar uyguluyor olmasıdır. G. Kore inovasyona büyük önem vermiş ve rekabet edebilirliğini arttırmıştır. Ülkelerin bilim ve teknolojiye verdikleri önem, ihracat hacmini de büyük ölçüde belirlemektedir²²⁹. Ar-Ge yatırımları sonucunda yüksek verim elde edilip edilmediğinin cevabını patent başvuru ve tescil sayısı vermektedir²³⁰.

1996-2011 yılları baz alınarak OECD üyesi olan 23 ülkenin üzerinde yapılan çalışmada, patent başvuru sayısı ve ekonomik büyüme arasında tek yönlü ve pozitif, Ar-Ge yatırımları ve ekonomik büyüme arasında ise çift yönlü bir bağlantı kurulmuştur²³¹. Bu noktada gelişmekte olan ülkeler Ar-Ge harcamalarının yanı sıra bunun bir göstergesi olan patent çalışmalarına hız vermelidirler. Türkiye'de patent başvuruları yıllar itibariyle bir miktar artış gösterse de bu rakamlar seçili gelişmiş ülkelerin çok altındadır ve aralarındaki makas çok fazla açıktır. Grafik 29, özellikle yüksek gelirli ülkelerle kıyaslanması aradaki net uçurumu ele vermektedir.

Genel itibariyle yerli ve yabancı patent sayısı üzerinden veriler ele alındığında ise, özellikle 2002-2010 yılları arasında başvuru sayısı ciddi anlamda bir artış göstermiş, 2010 yılında 3.250 olan yerli patent sayısı, 2016 yılı itibariyle 6.445 olmuştur. 5.093 olan yabancı patent sayısı 6 yıllık süreç içerisinde 10.333 olarak belirlenmiştir. Yavaş bir artış oranı sergileyen patent sayıları özellikle 2015 ve 2016 yıllarında tekrar yükselişe geçmiştir. Tüm bu gelişmeler patent tescil sayısında da artışı sağlamış, yerli tescil sayısı 2007 yılında ciddi bir ivme kazanırken, yabancı

²²⁸ Burcu Özcan, Ayşe Arı, "Araştırma-Geliştirme Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi", **Maliye Dergisi**, Sayı:166, 2014, s.41-42.

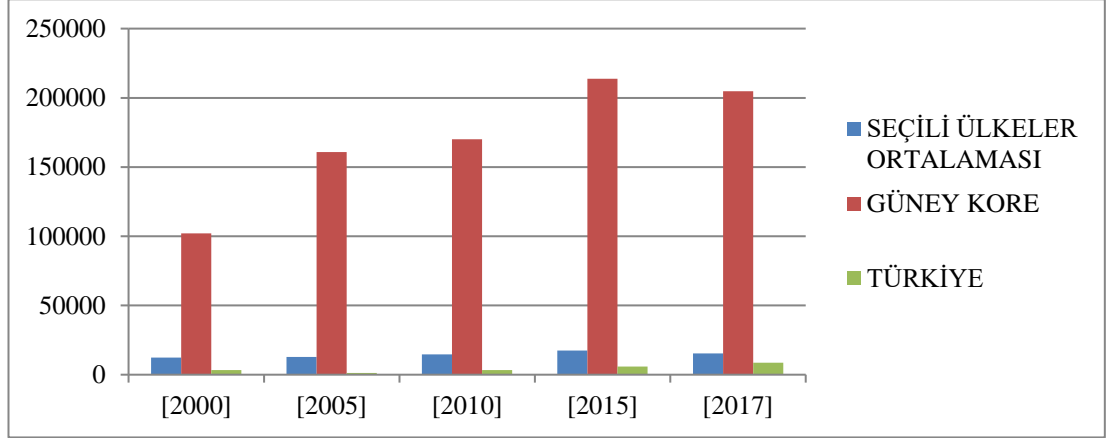
²²⁹ Mustafa Çalışır ve Ahmet Gülmez, "Güney Kore'nin Başarısının Arkasındaki Arge Gerçeği ve Türkiye İle Bir Karşılaştırma", **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2007, s.37,39,40.

²³⁰ Çiğdem Kavak Çeken, "Türkiye'nin Bilgi Ekonomisi Performansı (2004-2014)", **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, Sayı:34, 2016, s.109.

²³¹ Salih Türedi, "The Relationship Between R&D Expenditures, Patent Applications and Growth: A Dynamic Panel Causality Analysis for OECD Countries", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:16, Sayı: 1, s.39.

tescil sayısı 2001 yılında dikkatleri üzerine çekmiştir²³².Grafik 29, Türkiye, Güney Kore ve seçili ülkelerde patent başvuru sayılarını göstermektedir.

Grafik 29: Türkiye, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Patent Başvuru Sayıları (2010-2017)

Kaynak: The World Bank, “World Bank Development Indicators”, 2019, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (12.06.2019).

Grafik 29’da; Güney Kore’nin patent başvuru sayısının 2017 yılında azalış eğiliminde olduğu görülmektedir. Belirli bir gelir seviyesine ulaşan ülkelerin bir noktadan sonra çok büyük artışlar söz konusu olmayacaktır²³³. Türkiye’nin patent başvuru sayısı, seçili ülkeler ortalamasının altında kalmıştır. 2004 yılında Türkiye’nin patent başvuru sayısı 1146 ve 2014 yılında 5841 olarak belirlenmiştir. Aynı yıllarda sırasıyla seçili ülkelerin ortalaması ise, 12734 ve 17471 olarak belirlenmiştir. Türkiye’nin yıllar içerisinde patent başvuru sayılarında ciddi bir yükseliş gözlemlenmemiştir. Ar-Ge harcamalarına ve teknolojiye yatırım yapılmadığı ve bilimin ışığında politikalar üretilmediği taktirde bu sonuçlar değişmeyecektir.

Türkiye’de patent başvuru sayısının düşük seviyelerde kalmasının nedenleri arasında, üretim sürecine dahil olan firmaların ve kişilerin kanunda patent haklarından habersiz olmalarıyla başvuru ihtiyacı hissetmemeleri, bu hakların korunmasında sağlayacak ihtisas mahkemelerinin geç bir tarih olan 2001 yılında kurulması yer almaktadır. Bu durumda patent sahipleri isteklerini kaybetmektedirler. 2000’li yıllara girilmesi ile beraber yenilik sürecine girilmiş, üretim faktörlerinin miktarından daha çok niteliği ön plana alınmaya başlanmıştır. Ülkelerin inovasyon seviyeleri; patent başvuru sayıları yanında yayınlanan bilimsel makalelerle

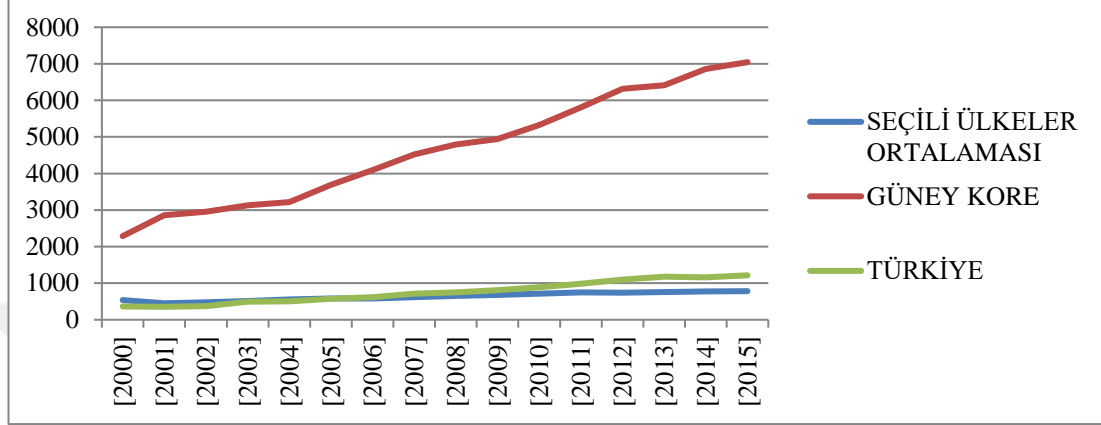
²³² Manisa Ticaret ve Sanayi Odası, “İnovasyonun Korunması Kapsamında İşletmelerin Patent ve Markalaşma Kapasitelerinin Arttırılması Manisa İçin Model Önerisi”, **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları**, Yayın No:0027, 2017, s.31-32.

²³³ Kavak Çeken, s.111.

belirlenmektedir. Aynı zamanda Ar-Ge yatırımlarının yoğun olduğu ekonomilerde bilimsel yayın sayısı da göreceli olarak fazladır²³⁴.

Grafik 30, Türkiye, Güney Kore ve seçili ülkelerde araştırmacı sayısını göstermektedir. Türkiye ve seçili ülkelerin sayıları birbirine çok yakın olarak görülmektedir. Güney Kore ve bu ülkeler arasında çok büyük bir fark bulunmaktadır.

Grafik 30: Türkiye, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Araştırmacı Sayısı (2000-2015)

Kaynak: The World Bank, “World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (12.06.2019).

Üniversitelerde akademik performans ve bilimsel yayın sayısı en kritik ölçütlerden biridir. Türkiye'nin üniversite sayısında ve akademik personel sayısındaki artışla beraber son yıllarda bilimsel yayın rakamlarında da artış gözlemlenmiştir. Türkiye'nin 2001 yılında yayınlarının dünya ülkeleri içindeki pay oranı %0.84 iken, bu sayı yıllar içinde yileşme göstererek 2012 yılında %1.82 olarak belirlenmiştir. Fakat bu iyileşmeler yanında niteliğinde ciddi bir artış söz konusu değildir. Yayınlanan makale sayısındaki artışa rağmen atıf sayısında düşme yaşanmıştır. Bu noktada yayın sayısından daha çok niteliğine, özgünlüğüne odaklanarak çalışmalar yürütülmelidir²³⁵. Türkiye'nin bilimsel yayın sayısı yıllar itibariyle artış gösterse de dünya sıralamasındaki yeri çok az ilerlemektedir. 1996 yılında 27. sırada, 2017 yılında ise dünya ülkeleri arasında 19. sıradaki yerini almıştır. G. Kore ise bu zaman zarfında 20. Sıradan 12. sıraya yükselmiştir²³⁶. Ortaya

²³⁴ Adaçay, ss.185-186-196.

²³⁵ Umay Aktaş Salman, “Türkiye'nin Bilimsel Yayın Karnesi Zayıf”, 30.09.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/turkiyenin-bilimsel-yayin-karnesi-zayif>, (13.06.2019).

²³⁶ İbrahim Ortaş, “Bilimsel Yayınlar Yönünden Türkiye'nin Dünyadaki Yeri Nedir?”, 02.07.2018, <https://indigodergisi.com/2018/07/bilimsel-yayinlar-turkiye-yeri/>, (13.06.2019)

çıkarılan yayınların etki alanı ise düşük düzeyde, OECD ülkelerinin üçte biri kadardır²³⁷.

İstihdam payı içerisinde ne kadar oranda araştırmacı sayısının bulunduğu ülkenin bilime verdiği önemin bir kanıtıdır. Türkiye’de bilimsel yayında ve araştırmacı sayısında yıllar itibariyle yukarı yönlü bir artış sağlansa da yüksek gelirli dünya ülkelerinden geri planda kalmaktadır²³⁸.

Ar-Ge personeli bu faaliyetlerde yer alan araştırmacıları ve teknisyenleri içermektedir. Araştırmacılar, Ar-Ge çalışmalarında, projelerinde sürecin, yeni yöntemlerin planlanması ve uygulanması noktasında görev alan bu alanda uzmanlaşmış kişilerden oluşmaktadır. 2014 yılında Ar-Ge alanında çalışan personelin %53,7’sini özel sektörden, %35,7’sini yükseköğretim kurumlarından, %10,6 oranında ise kamu sektöründen karşılamaktadır²³⁹.

Yüksek gelirli ülkelerde eğitim alanında yenilikçi olmakta ve sürekli sistemlerini de ilerletme yoluna gitmektedirler²⁴⁰. Türkiye bu noktada hızlı bir şekilde bu açığı kapatmak için ciddi önlemler almalıdır. Üretim hacminin genişlemesi ve yatırımların bu yönde artırılması ile beraber istihdam alanında bağlantılı olarak bir artış sağlanacaktır. Bunu sağlamanın en önemli diğer kriteri eğitim alanında yapılacak olan iyileştirme dir. Ar-Ge desteğinin verilmesi ile beraber bu alanlarda ciddi bir yükseliş sağlanmasıyla Türkiye’nin kalkınma süreci sürdürülebilir hale gelecektir²⁴¹.

Grafik 31, Türkiye, Güney Kore ve seçili ülkelerde yükseköğretim harcamalarının GSYH’ye oranını göstermektedir. 2005 yılından itibaren ciddi bir yükseliş gösteren Türkiye, 2008 yılı ile beraber bu performansını kaybetmiş ve eski istikrarına ulaşamamıştır. Türkiye, Güney Kore ve seçili ülkelerdeki yükseköğretim harcamalarının GSYH’ye oranı grafiği birbirine benzer bir görünüm sergilemektedir. En yüksek harcamayı yapan ülke ise Güney Kore’dir.

²³⁷ TÜBİTAK, “Türkiye Bilimsel Yayın Göstergeleri (II) 1981-2007 Türkiye, Ülkeler ve Gruplar”, 2009, s. 5.

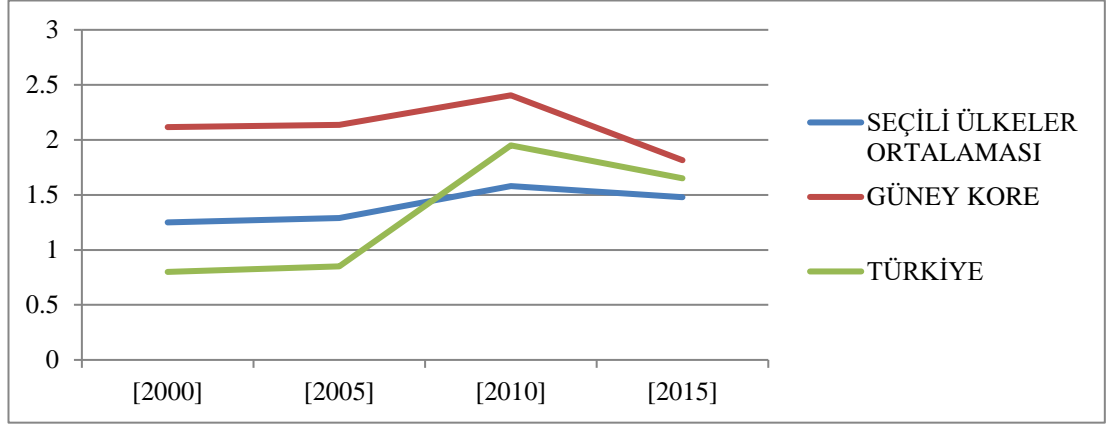
²³⁸ Adaçay, s.190.

²³⁹ Kavak Çeken, s.117-118.

²⁴⁰ Erkan Karaarslan, “Kamu Kesimi Eğitim Harcamalarının Analizi”, **Maliye Dergisi**, Sayı:149, 2005, s.36.

²⁴¹ Adaçay, ss.190-192.

Grafik 31: Türkiye, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yükseköğretim Harcamalarının GSYH'ye Oranı (2000-2015)

Kaynak: The World Bank, “World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (13.07.2019) ve <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>, (13.07.2019).

Genç kişi sayısının fazla olduğu Türkiye için, İnsani Gelişme Raporu’nda yükseköğrenim görmüş olan nüfusun oranı %13 olarak hesaplanmıştır. 2001-2010 yılları arasında ciddi anlamda bir artış söz konusudur. Yükseköğretim kurumlarında okullaşma seviyesi ortalama %17 seviyelerinden %32’lere çıkmıştır. Aynı zamanda öğrenim gören 23 yaş üstü öğrencilerin sayısında da artış yaşanmıştır. Türkiye’de kamu sektöründe en fazla pay yükseköğretime ayrılrsa da yetersiz olduğu ifade edilmiştir²⁴².

Türkiye’de genç nüfusun fazla olması, istihdam edilememesiyle ortaya çıkan işsizlik ve eğitime giderek artan talep kaynakların yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Toplam bütçeden eğitime ayrılan harcamaların GSYH içindeki payı 1995-2010 yılları arasında ele alındığında, Türkiye’nin OECD ve AB21 ülkelerinin ortalama oranlarına bir noktada ulaştığını ve görülmektedir. 2000 yılında Türkiye ortalaması %9,39, 2005 yılında %12,85 ve 2010 yılında %13,10 olmuştur. Bu ortalamalar OECD ülkelerinde sırayla 2000 yılında %12,6, 2005’te %13,1 ve son olarak 2011’de %12,9 olarak hesaplanmıştır²⁴³. Gelişmekte olan ülkelerde kamunun elinde bulunan kaynaklar, hükümet tarafından eğitim alanında öncelikler belirlenerek aktarılmalıdır. Yükseköğretim alanına yapılan yatırımların aynı zamanda sosyal açıdan faydaları da mevcuttur²⁴⁴.

²⁴² Yüksel Kavak, “Türkiye’de Yükseköğretimin Görünümü ve Geleceğe Bakış”, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2011, s.55.

²⁴³ Zülküf Ayrangöl ve Mustafa Tekdere, “Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yapılan Eğitim Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi”, **LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, 2014, s.12-20.

²⁴⁴ Gölpek, s. 49.

Günümüzde ülkelerin ihraç ettiği ürünlerin miktar ve çeşidinden ziyade, ürünün yüksek teknoloji ile üretilip üretilmediğine bakılmaktadır. Burada hükümetlerin uygulaması gereken ilk adım bilim alanına yatırım yolunu seçmektir. Gelişmiş yüksek teknolojiye sahip ülkeler bu noktada milli gelirlerinin büyük bir kısmını bilgi temelli harcamalara yönlendirmektedirler²⁴⁵. İnovasyona dayalı büyümeyi politika haline getiren gelişmiş ülkeler, itici güç olarak teknolojik rekabeti benimsemişlerdir²⁴⁶. Ar-Ge harcamalarının en yoğun olarak yapıldığı alanlardan bir tanesi yüksek teknoloji mal ve hizmet üreten sektörlerdir. Bunlar arasında uzay teknolojileri, ilaç alanında yapılan yenilikler gösterilebilir. İleri teknolojiye sahip sanayi alanlarında nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum da işgücü istihdamında yüksek maliyetlere katlanmak anlamına gelmektedir. Fakat ileri teknoloji temelli ürünlerin çıktısı, katma değeri yüksek ürünler olduğundan getirisi de bu yönde fazla olacaktır²⁴⁷.

Teknolojik ürünler üretmenin ana kaynağı yeniliktir. Yeni üretim süreçlerinin, yeni ürünlerin, yeni yöntemlerin ve yeni üretim faaliyetlerinin başarılı bir şekilde uygulanması durumunda mevcut teknolojilerle rekabet eden, onları piyasadan uzaklaştıran yenilikler karşısında, kendini yenilemeyen firmalar yok olacaktır²⁴⁸. Bu noktada girişimcilere pay düşmekte olup, karlarını yükseltmek isteyen girişimci bireyler yenilik süreçlerini canlı tutacaklardır²⁴⁹. Grafik 32, Türkiye, Güney Kore ve seçili ülkelerde yüksek teknoloji ürünlerin toplam ihracat içindeki payını göstermektedir.

²⁴⁵ Süreyya Yıldırım, “Bilgi Ekonomisi ve Bilgi Ekonomisinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2004, Cilt:7, Sayı:12, s. 109.

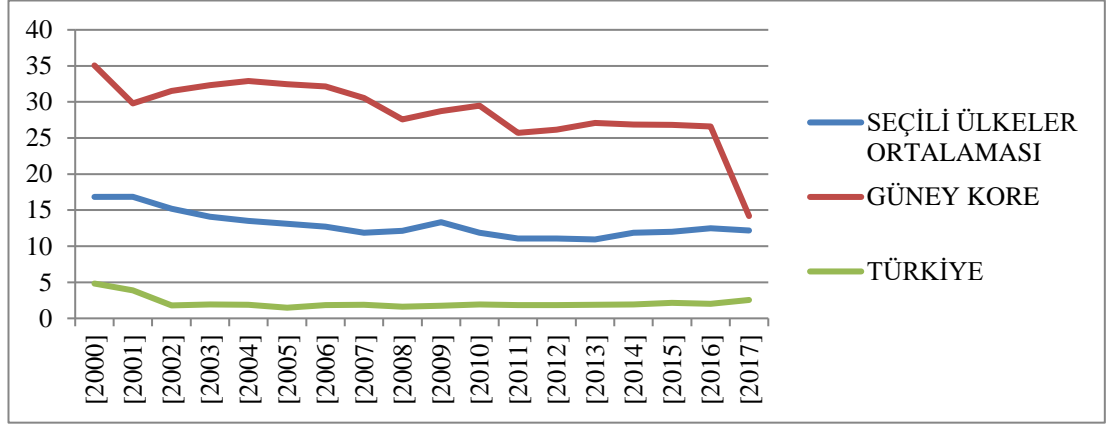
²⁴⁶ Jan Fagerberg, “The Dynamics of Technology, Growth and Trade: A Schumpeterian Perspective”, **Elgar Companion to Neo-Schumpeterian Economics**, 2004, p. 2.

²⁴⁷ Özer ve Çiftçi, ss.45-46.

²⁴⁸ Philippe Aghion and Peter Howitt, “Knowledge and Development: A Schumpeterian Approach”, **ABCD Conference**, 2000, p.6.

²⁴⁹ Murat Can Genç, ve Yeşim Atasoy, “Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi”, **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, 2010, s.33.

Grafik 32: Türkiye, Güney Kore ve Seçili Ülkelerde Yüksek Teknolojili Ürünlerin Toplam İhracat İçindeki Payı (2000-2017)

Kaynak: The World Bank. "World Bank Development Indicators", <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (13.06.2019).

Türkiye'nin yüksek teknolojili ürünlerin toplam ihracat içindeki payının, seçili ülkeler ortalamasının da altında olduğu görülmektedir. Güney Kore'nin ise, çok yüksek oranlara sahip olduğu görülmektedir. Güney Kore bu noktada orta gelirli ülkeler için rol model olmaktadır.

24 Ocak 1980 kararlarıyla ihracat payını arttıran Türkiye ekonomisi, emek yoğun üretimden otomotiv ve dayanıklı ev aletleri üretimine geçerek büyümesini hızlandırmıştır. Fakat yüksek teknoloji temelli ürünlerin üretilip ihraç edilmesi noktasında zayıf kalmaktadır. Özellikle imalat sanayi içerisinde bu ürünlerin payı Güney Kore, Singapur, Tayland ve Malezya'nın da gerisinde kalmaktadır²⁵⁰.

Emek yoğun üretimle ortaya çıkan mal ve hizmetlerin ihracatı 2000'li yılların başlamasıyla azalış göstermiştir. Örneğin 1993 yılında %47,46 oranında emek yoğun ürün ihraç edilirken bu oran 2009 yılı itibariyle azalarak %33,23'e gerilemiştir²⁵¹. Aynı yıl Türkiye'nin yüksek teknolojili ürünlerinin toplam GSYH içerisindeki payı ortalama %1 oranındadır. Türkiye 2000 yılından itibaren bu oranın üzerine çıkacak ciddi bir sıçrama gösterememiş, ancak 2005 yılından itibaren %2 oranına yükselmiştir.

²⁵⁰ Göçer, s.221.

²⁵¹ Kara ve Erkan, s.76.

2.2.3. Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejileri

2005 yılında üst orta gelir grubuna geçiş sağlayan Türkiye ekonomisi alt orta gelir grubunda uzun yıllar takılı kalmıştır. 14 yıldır üst orta gelir grubunda bulunan Türkiye'nin orta gelir tuzağı ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Orta gelir tuzağı riskine yakalanmadan üst gelir grubuna geçen ülkeler arasında Güney Kore 10 yıl, Singapur 8 yıl, Japonya 8 yıl içerisinde üst orta gelir grubundan yüksek gelir grubuna geçiş sağlamışlardır. Bu ülkelerin Türkiye ile KBGSYH rakamları karşılaştırıldığında Türkiye'ye kıyasla daha kısa bir sürede başarıyı yakaladıkları görülmektedir²⁵².

Türkiye, 2002-2008 döneminde ekonomisi üzerinde henüz bir kriz baskısı ortaya çıkmadığında, yatırımlara bağlı sermaye birikimi ve verimlilikte göreceli artış sağlamıştır. Tarım dışı sektörlerde işgücüne istihdam alanı açarak ve dolar karşısında değeri yükselen TL ile beraber; 2002 yılında 3.660 dolar kişi başına gelirini 10.850 dolara yükselterek bir sıçrama yaşamıştır. Fakat günümüzde Türkiye'nin bu sıçrama tecrübesini tekrar yaşaması çok daha zor hale gelmiştir²⁵³. Orta gelir tuzağına yakalanmadan üst gelir grubuna geçiş sağlamak için yatırım tasarruf arasındaki açığı büyüyen Türkiye'nin yatırım finansmanı olarak tasarruf yapma yolunu seçmelidir. Sanayi alanında ürün çeşitliliğini yakalamış olan Türkiye'nin, imalat sanayi katma değerinde düşüş gözlenmiştir. Ayrıca emek yoğun çalışılan sektörlerde piyasa koşullarında iyileştirmeler yapılmalıdır. Bunların yanı sıra kayıtdışı ekonomi ile de mücadele yoluna gidilmelidir²⁵⁴.

Türkiye'nin orta gelir tuzağından çıkışı için, bilgiye dayalı büyüme üretim modelini benimsemelidir. Bunun sağlanması ise, eğitim ve beşeri sermaye kalitesinin artırılmasına bağlı olmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek bireylerden oluşan işgücü yeterli sayıda istihdam edilmeli, çalışma şartları esnek hale getirilmelidir. Bu koşulların sağlanması ile beraber, hukukun üstünlüğü esas alınarak bireylerin aynı zamanda hukuki hakları da korunmalıdır.

²⁵² İsmail Şahin, Kadir Başer ve Muhammet Karanfil, "Orta Gelir Tuzağı Üzerine Ampirik Bir Çalışma: Türkiye Örneği (1980-2013)", **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt:7, Sayı:2, 2015, s.228.

²⁵³ Gürsel ve Soybilen, 2013, s.1.

²⁵⁴ Mahfi Eğilmez, "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye", **Kendime Yazılar**, 16.12.2012, <https://www.mahfiegilmez.com/search?q=orta+gelir+tuza%C4%9F%C4%B1>, (21.12.2018)

2.2.3.1. İnovasyon ve Ar-Ge Kapasitesinin Arttırılması

Türkiye'nin üretim hacmini genişletmesinin iki yolu vardır. Bunlardan birincisi mevcut olan üretim faktörlerinin miktarını arttırmak, ikincisi ise mevcut olan faktörlerin miktarını sabit tutarak daha fazla çıktı elde edebilmenin yollarını aramaktır²⁵⁵. Bu noktada ikinci yol daha makul gözükmekte ve daha fazla verim elde etmenin en önemli yollarından biri bilime, araştırmaya ve geliştirmeye yatırım yapmaktır. Beşeri sermayenin arttırılması bilgi teknolojilerini de harekete geçirecektir²⁵⁶. Yüksek gelir grubuna çok kısa bir sürede ulaşan, küresel ekonomide lider olarak kabul edilen gelişmiş ülkelere (A.B.D., A.B., Japonya, Almanya gibi) bakıldığında bu ülkelerin, emek ve sermayenin yanı sıra bilgiyi de üretim sürecine dahil ettikleri görülmektedir. Sözü edilen ülkeler her yıl yaklaşık ortalama %5 oranında bilgiye yatırım yapmakta ve yıllar itibariyle milli gelirlerinde istikrarlı bir artış gözlemlenmiştir²⁵⁷.

Yüksek gelire sahip ekonomilerde Ar-Ge çalışmalarının yoğunluğu özel sektörün ve üniversitelerin elindedir. Hükümet burada yatırımları özendirici bir güç olmaktadır. Hükümetlerin Ar-Ge alanında aldıkları kararlar ekonomi politikalarında önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye, teknoloji alanında ileri gelen ülkelerin gerisinde bulunmakta, çalışmaların yeterli olmadığı görülmektedir. Türkiye kamu sektöründen ziyade Ar-Ge çalışmalarında özel sektörü teşvik etmeli, özel sektör ve üniversite işbirliği sağlamalıdır. Uzun vadeli projelere dayalı olarak yabancı şirketler ile ortak girişimler oluşturulmalıdır. Bu durum dışa bağımlı ülke konumundan çıkma ve sürdürülebilir büyüme noktasında önem arz etmektedir. Beşeri sermayenin payının büyük olduğu Ar-Ge alanında eğitime yeterli pay ayrılmalıdır²⁵⁸.

Türkiye yıllarca ön plana almadığı Ar-Ge ve inovasyon çalışmalarına 2000'li yıllar ile beraber hız kazandırmış, bunun sonucunda beşeri sermaye de önemli gelişmeler gözlemlenmiştir. Fakat 2023 hedefleri için bu çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Türkiye'nin orta gelir tuzağından çıkması için elinde bulundurduğu kaynakları etkin bir şekilde pay etmeli ve hangi alanlara aktarılması gerektiğini

²⁵⁵ Onur Sungur, Halil İbrahim Aydın ve Mehmet Vahit Eren, "Türkiye'de Ar-Ge, İnovasyon, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Asimetrik Nedensellik Analizi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, Sayı:1, 2016, s.174.

²⁵⁶ Uyanık, 2015, s.178.

²⁵⁷ Yıldırım, s.122.

²⁵⁸ Mertter Akıncı ve Haktan Sevinç, "Ar-Ge Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1990-2011 Türkiye Örneği", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:6, Sayı:27, 2013, s.15-16.

saptamalıdır. Türkiye'nin üretim faktörlerini Ar-Ge temelli ürünlere kaydırması ticaret hacmini genişleterek büyümeyi hızlandıracak ve cari açığa pozitif yönde yansiyacaktır. Aynı zamanda ülkenin ihracatını arttıracak, yeni üretilmiş olan mal ve hizmet firmaların kar yapmasını sağlayacak ve işgücünün istihdamı da artacaktır²⁵⁹. Firmalar uzun dönemde büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamak ve varlıklarını korumak için yeni teknolojiye ihtiyaç duyacak bu durum Ar-Ge harcamalarında artış olarak yansiyacaktır²⁶⁰. İnovasyon çalışmaları ve teknolojik gelişmeler üretim faktörlerinin maliyetini minimize ederek büyümeye katkı sağlayacaktır²⁶¹.

Teknolojik yenilik seviyesinin artması firmaların yanında endüstri düzeyinde de ekonomik performansa olumlu etkiler yaratacaktır²⁶². Burada kritik nokta hükümetin özel sektörü Ar-Ge yatırımlarına yönlendirecek uzun vadeli politikaları hayata geçirmesidir²⁶³. Firmalar nihayetinde performansı artırabilecek hedefe yönelik stratejiler geliştirebilmektedir²⁶⁴.

Türkiye ekonomisinin gelişmiş ülkeler ile arasındaki farkı kapatabilmesi için Ar-Ge'ye olan yatırımlarını uzun vadeli plan olarak ele almalı, yenilik üretme noktasında üniversiteler itici güç olmalıdır²⁶⁵. Türkiye ekonomisi gelişme sürecinde üretim temelli bir politika izlememiştir. Ekonominin yüksek seviyelerde sürdürülebilirliğini sağlayabilmesi için teknoloji yoğun ürünlerin barındığı sanayi kollarına odaklanması gerekmektedir²⁶⁶. Türkiye'nin 2023 hedefleri arasında bulunan kişi başı milli gelirin 25.000 dolar olması ve dünya ülkeleri arasında en güçlü 10 ekonomi sıralamasına girebilmesi için Çin, G. Kore gibi ülkeleri de örnek olarak inovasyon ve yenilik politikalarını hemen uygulamaya geçirmelidir²⁶⁷.

²⁵⁹ Erdal Tanas Karagöl ve Hatice Karahan, **Yeni Ekonomi Ar-Ge ve İnovasyon**, Semih Ofset Yayınları, Ankara, Sayı:82, 2014, ss.7-9.

²⁶⁰ Yüksel İltaş ve Ümit Bulut, "Türkiye'de Ar-Ge Harcamaları İle Net Satış Hasılatı Arasındaki İlişki: Bootstrap Panel Nedensellik Testinden Kanıtlar", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:49, 2017, s.54.

²⁶¹ Seyfettin Erdoğan ve Şerif Canbay, "İktisadi Büyüme ve Araştırma & Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme", **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, 2016, s.33.

²⁶² Poh Kam Wong, Yuen Ping Ho ve Erkko Autio, "Entrepreneurship, Innovation and Economic Growth: Evidence from GEM Data", **Small Business Economics**, 2005, s.336.

²⁶³ Sungur, Aydın ve Eren. s.176.

²⁶⁴ Howard van Auken, Antonia Madrid-Guijarro and Domingo García-Pérez-de-Lema, "Innovation and Performance in Spanish Manufacturing SMEs", **Int. J. Entrepreneurship and Management**, Cilt:8, Sayı:1, 2008, s.51.

²⁶⁵ Onur Altın ve Ayşen Kaya, "Türkiye'de Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişkinin Analizi", **Ege Akademik Bakış**, Cilt:9, Sayı:1, 2009, s.258.

²⁶⁶ Çalışır ve Gülmez, s.41.

²⁶⁷ Zeynep Köse ve Mehmet Şentürk, "Ar-Ge-Patent Harcamaları ve Teknolojik İlerlemenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Uygulama", **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt:9, Sayı:17, 2017, s.220.

2.2.3.2. Eğitim ve Beşeri Sermaye Kalitesinin İyileştirilmesi

Beşeri sermayeye yapılan yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki korelasyonun güçlü olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde beşeri sermayeye yatırım ekonomik büyüme kaynağı olmuştur. Az gelişmiş ülkelerde ise beşeri sermaye yatırımı ihmal edilmekte, bireylerin kalkınma sürecine katkısı göz ardı edilmektedir²⁶⁸. Kişilerin bilgi, beceri, donanım, toplum içindeki statüsü ve eğitim düzeyi ve sağlık durumları beşeri sermayenin bileşenlerini oluşturmaktadır²⁶⁹.

Türkiye, mevcut olarak uygulanan eğitim sisteminde girişimci olma isteğinden uzak, sadece belirli bir yaşam standardını hedefleyen bireyler yetişmektedir. Eğitimde fırsat eşitliği yaratılarak, hayat boyu öğrenme stratejisiyle bilgiyi uygulayabilen, sorgulayabilen ve çözüm üretebilen nesiller yetiştirilmelidir. Üniversitelerin sayısındaki artışın yanı sıra eğitimi niteliğinde de artış hedeflenmelidir. Özel sektörün ihtiyaç duyduğu nitelikli elemanı karşılayabilecek bir eğitim politikası tasarlanmalıdır. Eğitim gören bireyler, büyüme potansiyeli yüksek kilit sektörlerle yönlendirilmeli ve bu konuda bilinçlendirilmelidir²⁷⁰.

Nitelikli bireyler girişimci ruhuna sahip, piyasa koşullarına ayak uydurabilen kişiler olmaktadır. İstihdam alanının yaratılması dolaylı yoldan büyümeyi sağlayarak sektörlerle yönelinmesini de sağlamaktadır. Bu nokta Türkiye piyasanın şartlarına cevap verebilecek niteliğe sahip bireylerin yetişmesi için eğitim politikalarını planlamaya ihtiyacı vardır. Buna bağlı olarak, kendini bir alanda yetiştirmiş uzman kişilerin ülke dışına gitme tercihi değiştirilmelidir²⁷¹. 2013 yılında 187 ülke arasından ABD'nin insani gelişme endeksi sıralaması 5, Güney Kore'nin 15, Türkiye'nin ise 69'dur. Türkiye aynı zamanda okul öncesi eğitimde okullaşma oranında düşük bir paya sahiptir. Bunun dışında Türkiye'nin bütçe içerisinde eğitime ayırdığı rakamı ve bu eğitimin niteliğini yükseltmelidir. Türkiye'nin eğitim alanında daha etkin rol oynayacak politikalara yönelmesi dünya ülkeleri ile arasındaki farkın kapanmasını sağlayacaktır²⁷².

²⁶⁸ Qaisar Abbas, "Endogenous Growth and Human Capital: A Comparative Study of Pakistan and Sri Lanka", **The Pakistan Development Review**, Cilt:40, Sayı:4, Bölüm 2, 2001, s.987.

²⁶⁹ Sami Taban ve Muhsin Kar, "Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi, 1969-2001", **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2006, Sayı:1, s.163.

²⁷⁰ Abdullah Keskin, "Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:25, Sayı:3-4, 2011, s.147-148.

²⁷¹ Erol Çakmak ve Sevda Gümüş, "Türkiye'de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2005, Cilt:60, Sayı:1, s.61-62-70.

²⁷² Yıldız, s.162-163.

Beşeri sermayenin iyileştirilmesine katkı sağlayan bir diğer faktör ise, sağlık alanıdır. Bir ülkede GSYH miktarından sağlık harcamalarına ne kadar pay ayrıldığı, kişi başına düşen sağlık harcamaları, yatak başına düşen kişi sayısı, bir doktora düşen kişi sayısı vb. sağlık göstergeleri arasında yer almaktadır. Sağlık harcamalarına ayrılan payın artması, ülke vatandaşlarının gelecek beklentilerini, yaşam süresini ve kalitesini etkilemektedir. Gelecek beklentisi artan bireyler ekonomiye katma değer katarak iktisadi gelişmeye katkı sağlamaktadır²⁷³.

Sağlık alanına yapılan harcamaların da artışıyla kişilerin sağlık sorunları nedeniyle çalışma gücünden düşmesi de önlenecektir. Çalışma becerisinin korunması, insana yapılan bir yatırımdır. Bunun sonucunda ileride ortaya çıkacak sorunları azaltarak, gelecekte oluşacak sağlık harcamalarının artışının önüne geçerek, gelecekteki sağlık harcamalarından tasarruf edilmesini sağlayacaktır. Aynı zamanda teknoloji alanındaki gelişmeler tıp bilimine de katkıda bulunacaktır. Sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi sağlıklı nüfusu beraberinde getirecektir. Kalkınmada önemli rol oynayan nitelikli ve sağlıklı işgücü toplumsal refahın yükselmesini sağlayacaktır. Sağlık alanına ayrılan kaynakların rasyonel bir şekilde ve mevcut durumlara uygun kullanılması, maliyetlerini de azaltacaktır²⁷⁴. Bunların sonucunda eğitim ve sağlık alanlarını kullanarak beşeri sermayeye katkı sağlamanın, Türkiye ekonomisi için önemli rol oynayacağı belirtilmektedir²⁷⁵.

2.2.3.3. Tasarruf ve Yatırım Dengesinin Kurulması

Kamu ve özel sektör tasarruflardan oluşan ulusal tasarruf, beşeri sermayenin alanını belirleme noktasında kritik bir göstergedir. Tasarruf yapma oranı düşük olan ekonomiler büyümenin sürekliliğini sağlamak istedikleri noktada, dış kaynaklara yönelmek durumunda kalmaktadır²⁷⁶. Ülkede tasarruf açığının bulunması yatırımların azalmasına neden olacaktır. Ayrıca, tasarrufların yeterli düzeyde olmaması, cari açığa da sebep olacak bu durumda söz konusu ülkenin büyümesi durağan bir hal alacaktır.

²⁷³ Muhammed Karataş ve Eda Çankaya, “İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:2, Sayı:3, 2010, ss.41-42.

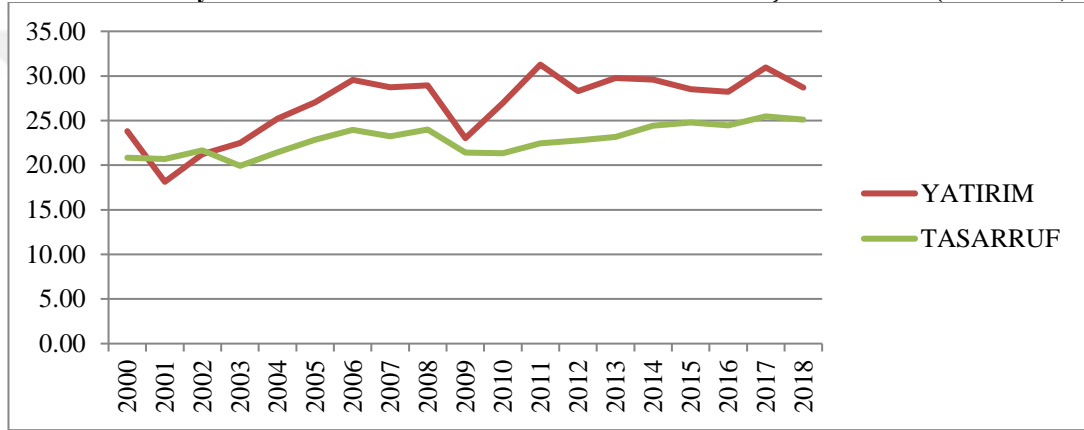
²⁷⁴ İsmail Mazgit, “Bilgi Toplumu ve Sağlıkın Artan Önemi”, **I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, Kocaeli, 2002, ss.405-415.

²⁷⁵ Taban ve Kar, s.175.

²⁷⁶ Erdal Tanas Karagöl ve Burcu Özcan, “Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarruf”, **Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırma Merkezi (SETA)**, Sayı:92, 2014, s.7.

Türkiye ekonomisinde yıllar itibariyle tasarruf ve yatırım arasındaki denge tasarruf aleyhine değişmekte²⁷⁷ bu da cari açığa neden olmaktadır. 2009 yılı ile beraber Türkiye'nin toplam ithalat oranları artış göstermiştir, tarım sektöründe dahi ithalatçı ülke konumundadır. Küresel kriz ile dış ticaret hacmindeki küçülmeden Türkiye'de olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle dış ticaret açığının çok yüksek noktalara çıktığı dönemde Türkiye'nin büyüme oranının %11 olması, ithalata dayalı bir büyüme olduğunu göstermektedir. Dış ticaret getirisinin 500 milyar dolar olacağı 2023 hedefi olarak belirlenmiştir²⁷⁸. Fakat bu şartlarda bunun gerçekleşmesi zor bir ihtimal olduğu da görülmektedir. Grafik 33, Türkiye'nin 2000-2018 yılları arası yatırım ve tasarruf miktarlarının GSYH içindeki payını göstermektedir.

Grafik 33: Türkiye'nin Yatırım ve Tasarruf Miktarlarının GSYH İçindeki Oranı (2000-2018)

Kaynak: IMF,

https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/02/weodata/weorept.aspx?pr.x=71&pr.y=4&sy=2000&ey=2018&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=186&s=NGSD_NGDP&grp=0&a=, (27.06.2019).

Türkiye ekonomisi 2000'li yıllara gelene kadar bütçe açığı ile beraber bir büyüme sağlamış, 2000'li yıllar ile beraber cari açık ile yoluna devam etmiştir. Bu noktada, iç tasarrufa teşvik edici önlemler alınmalı ya da ithalat finansmanı olarak yurt içi çıktı üretim faktörleri kullanılmalıdır. Bu reformlar sağlanamadığı sürece, Türkiye hedeflediği büyüme hızına ulaşması imkansız hale gelecektir²⁷⁹. Yıllar itibariyle tasarrufların oranı azalmış, 2013 yılında tasarrufların GSYH'ya oranı %14 iken, yatırımların oranı 2013 öncesine göre gerilememiş bu da tasarruf ve yatırım arasındaki farkı açarak Türkiye'yi dış borca yönlendirmiş, cari açığı artırmıştır. Türkiye'nin tasarrufu teşvik etmesi ekonomi politikası haline getirilmeli, bireysel

²⁷⁷ Mahfi Eğilmez, "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye", **Kendime Yazılar**, 16.12.2012, <https://www.mahfiegilmez.com/search?q=orta+gelir+tuza%C4%9F%C4%B1>, (Erişim Tarihi: 14.06.2019)

²⁷⁸ Çolak, ss.193-194.

²⁷⁹ Mahfi Eğilmez, "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye", **Kendime Yazılar**, 16.12.2012, <https://www.mahfiegilmez.com/search?q=orta+gelir+tuza%C4%9F%C4%B1>, (21.12.2018).

emeklilik çalışmaları hız kazanmalıdır²⁸⁰. Buradan çıkarılacak sonuç, yatırımların finansman kaynağı olan tasarrufların belirli bir seviyeye gelememesi durumunda dış kaynaklara yöneleceğidir²⁸¹. Potansiyel tasarruf oranını hükümet politika değişiklikleri, finansal değişkenler, gelir ve büyüme değişkenleri, demografik değişkenler, dışsal baskılar belirlemektedir²⁸².

Tasarrufu arttırmak için faizleri arttırmakta bir seçenek iken, mevcut durumda ülke ekonomisinde faizler yüksek seviyede ise daha fazla artış sağlanması yatırımcıların geri adım atmasına neden olacaktır. Bu durumda iç talebin artmasını sağlamak gerekmektedir. Üretimi ve yatırım kanallarını dinamik tutmak için bireyleri tüketime yönlendirilmelidir. Geliri yüksek kişilerden ziyade geliri belirli bir seviyeden yukarı çıkmayan harcama potansiyeli fazla bireylerin tüketime teşvik edilmesi daha doğru olacaktır²⁸³.

Türkiye'nin Güney Kore, Japonya, Singapur gibi küresel ekonomide rekabet edilebilirliğini arttırması için alması gereken önlemlerin başında yatırım-tasarruf farkını dengelemesi gerekmektedir. Ülke ekonomisinde açığın yükselmesine neden olan enerji ithalatı nedeniyle²⁸⁴, enerji alanında ülke içinde bulunan alternatif enerji kaynakları olan rüzgar enerjisi, güneş enerjisi gibi alanlara yönelerek enerjinin maliyetini azaltmalıyız²⁸⁵.

2.2.3.4. İş Gücü Piyasası Reformu

Türkiye'nin sermaye kapasitesinin yeterli olmaması, nüfus artış hızının yüksek olması, tasarruf ve yatırım oranlarının düşük olması, yabancı yatırımların ülke içine yeteri kadar çekilememesi, bireylerin nitelikli işgücü talebini karşılayamaması dolayı işsizlik problemi ortaya çıkmaktadır. Ekonomik büyüme de hangi kaynaklardan sağlandığı da işsizliğin seyrini belirlemektedir. Türkiye'de büyüme oranının dalgalı bir seyir izlemesi yanında işsizlik sorunu da kronik bir hal

²⁸⁰ Mahfi Eğilmez, "Ekonomide Yapısal Reformlar", **Kendime Yazılar**, 08.09.2013, <http://www.mahfiegilmez.com/2013/09/ekonomide-yapsal-reformlar.html>, (14.06.2019).

²⁸¹ Gökhan Çobanoğulları ve Erman Eroğlu, "Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Türkiye Örneği", **Maliye Araştırmaları Dergisi**, Cilt:3, Sayı:3, 2017, s.262.

²⁸² Kıvılcım Metin Özcan, Aslı Günay ve Seda Ertaç, "Determinants of Private Savings Behaviour in Turkey", **Applied Economics**, Sayı:35, s.1407.

²⁸³ Mahfi Eğilmez, "Orta Gelir Tuzağında Türkiye", **Kendime Yazılar**, 29.07.2015, <https://www.mahfiegilmez.com/2015/07/orta-gelir-tuzaginda-turkiye.html>, (14.06.2019).

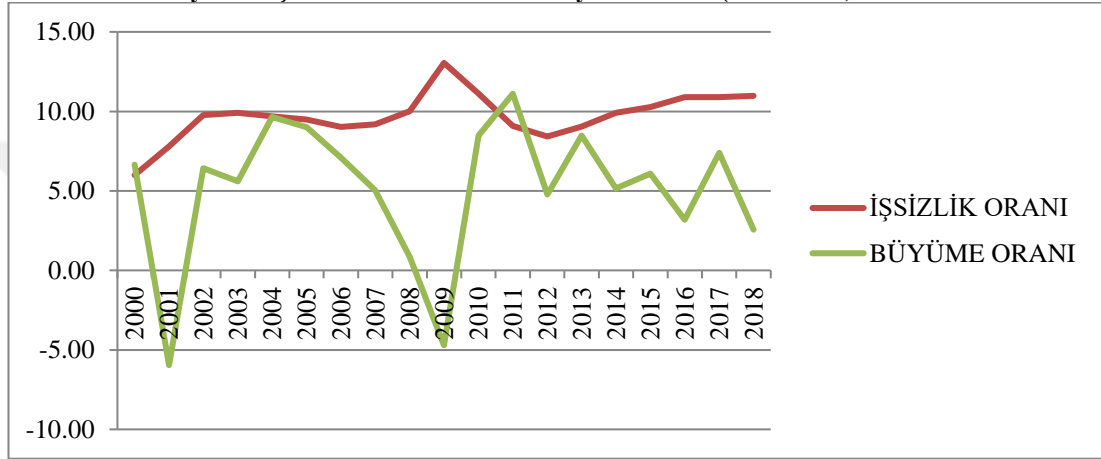
²⁸⁴ Yıldız, s.166.

²⁸⁵ Mahfi Eğilmez, "Yapısal Reformlar Rehberi", **Kendime Yazılar**, 02.03.2014, <http://www.mahfiegilmez.com/2014/03/yapsal-reformlar-rehberi.html>, (14.06.2019).

almıştır. Büyüme oranları ile işsizlik oranları arasında bir korelasyon vardır. Büyüme oranlarının arttığı nokta da yine yüksek işsizlik oranlarının görülmesi, ekonomide yanlış kararlar alındığını göstermektedir²⁸⁶. Grafik 35’de 2000-2018 yılları için Türkiye’nin İşsizlik Oranı ve GSYH Büyüme Oranları’nı vermektedir.

Ekonomik krizlerin etkisi altına aldığı 2001 ve 2009 krizi ile beraber, işsizlik oranlarında ciddi bir yükseliş görülmektedir. Krizden sonra ekonomik büyümede görülen toparlanma süreci, işsizlik oranlarına yansımamıştır. Türkiye’nin büyürken yeterli istihdamı sağlayamaması bu durumu açıklamaktadır²⁸⁷.

Grafik 34: Türkiye’nin İşsizlik Oranı ve GSYH Büyüme Oranı (2000-2018)

Kaynak: IMF,

<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/02/weodata/weorept.aspx?pr.x=40&pr.y=11&sy=2000&ey=2019&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=186&s=LUR&grp=0&a=>, ve The World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?view=map>, (29.06.2019).

1960’lı yıllardan bu yana işsizlik sorunu ile mücadele veren Türkiye’nin önündeki sosyal ve ekonomik sorunlar; adil olmayan gelir dağılımı, kadının işgücü içindeki düşük oran, istihdam edilen bireylerin yetersiz eğitim düzeyleri, istihdam alanında vergilerin yük oluşturması, yatırım maliyetlerinin yüksek seviyelerde olması, işgücü piyasasının kronik yapısal özellikleri ve son olarak kayıtdışı istihdamın yüksek olması sıralanabilir. Türkiye’nin büyüme süreci istihdam artışı ile paralel gidecek şekilde, işveren, işçi ve devlet birbiriyle bağlantılı olarak hareket etmelidir²⁸⁸. Türkiye’nin istihdam potansiyeli yüksek alanlara uzun soluklu yatırımlar yapması gerekmektedir. Bunun yanı sıra dış bağımlılığımızı azaltacak,

²⁸⁶ Osman Cenk Kanca, “Türkiye’de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:21, Sayı:2, 2012, ss.2,4,15.

²⁸⁷ Sema Ay, “Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:19, Sayı:2, 2012, ss.322-330.

²⁸⁸ Şahin, ss.572-573.

ilişki içinde olduğumuz ülkelerle bağları güçlendirecek politikalar izlenmelidir. İşçi ve işveren arasındaki bağlantı güçlendirilmeli, işsizlik oranı aşağıya çekilmelidir²⁸⁹.

Türkiye'nin mevcut işgücü piyasasının yapısal durumunun biliniyor olması sorunların çözümünü sağlayacak ve buna uygun politikalar üretilmesine zemin hazırlayacaktır. Türkiye'de piyasaya en etki eden göstergelerden biri nüfustur. Nüfusun artış hızı; işgücü arzını, bireylerin iş gücüne katılma tercihlerini ve çalışma sürelerini belirlemektedir. Türkiye'nin de nüfus piramidinin tabanının geniş olması da genç nüfusa sahip olduğunu göstermektedir fakat daralan yönde bir görünüm sergilemektedir. İş gücü kaynağı üretim faktörü olarak ele alındığından, nüfusun yaş grupları dağılımı ve ne kadarının işgücüne dahil edileceği de önem taşımaktadır²⁹⁰. İşgücüne katılım cinsiyete ve kişinin yaşadığı bölgeye göre de farklılık göstermektedir. Türkiye'de kadınların işgücüne dahil olması erkeklere göre nazaran çok düşük seviyede olmaktadır²⁹¹. Özellikle kadın istihdam oranının da düşük seviyelerde kalması AB ülkeleri ve OECD ülkeleri yanında Türkiye'nin ortalamasının altına kalmasına etki etmektedir²⁹².

Kayıt dışı istihdamın kapsamının, işsizlik oranındaki değişimler ile arasında nasıl bir ilişki olduğunu bilmek önemlidir. İş gücüne katılım sağlayamayan kişiler kayıt dışı ekonomiye katılım sağlamakta, bu da sosyal güvenlik sisteminin adil bir şekilde işlemlerini engellemektedir. Ekonomide bir daralma yaşandığında ve işsizlik oranı arttığında; iş gücüne katılmayan emek, gizli istihdam olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak sadece işsizlik ile sınırlı değildir²⁹³.

Tablo 10, Türkiye'de 2000-2019 yılları arası istihdam ve kayıt dışı istihdam oranlarını göstermektedir. Tablo 10'da, 2000-2017 yılları itibarıyla istihdam oranının dalgalı bir seyir izlediği, kayıt dışı istihdam oranının ise azaldığı görülmektedir. 2002 yılında %52,4 olan kayıtdışı istihdam oranı, 2017 yılında %33,17'ye düşmüştür.

²⁸⁹ Ay, 2012, ss.336-337.

²⁹⁰ Ferhat Şentürk, "Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdamın Yapısı", **Sosyal Güvence Dergisi**, Sayı:7, 2015, ss.115-120.

²⁹¹ Rahmi Yamak, Zehra Abdioğlu ve Nilcan Mert, "Türkiye'de İşgücüne Katılımı Belirleyen Faktörler: Mikro Ekonomik Analiz", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:12, Sayı:2, 2012, s.41.

²⁹² Şentürk, s.127.

²⁹³ Christopher Bajada ve Friedrich Schneider, "Unemployment And The Shadow Economy In The OECD", **Revue Economique**, Vol:60, No:5, 2009, ss.1033-1035.

Tablo 9: Türkiye’de Yıllar İtibariyle İstihdam ve Kayıt Dışı İstihdam Oranları

Yıllar	İstihdam Oranı	Kayıt Dışı İstihdam Oranı
2000	46,7	-
2001	45,6	-
2002	44,44	52,14
2003	43,23	51,75
2004	41,28	50,14
2005	40,6	48,17
2006	40,5	46,97
2007	40,3	45,44
2008	40,4	43,5
2009	39,8	43,84
2010	41,3	43,25
2011	43,1	42,05
2012	43,6	39,02
2013	43,9	36,75
2014	45,5	34,97
2015	46	33,57
2016	46,3	33,49
2017	47,1	33,97
2018	47,4	33,42
2019	47,4	-

Kaynak: World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.TOTL.SP.NE.ZS?locations=TR>, (26.06.2019), TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>, (29.06.2019) ve T. C. Sosyal Güvenlik Kurumu, “Kayıt Dışı İstihdam Oranı”, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani, (29.06.2019).

Türkiye ekonomisinde işgücü piyasasının güçlendirilmesi için iki temel yaklaşım öne sürülmektedir. Bunlar; istihdam alanında ortaya çıkan yüksek maliyetleri aşağı seviyelere çekmek ve kişilerin haklarını iş piyasasında korumaya ağırlık vermektir²⁹⁴. Kayıt dışı istihdam, iş hayatını kapsayan kanunlara aykırı bir biçimde kayıtsız çalışan insanları kapsamaktadır. Kayıt dışı istihdam oranının artış göstermesi; devletin gelirlerinin azalmasına, kaynakların dağılımında haksız rekabete, hükümete olan güvenin azalmasına da yol açmaktadır. Ekonomide yaşanan

²⁹⁴ Seyfettin Gürsel, “Büyüme, İşsizlik ve İşgücü Piyasası Reformları”, **Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi**, 2009, ss.14-22.

daralmalar, denetimin yeterli düzeyde olmaması, insanların işsiz kalma korkusu, yoksulluk, iş gücü maliyetinin yüksek olması kayıt dışı istihdama sebep olan nedenlerin başında gelmektedir. Türkiye mücadele edebilmek için, yüksek oranda caydırıcı etkisi olan vergiler düşürülmelidir²⁹⁵. Kayıt dışı ekonomi vergi gelirlerinin kaybına neden olmaktadır. Vergi oranlarının düşürülmesinin yanında, vergi çeşitliliği de azaltılmalıdır. Bireylerin, bankalar üzerinden mal ve para değişiklerinin izlenerek kontrol edilmesi kayıt dışı istihdam oranında düşüş sağlayabilmektedir. Nakit işlemlere sınırlama getirilmesi bu takibi kolaylaştıracaktır²⁹⁶. Vergi denetimini sağlayacak personelin nitelikli bir eğitime sahip olmaları gerekmektedir. Aynı zamanda yeterli sayıda personel istihdam edilmelidir²⁹⁷.

2.2.3.5. Hukukun Üstünlüğü ve Siyasi İstikrarın Sağlanması

Sosyal devlet anlayışının beraberinde getirdiği iyi yönetim anlayışının sağlanması bazı ilke ve kuralların doğru işleyişine bağlı olmaktadır²⁹⁸. Hukukun üstünlüğü, ekonomik ve sosyal alanları da etkilemekte; kalkınmanın anahtarlarından birini oluşturmaktadır. Hukukun üstünlüğü ve siyasi istikrarın sağlanması, ülkelerin hangi konumda olduğunu işaret eden bir kriterdir. Hukukun üstünlüğü, adil bir hukuk sistemi, kamu kaynaklarının kötüye kullanılıp kullanılmadığı, rüşvet, yolsuzluk, şeffaflık, hesap verebilirlik ve temel haklar kavramlarını da kapsamaktadır.

Ekonomi alanında ortaya çıkan gelişmeler yanında, hesap verebilirlik ve şeffaflık önemli bir yer tutmaktadır. Ağır işleyen bürokrasi yerini bu kavramlara bırakmalıdır²⁹⁹. Ülkenin siyasi ve sosyal yapısının ekonomik büyümesi ile bağlantısı vardır. Ülke içi çatışmaların varlığı, siyasi alanında karmaşa, kısıtlanmış özgürlükler büyümeyi olumsuz olarak yönlendirmektedir³⁰⁰. Ekonomik alanda yapılan yatırımların ticarileştirilmesi için, demokrasinin ve hukukun üstünlüğü bunun ön

²⁹⁵ Cemalettin Kalaycı ve Emine Kalan, “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikalarının Analizi”, **Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2017, ss.17-27.

²⁹⁶ Abdulkadir Bilen, “Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Çabalar”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 2007, ss.139-142.

²⁹⁷ Cemil Rakıcı, “Vergi Denetiminin Yeni Yapısı ve Denetimin Kayıtdışılığı Önleme Fonksiyonu”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:7, Sayı:14, 2011, s.360.

²⁹⁸ Coşkun Can Aktan, “İdeal Devlet ve İyi Yönetim: Temel İlkeler, Kurallar ve Kurumlar”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, 2015, s.50.

²⁹⁹ Fatih Töremen, Mutlu Kılıç, “Okullarda Yönetişim: Hesap Verebilirlik ve Şeffaflık Önündeki Engeller”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:2, Sayı:4, 2015, s.272.

³⁰⁰ Seymur Ağayev ve Nebiye Yamak, “Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:23, Sayı:4, 2009, s.184.

koşuludur. Firmalar, devletin desteği ile beraber ve çalışmalarında ceza alma korkusu olmadan süreci hızlandırabilmelidir³⁰¹. Aynı zamanda hükümetin elinde bulunan ekonomik yetkiler anayasa içerisinde açıkça belirtilmelidir³⁰². Hukukun üstünlüğü bireylerin hak ve özgürlüklerini koruyarak, güvence altına almalıdır. Türkiye’de anayasada bu noktada temel hak ve özgürlüklerin ideal bir biçimde yerine getirilmesini sağlamalıdır. Demokrasi özgürlüğü olan gelişmiş ülkelerde olduğu gibi bu üstünlük bir kültür haline gelmeli, Türkiye uluslararası demokratik gelişime açık olmalıdır. Bundan söz edebilmek için, hükümetin her bireye eşit fırsatları sunması, kişilerin sahip oldukları üzerinde tasarruf yapabilmesi, piyasada girişimde bulunabilmeleri gerekmektedir³⁰³.

Siyasi istikrara sahip ülkeler, siyasi belirsizliğe sahip ülkelere göre daha yüksek büyüme hızına sahip ülkelerdir. Siyasi belirsizlik ülkenin büyüme oranları üzerinde etki göstermesine Arjantin ve Türkiye örnekleri gösterilebilir³⁰⁴. Siyasi belirsizlikler yanında bir çok ekonomik, sosyal sorunu da beraberinde getirmekte, ülkelerin GSYH oranları ile negatif yönden bir ilişkisi bulunmaktadır.

Türkiye, tarihi boyunca siyasi darbeler ve müdahaleler yaşamıştır. Müdahaleler, ekonomik krizlere yol açmış, toparlanma süreci uzamıştır. 1960, 1980, 28 Şubat 1997 ve 15 Temmuz 2016 askeri darbe girişimi de olumsuz gelişmelere neden olmuştur. 2002 yılında Ak Parti’nin tek başına iktidara gelmesi ile beraber ekonomik iyileşmeler söz konusu olmuştur. Siyasi ve ekonomik alanda düzen sağlanmıştır. 2013 yılında IMF’ye olan borcumuzun sonlanması bu süreci hızlandırmıştır. Fakat gezi olaylarının yaşanması, 17-25 Aralık operasyonları ve son olarak 15 Temmuz darbe girişimi, terör örgütünün tekrar harekete geçmesi ile beraber belirsizlik ve kaos ortamı oluşmuştur³⁰⁵. Siyasi istikrarsızlık, ekonomide kişilerin karar almalarını zorlaştırmakta, tasarruf ve yatırımların azalmasına neden olmaktadır. İktidarda bulunan hükümetlerin kendi çıkarlarını korumaya yönelik politikaları, tekrar seçimi kazanabilmek için etkin kullanılmayan kaynaklar

³⁰¹ Uyanık, 2015, s.184.

³⁰² Aktan, 2015, s.53.

³⁰³ Said Vakkas Gözlügül, “Uluslararası Hukuk Boyutuyla Hukukun Üstünlüğü”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:17, Sayı:1-2, 2013, ss.1147-1449

³⁰⁴ Ünal Arslan, “Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt:11, Sayı:1, 2011, s.1361.

³⁰⁵ Erdal Tanas Karagöl, “15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye Ekonomisi”, **Adam Akademi**, Cilt:6, Sayı:2, 2016, ss.42-46.

enflasyona da yol açabilmektedir³⁰⁶. Siyasi yapıcılar, kişisel çıkarlarını toplumun çıkarları önünde tutmaktadırlar³⁰⁷. Bu durumda, hükümetin harcamalarını arttırması ile beraber, piyasa koşullarında özel sektör geri planda kalmaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarının güvesizlik sebebiyle yurt içine çekilemediği ortamda, yurt dışına sermaye akışı olmaktadır. İstikrarın olmadığı, güvenin zedelendiği durumlarda beyin göçünde artışta görülmektedir. Siyasi partilerin demokrasiyi içselleştirmesi gerekmektedir. İstihdamı arttıracak kararlar alınması ve toplumu ayırtırmayacak bir politika izlenmesi istikrarı sağlayacaktır³⁰⁸.

³⁰⁶ Selim Şanlısoy ve Recep Kök, “Politik İstikrarsızlık-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1987-2006)”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:25, Sayı:1, 2010, ss.105-120.

³⁰⁷ Yücel Ergün ve Serkan Cura, “Anayasal İktisat Yaklaşımı Açısından Avro Krizi”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:23, Sayı:1, 2016, s.264.

³⁰⁸ Kök ve Şanlısoy, ss.105-120.

SONUÇ

Küresel piyasada yer edinmeye çalışan ülkeler kişi başına gelirlerini arttırma ve kalkınma sürecini hızlandırma çabası içindedirler. Gelişmiş ve düşük gelirli ülkelerin arasındaki toplumsal refah düzeyinin farkı açıldıkça bu durum hız kazanmıştır. Ülkelerin bu hıza ayak uydurması üretim faktörlerini en rasyonel biçimde planlayıp kullanabilmelerine bağlıdır. Çalışmanın temelini oluşturan Orta Gelir Tuzağı ise, kavramı belirli bir aşamadan ileriye gidememe, bir üst gelir grubuna sıçrayamama durumunu ifade etmektedir. OGT'ye sebep olan bir çok alt değişken olmasına rağmen Dünya Bankası sınıflandırmasında kullanılan temel kriter ülkeler arasındaki gelir farklılıkları olmuştur.

Literatürde OGT özellikle gelişmekte olan ülkelerin temel sorunu olarak nitelendirilmektedir. “Geçiş Ekonomileri” olarak sınıflandırılan gelişmekte olan ülkelerin rekabet edebilme gücünün kalkınma sürüveni boyunca zayıflaması, teknolojiyi üretime entegre edememeleri, beşeri sermayelerini arttıramamaları, cari açık farkının yüksek olması, kayıtdışını azaltacak reformları devreye sokamamaları büyümelerinin durağanlaşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu noktada özellikle kayıt dışı ekonomiyle mücadele edilmesi kamu tasarruf oranlarının yükselmesini sağlayacaktır. Ülkeler bu durumda yatırımlarının finansmanı için borçlanma yoluna gitmeyecektir.

Çalışmada, Güney Kore, 2018 yılında üst gelir grubuna geçiş sağlamış, Arjantin, Meksika, Brezilya ve Türkiye orta gelirli ülke olarak ele alınmıştır. Ülkelerin ekonomik performanslarını gösteren değişkenler grafikler üzerinden incelenmiştir. Ülkelerin kalkınma potansiyellerinin bu değişkenlere bağlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu değişkenler arasında önemli bir paya sahip olan teknoloji yatırımları, ürün çeşitliliğini beraberinde getirmekte ve büyüme oranları ile çok ciddi bağlantıları olan bir süreçtir. Çalışmada ülke örnekleri üzerinden elde edilen sonuçlar, orta gelir grubunda yer alan ülkelerin yenilik oranlarını arttırmadıklarını ve verimlilik artışlarının da teknolojiye dayandırılmadığını göstermektedir. Uzun soluklu büyüme temposu ülkenin milli gelirden inovasyona ayırdığı payla, bilime dayalı Ar-Ge çalışmalarının yoğunluğuyla doğru orantılıdır. İnovasyon çalışmalarının ayrıca güçlü bir eğitim sistemi ile desteklenmesi gerekmektedir. Ülkenin kendi teknolojisini üretebilir hale gelmesi ve yüksek beceriye sahip işgücü ile birlikte yüksek teknoloji

ürünlerin ihracat içerisindeki payında da artış gözlemlenmektedir. Çalışmada inovasyon ve eğitim alanındaki ciddi çalışmaları ile ilerleme kaydetmiş olan Güney Kore ekonomisi ele alınan orta gelirli ülkeler ve Türkiye için örnek teşkil etmektedir.

Ülkelerin sahip oldukları teknoloji ve nitelikli iş gücünün yanında, ulusal tasarruf ve yatırım dengesinin kurulması da orta gelir tuzağından koruyan faktörler arasındadır. Tasarrufların yatırıma yönlendirilmesiyle, milli gelir artışı da sağlanmaktadır. Fakat, Türkiye’de yıllar itibariyle tasarruf açığının bulunması, cari açığın artmasına ve büyüme sorununa neden olmaktadır. Türkiye’de tasarruf oranlarının artırılması kişi başına düşen yıllık ortalama geliri arttırmaya bağlı olmaktadır. Ayrıca, kamu harcamalarının istihdamı arttıracak yönde kullanılması, kaynakların üretimi destekleyecek sektörlerde etkin bir şekilde pay edilmesi ekonomi büyümeyi sağlayacak bu da dolaylı yoldan tasarruf oranının yükselmesini sağlayacaktır.

Türkiye’nin de 2023 hedeflerine ulaşabilmesi, ekonomik konjonktür göz önünde bulundurularak, mevcut sisteme uygun, uzun vadeli yapısal reformları uygulamasına bağlıdır. Cari açık ve enflasyon yaratmadan büyüebilmek yapısal reformlarla mümkün olacaktır. Üretken bir ekonominin temelinde de nitelikli ve donanımlı işgücü yatmaktadır. Beşeri sermaye birikimi önem arz etmekte, yenilikçi ve yaratıcı üretim faaliyetleri eğitim sistemi ile doğrudan bağlantılıdır. Eğitim alanında hem nicelik hem nitelik yönünden iyileştirme yapılması Türkiye’ye bu gücü kazandıracaktır. Ayrıca Türkiye’nin endeks ve okullaşma oranının da düşük değerlerde yer alması bu alana yapılan yatırım payının büyümesi gerektiğine işaret etmektedir. İleriye dönük politikalar arasında yüksek insani gelişme endeksine sahip olmak bir hedef olarak belirlenmelidir.

Son olarak özgür düşüncenin yer aldığı, siyasi istikrarın sağlandığı, hukukun üstünlüğü konusunda ciddi gelişmeler gösteren bir Türkiye ekonomisi orta gelir tuzağı ile mücadele noktasında kilit rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

2014 Global R&D Funding Forecast, Global Funding of R&D, R&D Magazine. 03.04.2014, https://abm-website-assets.s3.amazonaws.com/rdmag.com/s3fs-public/gff-2014-5_7%20875x10_0.pdf, (11.06.2019), ss.3-35.

Abbas, Qaisar. “Endogenous Growth and Human Capital: A Comparative Study of Pakistan and Sri Lanka”, **The Pakistan Development Review**, Vol:40, No:4, Bölüm 2, 2001, pp.987-1007.

Abdulkadir Bilen, “Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Çabalar”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 2007, ss.134-143.

Acar, Fatih. “Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013)”, **Çalışma Dünyası Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2013, ss.15-32.

Acar, Ozan. “Tuzaktan Çıkmak İçin Sanayisizleşmeyi Durdurmak Gerekmiştir”, **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı**, 2012.

Adaçay, Funda Rana. “Bilgi Ekonomisine İlişkin Temel Göstergeler Açısından Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Karşılaştırılması”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:19, 2007, ss.185-204.

Adelmen, Irma. “From Aid Dependence to Aid Independence: South Korea”, 2014, <https://www.un.org/en/ga/second/62/iadelman.pdf>, E-Kitap, 1. Baskı Birleşmiş Milletler, (12.02.2019).

Agenor, Pierre-Richard, Otaviano Canuto and Michael Jelenic. “Avoiding Middle-Income Growth Traps”, **The World Bank Economic Premise**, No:98, 2012, pp.1-7.

Aghion, Philippe and Peter Howitt. “Knowledge and Development: A Schumpeterian Approach”, **ABCD Conference**, 2000, pp.1-37.

Ağayev, Seymur ve Nebiye Yamak. “Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:23, Sayı:4, 2009, ss.179-204.

Aiyar, Shekhar, Romain Duval, Damien Puy, Yiqun Wu and Longmei Ahang. “Growth Slowdowns and the Middle-Income Trap”, **IMF Working Paper**, Vol:13, No:71, 2013, pp.2-6.

Akbulut, Gizem ve Barış Yıldız. “Orta Gelir Tuzağından Çıkışta Teşvik Politikalarının Etkililiği: Türkiye Örneği”, **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, 2017, Cilt:2, Sayı:4, 2017, ss.55-71.

Akıncı, Merter ve Haktan Sevinç. “Ar-Ge Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1990-2011 Türkiye Örneği”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:6, Sayı:27, 2013, ss.8-17.

Akio, Egawa. “Will Income Inequality Cause a Middle Income Trap in Asia”, **Bruegel Working Paper**, No:6, 2013, pp.1-26.

Aktan, Coşkun Can. “İdeal Devlet ve İyi Yönetim: Temel İlkeler, Kurallar ve Kurumlar”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, 2015, ss. 50-60.

Aktaş Salman, Umay. “Türkiye’nin Bilimsel Yayın Karnesi Zayıf”, 30.09.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/turkiyenin-bilimsel-yayin-karnesi-zayif>, (13.06.2019).

Akyüz, Yılmaz ve Korkut Boratav. “The Making of the Turkish Financial Crisis”, **World Development**, Cilt:31, Sayı:9, 2003, ss.1549-1566.

Alçın, Sinan ve Billur Güner. “Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi**, Cilt:37, Sayı:1, 2015, ss.27-45.

Altın, Onur ve Ayşen Kaya. “Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişkinin Analizi”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt:9, Sayı:1, 2009, ss.251-259.

Altıntaş, Halil ve Mehmet Mercan. “Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eşbütünlüme Analizi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:70, Sayı:2, 2015, ss.345-376.

Altundemir, Mehmet Emin. “Eğitim Harcamalarında Türkiye ve OECD Ülkeleri”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:27, Sayı:2, 2008, ss.51-70.

Aoiki, Masahiko. “The Five-Phases of Economic Development and Institutional Evolution in China and Japan”, **Asian Development Bank Institute**, ABDI, No:340, 2011, pp.3-32.

Arıoğlu, Ergin ve Canan Girgin. “Ar-Ge Göstergeleri Üzerinde Uluslararası Karşılaştırmalı İstatistiksel Bir İnceleme”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:16, Sayı:188, 2001, ss.1-19.

Arslan, Sadık. **Türkiye’de Bilgiye Dayalı İktisadi Büyümeye Geçiş**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Arslan, Ünal. “Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt:11, Sayı:1, 2011, ss.1361-1368.

Arslanhan, Selin ve Yaprak Kurtsal. “Güney Kore İnovasyondaki Başarısını Neye Borçlu? Türkiye İçin Çıkarımlar”, **TEPAV Ekonomi Notu**, 2010.

Atik, Hasan. “Türkiye İçin Orta Gelir Tuzağından Kurtuluş Önerileri”, **Sosyoekonomi Dergisi**, Cilt:23, Sayı:26, ss.165-174.

Auken, Howard van, Antonia Madrid-Guijarro and Domingo Garcia-Perez-de-Lema, "Innovation and Performance in Spanish Manufacturing SMEs", **Int. J. Entrepreneurship and Management**, Vol:8, No:1, 2008, pp.36-56.

Ay, Sema. "Türkiye'de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme", **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:19, Sayı:2, 2012, ss.321-341.

Aylin Topal, **Latin Amerika'yı Anlamak: Neoliberalizm, Direniş ve Sol**, Ayhan Matbaası, 2007.

Ayrangöl, Zülküf ve Mustafa Tekdere. "Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yapılan Eğitim Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi", **LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, 2014, ss.2-30.

Bajada, Christopher ve Friedrich Schneider. "Unemployment And The Shadow Economy In The OECD", **Revue Economique**, Vol:60, No:5, 2009, pp.1033-1067.

Bakır Yiğitbaş, Şehnaz. "Gelişen Piyasa Ekonomilerinde Alternatif Para Politikası Stratejileri, Türkiye Ekonomisi Açısından Bir Değerlendirme", **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:16, Sayı:1, ss.207-225.

Balı, Selçuk ve Erol Demir. "Impact Of The Global Financial Crisis On BRICS And Piigs Countries", **Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal**, Cilt:2, ss.90-98.

Boratav, Korkut. "**Asya ve Amerika**", **Yeni Dünya Düzeni Nereye**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

Bozkurt, Cuma. "R&D Expenditures and Economic Growth Relationship in Turkey", **International Journal of Economics and Financial Issues**, Vol:5, No:1, 2015, pp.188-198.

Bozkurt, Eda, Haktan Sevinç ve Erol Çakmak, "Orta Gelir Tuzağı: Üst Orta Gelirli Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizi", **Ege Akademik Bakış**, Cilt 16, Sayı 2, 2016, ss.379-394.

Bozkurt, Eda, Haktan Sevinç ve Erol Çakmak. "Orta Gelir Tuzağı: Üst Orta Gelirli Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizi", **Ege Akademik Bakış**, Cilt:16, Sayı:2, 2016, ss.379-394.

Bozkurt, Eda, Serap Bedir, Dilek Özdemir, Erol Çakmak. "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye", **Maliye Dergisi**, 2014, ss.22-39.

Braunerhjelm, Pontus ve Per Thulin. "Can Countries Create Comparative Advantages?", **Centre of Excellence for Studies in Science and Innovation (CESIS)**, Electronic Working Paper Series, No:61, ss.1-31.

Bulut, Mehmet. "Türkiye'nin Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Geleceği", **Adam Akademi**, Cilt:3, Sayı:2, 2013, ss.53-62.

Cafri, Reyhan. “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bilgi Ekonomisinin Büyüme, Yoksulluk ve Gelir Dağılımına Etkisi”, **BEYDER**, Cilt:13, Sayı:1, 2018, ss.22-35.

Cai, Fang. “Is There a “Middle-income Trap”? Theories, Experiences and Relevance to China”, **China&World Economy**, Vol:20, No:1, 2012, pp. 49-61.

Carnovale, Maria. “Developing Countries and the Middle-Income Trap: Predetermined to Fall?”, (An Honors Thesis), **New York University**, 2012.

Central Intelligence Agency. “The World Factbook”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ar.html>, (07.03.2019).

Choueiri, Nada and Graciela Kaminsky. “Has the Nature of Crises Changed? A Quarter Century of Currency Crises in Argentina”, **International Monetary Fund**, Cilt: 99, Sayı: 152, 1999, ss.2-41.

Çakın, Enver ve Aslı Özdemir. “Bölgesel Gelişmişlikte Ar-Ge ve İnovasyonun Rolü: Dematel Tabanlı Analitik Ağ Süreci (DANP) ve TOPSIS Yöntemleri ile Bölgelerarası Bir Analiz”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:30, Sayı:1, 2015, ss.115-144.

Çakmak, Erol ve Sevda Gümüş. “Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2005, Cilt:60, Sayı:1, ss.60-72.

Çakmak, Umut. “Güney Kore’nin Ekonomik Kalkınmasının Temel Dinamikleri (1960-1990)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, Sayı:1, 2016, ss.151-171.

Çalışır, Mustafa ve Ahmet Gülmez. “Güney Kore’nin Başarısının Arkasındaki Arge Gerçeği ve Türkiye İle Bir Karşılaştırma”, **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2007, ss.32-42.

Çetin, Rahmi. “Yeni Sanayileşen Ülkelerde Ar-Ge Harcamaları ve Yüksek Teknoloji Ürünü İhracatı Arasındaki İlişkinin Panel Veri Analizi Yöntemi ile İncelenmesi”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt:66, 2016, ss.30-43.

Çetinkaya, Şahin. “Orta Gelir Tuzağı Tehlikesi ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Analiz”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:4, Sayı:25, 2016, ss.213-222.

Çobanoğulları, Gökhan ve Erman Eroğlu. “Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Türkiye Örneği”, **Maliye Araştırmaları Dergisi**, Cilt:3, Sayı:3, 2017, ss.257-268.

Çolak, Ömer Faruk. **Ekonomide Masallar Gerçekler**, Gözden Geçirilmiş 2. Basım, Efil Yayınevi, Ankara, 2018.

Dam, M. Metin ve Bülent Yıldız. “BRICS-TM Ülkelerinde Ar-ge ve İnovasyonun Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz”, **Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı:33, 2016, ss.220-236.

Değer, Mustafa Kemal ve Muharrem Akın Doğanay. “Yükselen Piyasa Ekoomilerinde İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Panel Veri Analizleri (1996-2014)”, **PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi**, Cilt:12, Sayı:2, 2016, ss.55-71.

Demiray Erol, Ece. “Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analizi”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, ss.198-208.

Dernis, Helene ve Mosahid Khan. “Triadic Patent Families Methodology”, **OECD Science, Technology and Industry Working Papers**, No:2, 2004, pp.1-32.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. “Brezilya Ülke Bülteni”, 2015, <https://www.deik.org.tr/uploads/brezilya-ulke-bulteni-kasim-2015-2.pdf>, (17.05.2019), ss.1-16.

Durukan, Tülin . “Pazar Ekonomisi Uygulayan Ülkelerin Yeni Ürün Geliştirme ve Ar-Ge Harcamaları (Gelişmiş Batı Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırması)”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, 2003, ss.170-181.

Ege Bölgesi Sanayi Odası (EBSO), “2012 Yılında Türkiye, Dünya Ekonomisi ve 2013 Yılından Beklentiler”, **2012 Yılı Ekonomik Rapor**, 2013, ss.2-78.

Ege Bölgesi Sanayi Odası. “2014 Yılında Türkiye, Dünya Ekonomisi 2015 Yılından Beklentiler Raporu”, 2015, ss.1-121.

Eğilmez, Mahfi. “Ekonomide Yapısal Reformlar”, **Kendime Yazılar**, 08.09.2013, <http://www.mahfiegilmez.com/2013/09/ekonomide-yapsal-reformlar.html>, (14.06.2019).

Eğilmez, Mahfi. “Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye”, **Kendime Yazılar**, 16.12.2012, <https://www.mahfiegilmez.com/search?q=orta+gelir+tuza%C4%9F%C4%B1>, (21.12.2018).

Eğilmez, Mahfi. “Orta Gelir Tuzağı’nda 40 Yıl”, **Kendime Yazılar**, 20.05.2018, <https://www.mahfiegilmez.com/2018/05/orta-gelir-tuzagnda-40-yl.html>, (30.05.2019).

Eğilmez, Mahfi. “Orta Gelir Tuzağında Son Durum”, **Kendime Yazılar**, 20.12.2018, <https://www.mahfiegilmez.com/2018/12/orta-gelir-tuzagnda-son-durum.html>, (30.12.2018).

Eğilmez, Mahfi. “Orta Gelir Tuzağında Türkiye”, **Kendime Yazılar**, 29.07.2015, <https://www.mahfiegilmez.com/2015/07/orta-gelir-tuzagnda-turkiye.html>, (14.06.2019).

Eğilmez, Mahfi. “Türkiye Krizde Mi?”, **Kendime Yazılar**, 31.05.2019, <http://www.mahfiegilmez.com/2019/05/turkiye-krizde-mi.html>, (11.06.2019).

Eğilmez, Mahfi. “Yapısal Reformlar Rehberi”, **Kendime Yazılar**, 02.03.2014, <http://www.mahfiegilmez.com/2014/03/yapsal-reformlar-rehberi.html>, (14.0.2019).

Eichengreen, Barry, Donghyun Park and Kwanho Shin. “When Fast Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for the People’s Republic of China”, **ADB Economics Working Paper Series**, No:262, 2011, pp.1-42.

Eichengreen, Barry, Donghyun Park and Kwanho Shin. “When Fast-Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China”, **Asian Economic Papers**, Vol:11, No:11, 2012, pp 42-87.

Eichengreen, Barry, Donghyun Park ve Kwanho Shin. “When Fast-Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China”, **Asian Economic Papers**, Vol:11, No:1, 2012, pp.54-66.

Erdoğan, Sebahattin. “Ar-Ge’nin Önemi ve Sağlanan Destekler”, https://www.verginet.net/dtt/4/ArGe8217ninOnemiveSaglananDestekler_14667.aspx, (18.03.2019).

Erdoğan, Seyfettin ve Şerif Canbay. “İktisadi Büyüme ve Araştırma & Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme”, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, 2016, ss.30-44.

Ergün, Yücel ve Serkan Cura, “Anayasal İktisat Yaklaşımı Açısından Avro Krizi”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:23, Sayı:1, 2016, ss.263-286.

Erinç, Yeldan. “Türkiye Orta Gelir Tuzağına Yaklaşırken”, **İktisat ve Toplum Dergisi**, Sayı:2, 2012, ss.26-30.

Erkan, Hüsnü, Yaşar Uysal, Canan Erkan, Mevlüt Çetinkaya Selim Şanlısoy, Nuri Erkin Başer, Kerim Eser Afşar ve Üzeyir Aydın. “Türkiye İçin Bilgi Bazlı Sürdürülebilir Yenilikçi Sanayileşme Stratejisi”, **EGİAD**, 2007, ss.1-366.

Eşiyok, B. Ali. “Dünya Ekonomisinin Alacakaranlığında Güney Kore’nin Kalkınma Deneyimini Yeniden Düşünmek”, **Mülkiye Dergisi**, 2010, Cilt:34, Sayı:268, ss.329-352.

Fagerberg, Jan. “The Dynamics of Technology, Growth and Trade: A Schumpeterian Perspective”, **Elgar Companion to Neo-Schumpeterian Economics**, 2004, pp.1-18.

Felipe, Jesus, Amelyn Abdon and Utsav Kumar. “Tracking the Middle Income Trap: What is it, Who is in It and Why?”, **Levy Economics Institute**, Working Paper, No:715, 2012, pp.1-59.

Felipe, Jesus, Utsav Kumar and Reynold Galope. “Middle-Income Transitions: Trap or Myth?”, **Asian Development Bank Economics Working Paper Series**, No:421, 2014, pp.1-25.

Fırat, Emine ve Aytaç Aydın. “İnsani Kalkınma Endeksine Göre Türkiye’nin Eğitim Endeks Göstergelerinin OECD Ülkeleri İle Karşılaştırılması”, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:29, 2015, ss.6-87.

Flaen, Aaron, Ejaz Ghania and Saurabh Mishra. “How to Avoid Middle Income Traps? Evidence from Malaysia”, **The World Bank Economic Premise**, No:120, 2013, pp.1-7.

Fourcade-Gourinchas Marion ve Sarah L. Babb. “The Rebirth of the Liberal Creed: Paths to Neoliberalism in Four Countries”, **American Journal of Sociology**, 2002, Vol:108, No:3, pp.533-579.

Genç, Murat Can ve Yeşim Atasoy. “Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi”, **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, 2010, ss.27-34.

Gereffi, Gary. “Development Model and Industrial Upgrading in China and Mexico”, **European Social Review**, 2009, Vol:25, No:1, pp.37-51.

Gill, Indermit S. ve Homi Kharas. “The Middle-Income Trap Turns Ten”, **World Bank Policy Research Working Paper 7403**, 2015, pp.1-27.

Gill, Indermit ve Homi Kharas. “An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth”, **Washington DC: World Bank**, 2007, pp.1-365.

Glänzel, Wolfgang ve diğerleri. “‘Triad’ or ‘Tetrad’? On Global Changes In A Dynamic World”, **Department Of Managerial Economics, Strategy And Innovation (MSI)**, Vol:74, No:1, 2008, pp.71-88.

Göçer, İsmet. “Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı, Dış Ticaret Dengesi ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri”, **Maliye Dergisi**, Sayı:165, 2013, ss.215-240.

Gölpek, Filiz. “Eğitim Getirilerinin Özel ve Sosyal Açıdan İncelenmesi”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:14, Sayı:1, 2012, ss.43-53.

Gönel, Feride Doğaner. “Güney Kore-Türkiye Planlı Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırması”, 2014, <http://www.yildiz.edu.tr/~gonel/akademikdosyaları/yayınlar/planlıkalkınma.pdf>, (26.04.2018), ss.1-13.

Gürel, Seyfettin. İç Ortam ve Dinamikler, **Türk Dış Politikası – Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 3:2001-2012, (ed. Baskın Oran) 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Gürkaynak, Refet S. ve Selin Sayek-Böke “AKP Döneminde Türkiye Ekonomisi”, **Birikim Dergisi**, Sayı:296, 2013, ss:64-69.

Gürsel, Seyfettin ve Barış Soybilen, “Türkiye Orta Gelir Tuzağının Eşiğinde”, **BETAM Araştırma Notu**, Sayı:13-154, 2013, ss.1-7.

Gürsel, Seyfettin. “Büyüme, İşsizlik ve İşgücü Piyasası Reformları”, **Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi**, 2009, ss.1-22.

H. Işıl Alkan, A. Öznur Ümit, “Orta Gelir Tuzağının Türkiye Açısından İncelenmesi ve Tuzaktan Çıkış Stratejileri”, **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:7, Sayı:4, 2018, ss.98-112.

Hong, Yoo Soo. “Private-Public Alliances For Export Development:The Korean Case”, Comercio Internacional Seri 102, **Division of International Trade and Integration**, 2010, pp.1-97.

Hutchinson, Francis E. “APEC and the Middle Income Trap”, ISEAS Yusof Ishak Institute, No:52, 2015, pp.1-11.

I. Palley, Thomas. “The Rise and Fall of Export Led Growth”, **Levy Economics Institute of Bard Collage Working Paper**, 2011, Sayı:675, pp.1-24.

Islam, S. Nazrul. “Will Inequality Lead China to the Middle Income Trap?”, **Department of Economic & Social Affairs**, No:142, 2015, pp.1-25.

Işık, Cem. “Patent Harcamaları ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, **Sosyoekonomi Dergisi**, 2014-1, ss.70-86.

Işık, Nihat ve Efe Can Kılınc. “Bölgesel Kalkınmada Ar-Ge ve İnovasyonun Önemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2011, Cilt:6, Sayı:2, ss.9-54.

İltaş, Yüksel ve Ümit Bulut. “Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları İle Net Satış Hasılatı Arasındaki İlişki: Bootstrap Panel Nedensellik Testinden Kanıtlar”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:49, 2017, ss.45-58.

Johnstone, D. Bruce. “The Economics and Politics of Cost Sharing in Higher Education: Comparative Perspectives”, **Economics of Education Review** 23, 2004, pp.403-410.

Juan González, García, J. Eduardo Mendoza Cota and Zhang Juanjuan. “The Impact of China on Mexico-USA Relations: Economic Evolution and Strategic Possibilities”, **Revista Análisis Económico**, Vol:30, No:75, 2018, pp.30-43.

Kalaycı, Cemalettin ve Emine Kalan. “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikalarının Analizi”, **Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2017, ss.17-27.

Kalkınma Bakanlığı. “Orta Vadeli Program (2018-2020)”, Ekim 2017, [http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Orta Vadeli Program 2018-2020.pdf](http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Orta_Vadeli_Program_2018-2020.pdf), (08.06.2019), ss.1-66.

Kalmaç, Harun. **Orta Gelir Tuzağı ve Büyüme-Eğitim İlişkisi Bağlamında; Türkiye, Brezilya ve Meksika Deneyimi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Kanca, Osman Cenk. “Türkiye’de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:21, Sayı:2, 2012, ss.1-18.

Kanchoochat, Veerayooth and Patarapong Intarakumnerd. “Tigers Trapped: Tracing the Middle-income Trap Through”, **Berlin Working Papers on Money, Finance, Trade and Development**, No:4, 2014, pp.1-36.

Kanchoochat, Veerayooth. “The Middle-Income Trap Debate: Taking Stock, Looking Ahead”, **National Graduate Institute for Policy Studies**, Sayı:633, 2014, ss.1-19.

Kara, Oğuz ve Birol Erkan. “Türkiye’nin Emek Yoğun Mal İhracatındaki Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Makro Ekonomik Büyüklüklerle İlişkisi”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, 2011, ss.67-93.

Karaarslan, Erkan. “Kamu Kesimi Eğitim Harcamalarının Analizi”, **Maliye Dergisi**, Sayı:149, 2005, ss.36-73.

Karagöz, Ferda. “Yoksulluk Tuzağı ve Dış Yardım: Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:4, ss.1-13.

Karahan, Hatice (Ed.). “Kalkınma Yolunda Yeni Eşik Orta Gelir Tuzağı”, 2012 **Türkiye Ekonomisi Raporu**, MÜSİAD Yayını, Sayı:79, 2012, ss.5-136.

Karahan, Hatice ve Erdal Tanas Karagöl. “Ekonomik Performansın Temel Taşı: Siyasi İstikrar”, **Ekonomi Ve Toplum Araştırma Merkezi (SETA)**, Sayı:41, 2014, ss.1-5.

Karataş, Muhammed ve Eda Çankaya. “İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:2, Sayı:3, 2010, ss.29-55.

Kasenda, Daniel. “Can Asian Developing Countries Stuck In A “Middle-Income Trap” Learn From South Korea’s Economic Development Experience?”, **A Research Paper Examining the Relevance of South Korea’s Development Experience for Developing Countries GDN and KOICA**, No:12720, 2014, ss.1-16.

Kavak Çeken, Çiğdem. “Türkiye’nin Bilgi Ekonomisi Performansı (2004-2014)”, **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, Sayı:34, 2016, ss.99-139.

Kavak, Yüksel. “Türkiye’de Yükseköğretimin Görünümü ve Geleceğe Bakış”, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2011, ss.55-58.

Kaya, Zekayi, Erkan Tokucu, Murat Aykırı ve Cahit Durmuş. “Türkiye Ekonomisinde Orta Gelir Tuzağı ve Ödemeler Bilançosu Kısıtı”, **International Conference On Eurasian Economies**, 2015, ss.830-840.

Kayalıdere, Gül, Pelin M. Özcan ve Umut Tepekule. “Orta Gelir Tuzağını Önlemede Vergi Politikalarının Rolü”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:7, 2016, ss.1906-1915.

Keskin, Abdullah. “Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:25, Sayı:3-4, 2011, ss. 125-153.

Kibritçioğlu, Aykut. “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, **AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:53, Sayı:1-4, 1998, s.1-22.

Koçak, Emrah ve Ümit Bulut, “Orta Gelir Tuzağı: Teorik Çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama”, **Maliye Dergisi**, Sayı 167, 2014, ss.1-21.

Konya Ticaret Odası. “Brezilya Ülke Raporu”, 2014, http://www.kto.org.tr/d/file/brezilya-ulke-raporu_2014.pdf, (13.05.2019), ss.1-32.

Kore Kültür, Spor ve Turizm Bakanlığı Kore Kültür ve Enformasyon Servisi, “Kore Gerçeği: Kore’nin Dünü ve Bugünü”, 2015, ss.1-266.

Korkmaz, Suna. “Türkiye’de Ar-Ge Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Var Modeli ile Analizi”, **Journal of Yaşar University**, Cilt:20, Sayı:5, 2010, ss.3320-3330.

Koyuncu, Murat ve Fikret Şenses. “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, **ERC Working Papers in Economics**, Cilt:4, Sayı:13, 2004, ss.1-43.

Köse, Zeynep ve Mehmet Şentürk. “Ar-Ge-Patent Harcamaları ve Teknolojik İlerlemenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Uygulama”, **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt:9, Sayı:17, 2017, ss.215-221.

Kurt, Serdar, Funda Sezgin ve Gamze Sart, “G7 Ülkelerinde Patent Üretimini Etkileyen Değişkenler İçin Panel Veri Analizi”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:16, Sayı:32, 2018, ss.285-298.

Kuzuloğlu, Serdar. “Ar-Ge Çalışmalarına En Yüksek Bütçeyi Ayıran Ülkeler”, **Dünya Halleri Gözden Kaçanlar Rehberi**, 27.12.2018, <https://www.dunyahalleri.com/ar-ge-calismalarina-en-yuksek-butceyi-ayiran-ulkeler/>, (23.02.2019).

L. Furman, Jeffrey, Michael E. Porter and Scott Stern. “The Determinants Of National İnnovative Capacity”, **Research Policy**, Vol:31, No:6, 2002, pp.899-933.

Lin, Justin Yifu and Volker Treichel. “Learning from China’s Rise to Escape the Middle-Income Trap: A New Structural Economics Approach to Latin America”, **The World Bank, Policy Research**, No:6165, 2012, pp.1-61.

Manga, Müge, Esra Ballı ve Gülçin Güreşçi. “Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 59, 2019, ss.49-60.

Manisa Ticaret ve Sanayi Odası. “İnovasyonun Korunması Kapsamında İşletmelerin Patent ve Markalaşma Kapasitelerinin Arttırılması Manisa İçin Model Önerisi”, **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları**, Yayın No:0027, 2017, ss.1-222.

Mayer, Jörg. “Technology Diffusion, Human Capital And Economic Growth In Developing Countries”, **United Nations Conference On Trade And Development**, No:154, 2001, pp.2-43.

Mazgit, İsmail. “Bilgi Toplumu ve Sağlığın Artan Önemi”, **I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, Kocaeli, 2002, ss.405-415.

Mercan, Birol, Deniz Göktaş ve Mustafa Gömleksiz. “Ar-Ge Faaliyetleri ve Girişimcilerin İnovasyon Üzerindeki Etkileri: Patent Verileri Üzerinde Bir Uygulama”, **PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi**, Cilt:7, Sayı:2, ss.27-44.

Metin Özcan, Kıvılcım, Aslı Günay ve Seda Ertaç. “Determinants of Private Savings Behaviour in Turkey”, **Applied Economics**, Sayı:35, ss.1405-1416.

Narin, Müslüme ve Dilek Kutluay. “Değişen Küresel Ekonomik Düzen: BRIC, 3G ve N11 Ülkeleri”, **Ankara Sanayi Odası Yayın Organı**, 2013, ss.31-50.

Nişancı, Murat, Mine Gemi, Candidate Adem Türkmen, Ömer Selçuk Emsen. “Türkiye Ekonomisinin Orta Gelir Tuzağına Düşüp Düşmediğine Dair Tartışma: Kur Değerlenmesi Çerçevesinde Bir Bakış”, **International Conference On Eurasian Economies**, SESSION 3B: Makroekonomi, 2015, ss.232-242.

OECD. “Science, Technology and Industry: Outlook 2004”, <http://www.oecd.org/science/inno/oecdsciencetechnologyandindustrystioutlook2004.htm>, **OECD Publication**, (27.03.2019), pp.1-15.

Oğuztürk, Bekir Sami. “Güney Kore’nin Kalkınmasında İnovasyonun Rolü”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Cilt:3, Sayı:5, 2011, ss.48-53.

Ohno, Kenichi. “Avoiding the Middle-Income Trap: Renovating Industrial Policy Formulation in Vietna”, **ASEAN Economic Bulletin**, No:26, 2010, pp.1-24.

Ortaş, İbrahim. “Bilimsel Yayınlar Yönünden Türkiye’nin Dünyadaki Yeri Nedir?”, 02.07.2018, <https://indigodergisi.com/2018/07/bilimsel-yayinlar-turkiye-yeri/>, (13.06.2019).

Öz, Ersan ve Bilal Göde. “Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye’nin Konumu”, **Maliye Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2015, ss.77-93.

Öz, Sumru. “Orta Gelir Tuzağı”, Politika Notu 12-06, **Ekonomik Araştırma Formu**, 2012, https://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/eaf_pn1206.pdf, (21.12.2018).

Özcan, Burcu ve Ayşe Arı. “Araştırma-Geliştirme Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi”, **Maliye Dergisi**, Sayı:166, 2014, ss.39-55.

Özer, Mustafa ve Necati Çiftçi. “Ar-Ge Harcamaları Ve İhracat İlişkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:23, 2009, ss.39-50.

Özer, Mustafa ve Necati Çiftçi. “Ar-Ge Tabanlı İçsel Büyüme Modelleri ve Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi”, **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi**, 2008, ss.219-240.

Özeren, Suat. “2001 Krizi Sonrası Ekonomik Büyüme, İstihdamdaki Gelişmeler ve Beklentiler”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, Cilt:81, 2012, ss.1-15.

Özkan, Gökçen ve İlyas Bayar. “Yükselen Ekonomilerin Ar-Ge Harcamalarının, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Mallarının İhracatının ve Patent Sayılarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi (2000-2015)”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:11, Sayı:27, 2019, ss.149-169.

P. Timmer, Marcel, Abdul Azeez Erumban, Bart Los, Robert Stehrer and Gaaitzen J. De Vries “Slicing Up Global Value Chains”, **Journal of Economic Perspectives**, Vol:20, No:2, 2014, pp.99-118.

Pak, Namık Kemal ve Ergün Türkcan. “Türkiye-Güney Kore Kalkınma Ve Teknoloji Politikaları”, **Cumhuriyet Bilim Teknik Dergisi**, 2000.

Rakıcı, Cemil. “Vergi Denetiminin Yeni Yapısı ve Denetimin Kayıtdışılığı Önleme Fonksiyonu”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:7, Sayı:14, 2011, s.346-362.

Robetson, Peter E. ve Longfeng Ye. “On the Existence of a Middle Income Trap”, **Economic Discussions**, Working Papers, No:12-13, 2013, pp.1-18.

Said Vakkas Gözlügül, “Uluslararası Hukuk Boyutuyla Hukukun Üstünlüğü”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:17, Sayı:1-2, 2013, ss.1423-1453.

Seyfettinoğlu, Ümit K. ve Mehmet Zambak. “Türkiye’de Bölgesel Farklılaşmadan Orta Gelir Tuzağına Çıkarımlar”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:5 , 2017, ss.101-127.

Soyu, Esra, Serdar Altınok ve Emine Fırat. “Yükselen Piyasalarda Ar-Ge ve İnovasyonun Kalkınma Üzerindeki Etkisi”, **International Conference On Eurasian Economies**, 2016, ss.839-846.

St. John ve P. Edward. **Education and the Public Interest: School Reform, Public Finance, and Access to Higher Education**, Springer, Netherlands, 2006.

Sungur, Onur, Halil İbrahim Aydın ve Mehmet Vahit Eren. ”Türkiye’de Ar-Ge, İnovasyon, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Asimetrik Nedensellik Analizi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, Sayı:1, 2016, ss.173-192.

Şahin, İsmail, Kadir Başer ve Muhammed Karanfil. “Orta Gelir Tuzağı Üzerine Ampirik Bir Çalışma: Türkiye Örneği (1980-2013)”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt:7, Sayı:2, 2015, ss.225-235.

Şahin, Levent. “Türkiye İşgücü Piyasasının Yapısal Özellikleri ve İşsizlik Sorunu”, Sayı:53, 2007, ss.543-575.

Şanlısoy, Selim ve Recep Kök. “Politik İstikrarsızlık-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1987-2006)”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:25, Sayı:1, 2010, ss.101-125.

Şentürk, Ferhat. “Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İstihdamın Yapısı”, **Sosyal Güvence Dergisi**, Sayı:7, 2015, ss.113-143.

Şıvga Keleş, Suğun. “Arjantin Ülke Raporu”, **İzmir Ticaret Odası**, 2018, http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/5606_1517398335.PDF, ss.3-8.

T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. “Orta Vadeli Program (OVP)”, www.kalkinma.gov.tr, (15.11.2014).

T. C. Ticaret Bakanlığı, <https://www.ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/guney-kore-cumhuriyeti/guney-korede-1-10-ocak-2019-tarihleri-arasinda-ihracat-dustu>, (01.08.2019).

T. Coe, David ve Elhanan Helpman. “International R&D Spillovers”, Sayı:4444, **European Economic Review**, 1993, ss.1-37.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. “Orta Vadeli Program (2015-2017)”, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Orta-Vadeli-Program-2015-2017.pdf>, (08.06.2019).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. “Yeni Ekonomi Programı Dengeleme-Disiplin-Değişim 2019-2021 Orta Vadeli Program”, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/YeniEkonomiProgram%C4%B1_OVP_2019-2021.pdf, (10.06.2019), ss.4-29.

Taban, Sami ve Muhsin Kar. “Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi, 1969-2001”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2006, Sayı:1, ss.159-182.

Tağraf, Hasan. “Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2002, ss.33-47.

Tanas Karagöl, Erdal ve Burcu Özcan. “Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarruf”, **Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırma Merkezi (SETA)**, Sayı:92, 2014.

Tanas Karagöl, Erdal ve Hatice Karahan, **Yeni Ekonomi Ar-Ge ve İnovasyon**, Semih Ofset Yayınları, Ankara, Sayı:82, 2014.

Tanas Karagöl, Erdal. “15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye Ekonomisi”, **Adam Akademi**, Cilt:6, Sayı:2, 2016, ss.37-50.

Taş, Seyhan ve Ferhat İspiroğlu. “Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Bir Değerlendirme”, **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:14, Sayı:2, 2017, ss.225-242.

The World Bank, “World Bank Country and Lending Group”, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>, (13.07.2019).

The World Bank, “China 2030: Building a Modern, Harmonious, and Creative High-Income Society”, 2012, pp.1-442.

The World Bank. “Human Capital Index”, <https://databank.worldbank.org/data/source/human-capital-index>, (13.07.2019).

The World Bank. “World Bank Country and Lending Groups”, <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-country-classifications-income-level-2017-2018>, (13.09.2018).

The World Bank. “World Bank Development Indicators”, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (21.02.2019).

Tho, Tran Van. “The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of South East Asian Nations”, **Asian Development Bank Institute**, No:421, 2013, pp.3-31.

Töremen, Fatih ve Mutlu Kılıç. “Okullarda Yönetişim: Hesap Verebilirlik ve Şeffaflık Önündeki Engeller”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:2, Sayı:4, 2015, ss.271-281.

Tuncel, Cem Okan. “Orta Gelir Tuzağı ve İnovasyon Politikaları: Doğu Asya Deneyimi ve Türkiye İçin Dersler”, **Maliye Dergisi**, Sayı:167, 2014, ss.40-70.

Tunçsiper, Bedriye ve Emine Fırat, “Kalkınmada Ar&Ge ve İnovasyonun Önemi; Güney Kore Örneği”, **SESSION 3E: Teknoloji ve Rekabet, International Conference On Eurasian Economies**, 2016, ss.847-855.

TÜBİTAK. “Türkiye Bilimsel Yayın Göstergeleri (II) 1981-2007 Türkiye, Ülkeler ve Gruplar”, 2009, ss.3-277.

Türedi, Salih. “The Relationship Between R&D Expenditures, Patent Applications and Growth: A Dynamic Panel Causality Analysis for OECD Countries”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:16, Sayı:1, ss.39-48.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. “Ekonomik Veriler”, <http://www.sbb.gov.tr/>, (08.06.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. “Brezilya’nın Ekonomisi”, <http://www.mfa.gov.tr/brezilya-ekonomisi.tr.mfa>, (22.05.2019).

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), “Ar-Ge Ekosistemi Nasıl İşler Hale Getirilir? İlaç Sektörü Örneği”, 2015, https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/14304018541.Selin_Arslanhan_Memis_in_Sunumu.pdf, (08.0.2019), ss.2-19.

Türkiye Ev Tekstili Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TETSIAD), “Güney Kore Ülke Raporu”, 2014, Yönetici Özeti.

Tüylüoğlu, Şevket ve Şenay Saraç. “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İnovasyonun Belirleyicileri: Ampirik Bir Analiz”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2012, Cilt:7, Sayı:1, ss.39-74.

Uluslararası Politika Akademisi. “Siyasal Sistemler: Brezilya”, 2015, http://politikaakademisi.org/2015/01/22/siyasal-sistemler-brezilya/#_ftn46, (17.05.2019).

Uyanık, Cemal Caner. “Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye’nin Konumu Açısından Bir Değerlendirme”, **Sosyoekonomi Dergisi**, Cilt:23, Sayı:26, 2015, ss.175-186.

Uygur, Ercan. “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, **Türkiye Ekonomi Kurumu**, 2001, Cilt:1, ss.2-40.

Uzun Kocamış, Tuğçe ve Ayşegül Güngör. “Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları ve Teknoloji Sektöründe Ar-Ge Giderlerinin Karlılık Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul Uygulaması”, **Maliye Dergisi**, Sayı:166, 2014, ss.127-138.

Ünal, Targan ve Nisa Seçilmiş. “Ar-Ge Göstergeleri Açısından Türkiye ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslaması”, **İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2013, ss.12-25.

Ünlükaplan, İlder. “Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde İktisadi Kalkınma, Rekabetçilik ve İnovasyon İlişkilerinin Kanonik Korelasyon Analizi ile Belirlenmesi”, **Maliye Dergisi**, Sayı:157, 2009, ss.235-250.

Weisbrot, Mark, Lara Merling, Vitor Mello, Stephan Lefebvre and Joseph Sammut, “Did Nafta Help Mexico? An Update After 23 Years”, **Mexican Law Review**, 2018, Vol:11, No:1, pp.159-183.

Wong, Poh Kam, Yuen Ping Ho ve Erkko Autio. “Entrepreneurship, Innovation and Economic Growth: Evidence from GEM Data”, **Small Business Economics**, 2005, ss.335-350.

Woo, Wing Thye. “China Meets the Middle Income Trap: The Large Potholes in The Road to Catching-Up”, **Journal of Chinese Economic and Business Studies**, Cilt: 10, No:4, 2012, pp.313-336.

Yamak, Ayşe. “Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı Üzerindeki Etkileri: Türkiye İncelemesi”, Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, **Kalkınmada Anahtar Verimlilik**, 2017, <https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/ar-ge-harcamalarinin-yuksekteknolojili-urun-ihracati-uzerindeki-etkileri-turkiye-incelemesi/9407>, Sayı:341, (17.04.2019).

Yamak, Rahmi, Zehra Abdioğlu ve Nilcan Mert. “Türkiye’de İşgücüne Katılımı Belirleyen Faktörler: Mikro Ekonomik Analiz”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:12, Sayı:2, 2012, ss.41-58.

Yaşar, Ercan ve Mesut Alper Gezer. “Türkiye’nin Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Riski ve Bu Riskten Kurtulma Önerileri”, **Maliye Dergisi**, Sayı:167, 2014, ss.126-148.

Yay, Turan ve Gülsem Yay. “Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler”, **İstanbul Ticaret Odası**, Sayı: 47, 2001.

Yeldan, Erinç, Kamil Taşçı, Ebru Voyvoda ve Mehmet Emin Özsan. “Orta Gelir Tuzağı’ndan Çıkış: Hangi Türkiye? Cilt 2:Bölgesel Kalkınma ve İkili Tuzaktan Çıkış Stratejileri”, **Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu**, 2013, ss.3-177.

Yeldan, Erinç, Kamil Taşçı, Ebru Voyvoda ve Mehmet Emin Özsan. “Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye? Makro/Bölgesel/Sektörel Analiz”, **Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu Araştırma Notu**, Cilt:1, Sis Matbaacılık, İstanbul, 2012.

Yıldırım, Süreyya. “Bilgi Ekonomisi ve Bilgi Ekonomisinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2004, Cilt:7, Sayı:12, ss.106-124.

Yıldız, Abdunnur. “Orta Gelir Tuzağı ve Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejileri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:25, Sayı:2, 2015, ss.155-170.